

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Diplomová práce

Bc. Eliška Volfová

Pojmová metafora ve španělštině

Conceptual Metaphor in Spanish

Praha 2019

Vedoucí práce: PhDr. Dana Kratochvílová, Ph.D

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Daně Kratochvílové, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, trpělivost i cenné připomínky.

Velké díky patří mým rodičům, bez jejichž láskyplné podpory by tato práce nevnikla, a v neposlední řadě též Petru Veřtátovi nejen za to, že mi byl během psaní psychickou oporou.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 17. prosince 2019

.....
Eliška Volfová

Abstrakt:

Práce se zabývá pojmovou metaforou ve španělštině s přihlédnutím k češtině. Tento jev popisuje z různých pohledů. V práci stanovujeme základní definici pojmové metafory a tuto zařazujeme do kontextu kognitivní lingvistiky. Rozboru je též podrobena metonymie a její vztah k metafoře a zároveň úloha obou z nich v gramatickém systému. V případové studii je na základě frazeologických a korpusových dat analyzována konceptualizace emoce hněvu a je zkoumáno, které metafory jsou pro tuto emoci příznačné.

Klíčová slova:

kognitivní lingvistika, pojmová metafora, korpus, gramatický systém, lexikální kategorie

Abstract:

Present work deals with the conceptual metaphor in Spanish taking into consideration also the Czech language. This phenomenon is described from various points of view. The conceptual metaphor is defined and given in the context of cognitive linguistics. Metonymy is also analyzed together with its relation to the metaphor and the role of these in grammatical system is described. In case study we analyze the conceptualization of anger emotion and examine associated metaphors.

Key words:

cognitive linguistics, conceptual metaphor, corpus, grammar system, lexical category

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Význam metafor: od ozdoby ke všednosti.....	9
2.1 První zmínky o metafoře.....	9
2.2 Metafora v tradici rétoriky	10
2.3 Vývoj nazírání na metaforu v lingvistice, filosofii a dalších oborech	11
2.4 Metafora v kognitivní lingvistice.....	13
3. Pojmová metafora: teorie a základní pojmy	15
3.1. Základní definice	15
3.2 Doména.....	15
3.3 Mapping	16
3.4 Tělesnost a antropocentrismus v jazyce.....	17
3.5 Druhy metafor podle Lakoffa a Johnsona.....	20
3.5.1 Strukturní metafora	20
3.5.2 Orientační metafora	21
3.5.3 Ontologická metafora	23
3.6 Kritika tradiční teorie, alternativní modely.....	24
3.7 Lexikální obsazení metafory	26
4. Metafora ve srovnání s metonymií a přirovnáním.....	29
4.1 Metafora vs. metonymie	29
4.1.2 Význam studia vztahů mezi metaforou a metonymií	32
4.2 Metafora vs. přirovnání.....	33
5. Metafora v gramatice	35
5.1 Slovní druhy z pohledu pojmové metafory.....	37
5.1.1 Metafora u substantiv.....	37
5.1.2 Metafora u sloves.....	40
5.1.3 Metafora u předložek	42

5.2 Metonymie v gramatice	45
6. Metafory, kterými se hněváme: případová studie.....	49
6.1 K pojmu emoce z psychologického a kognitivně-lingvistického hlediska.....	49
6.2 Základovost emocí	51
6.3 Role metafory ve vyjadřování emocí	52
6.4 Metodologie, užití prameny	54
6.5 Význam pojmu ira – hněv, prototyp kategorie	56
6.6 Hněv z fyziologického hlediska.....	57
6.7 Analýza frazeologismů	58
6.7.1 HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ	58
6.7.2 HNĚV JE OHĚŇ	62
6.7.3 HNĚV JE PŘÍRODNÍ SÍLA.....	62
6.7.4 Barva hněvu	63
6.7.5 HNĚV JE ZVÍŘE	64
6.7.6 HNĚV JE ODOSOBNŮJÍCÍ SÍLA	67
6.7.8 Orientační metafory hněvu	68
6.7.9 Ontologické metafory hněvu	69
6.7.10 Metonymie hněvu	69
6.7.11 Shrnutí analýzy frazeologismů	70
6.8 Korpusová analýza.....	71
6.8.1 Metaforické kolokace španělského výrazu <i>ira</i>	71
6.8.2 Metaforické kolokace španělského výrazu <i>rabia</i>	73
6.8.3 Metaforické kolokace španělského výrazu <i>cólera</i>	74
6.8.4 Shrnutí analýzy španělských kolokací <i>ira, rabia, cólera</i>	75
6.8.5 Metaforické kolokace českého výrazu <i>hněv</i>	76
6.8.6 Metaforické kolokace českého výrazu <i>vztek</i>	77
6.8.7 Metaforické kolokace českého výrazu <i>zlost</i>	79

6.8.8 Shrnutí analýzy českých kolokací výrazů <i>hněv</i> , <i>vztek</i> a <i>zlost</i>	79
6.8.9 Porovnání kolokací výrazů značících hněv ve španělštině a češtině	80
6.9 Shrnutí výsledků případové studie.....	81
6.10 Další možnosti studia.....	82
7. Závěr	84
Résumé.....	85
Resumen.....	87
Bibliografie	89
Příloha 1: Frazeologismy spojené s významem hněvu	93
Příloha 2: Korpusová analýza	103

1. Úvod

Metafora hraje v životě člověka význačnou roli. Zdaleka se nejedná o pouhou ozdobu jazyka. Současné poznatky ukazují, že metafora se podílí na způsobu, jakým prožíváme a konceptualizujeme svět. Studium metafory se objevuje v mnoha vědních oborech, včetně kognitivní lingvistiky, kde představuje jedno z ústředních témat. Většina literatury, která téma zpracovává bývá zaměřena na analýzu metafory z pohledu anglického jazyka. O španělštině i češtině toho naopak zatím nebylo napsáno mnoho. Pokusíme se tedy poskytnout jakýsi průřez různými aspekty pojmové metafory ve španělštině s přihlédnutím k češtině a načrtnout cesty, jimiž se další studium tohoto tématu může ubírat.

V úvodní kapitole bude nastíněn vývoj, jímž v historii prošlo nazírání na metaforu, jak se role metafory měnila od antiky až po současnost. Dále se již zaměříme na pojetí metafory v kognitivní lingvistice. Pro lepší přehlednost budou vysvětleny pojmy, jež jsou pro dané téma zásadní, popíšeme pojmovou metaforu z hlediska klasifikace a též zmíníme alternativní modely k tradičnímu pojetí Lakoffa a Johnsona.

Jelikož se ukazuje, že pro lepší pochopení metafory je důležité chápat ji v protikladu s metonymií, tyto jevy se často prolínají a vzájemně se ovlivňují, věnujeme kapitulu též metonymii a jejímu vztahu k metafoře. Zvláštní kapitola bude věnována metafoře a okrajově i metonymii ve španělském gramatickém systému. Ty budou rozděleny podle jejich funkce a formy.

Jádro práce bude představovat případová studie. Na případu pojmových metafor hněvu se pokusíme ukázat možnosti kognitivní analýzy konceptualizace emoce. Rozboru bude podrobena španělská kategorie hněvu, jež bude kontrastována s jejím protějškem v češtině. Pomocí frazeologických a korpusových dat určíme, které pojmové metafory jsou v této doméně prominentní, jak je charakterizován prototypický scénář této emoce a zároveň jak se dané konceptualizace v obou jazycích liší.

Metaforický proces je ve všech jazycích významným jevem, jedná se o jednu z všudypřítomných jazykových univerzálií. Studium pojem metafory můžeme získat přístup k hlubšímu porozumění gramatických jevů, uměleckých textů i kulturních fenoménů a zároveň lepší náhled na konceptualizace vyskytující se v jednotlivých jazycích.

2. Význam metafor: od ozdoby ke všednosti

Pojem „metafora“ spolu s dalšími řečnickými figurami bývá tradičně chápán jako lingvistická ozdoba, čistě estetický prvek objevující se především na poli poezie. Např. *Ottův slovník naučný*¹ uvádí tuto definici: „(metafora je) druh tropů, přenáška, tj. záměna pojmu méně názorného jiným, jenž více hovoří naší představivosti. Děje se tak na základě jejich podoby, vzájemného vztahu“. *Slovník spisovného jazyka*² českého pojímá metaforu podobným způsobem: „1. přenesení pojmenování jedné věci na druhou na základě shodnosti některých znaků: básnická, lexikální m.; 2. obrazné vyjádření pojmu, obrazný výraz.“ Četné pohledy na funkci a význam metafor nám však ukazují, že je více než pouhou řečnickou figura a hraje důležitou roli napříč různými odvětvími lidské činnosti. V této kapitole se pokusíme nastínit, jaké obory dané téma ovlivnilo, jak se k němu lidé z různých oblastí v obecných rámcích stavěli a především, jak se měnilo nazírání na metaforu v průběhu let.

Studium metafor prošlo během své historie bohatým vývojem a postupem času se stalo výrazným předmětem zájmu mnoha vědních disciplín. Dle současných poznatků metafory určují, jak svět vnímáme a jak jej v mysli strukturujeme, a potažmo tím ovlivňují naše každodenní jednání. Dokladem toho, že nás metafora provází již od pradávna, mohou být její výskyty např. v antických dramatech či Bibli.

2.1 První zmínky o metafoře

První ucelenou definici metafor nacházíme v Aristotelově *Poetice*³. Metafora (etymologický původ pojmu „metafora“ tkví ve starořeckém „μεταφορά“, což mělo význam „přenesení“) v Aristotelově výkladu značí jeden z tropů, který spočívá v přenesení jména z jedné věci na druhou, buď z rodu na druh, z druhu na rod, nebo z druhu na druh a je jednou z možných inovací v jazyce⁴. V epické poesii a tragédii zastává poetickou funkci, ozvláštňuje se jí jazyk a zároveň je jedním z prostředků pro dosažení katarze. V politickém, právnickém a oslavném

¹ *Ottův slovník naučný*. Praha : J. Otto, 1901, sv. 17, s. 179.

² *Slovník spisovného jazyka českého*. [online]. [cit. 2019-12-09]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>.

³ ARISTOTELEŠ. *Rétorika; Poetika*. Praha : Rezek, 1999.

⁴ *Ibid.* 1457 b.

diskurzu má především rétorickou funkci, dodává promluvě na přesvědčivosti (v tradici rétoriky se studiu metafory věnuje např. Cicero či Quintilianus⁵).

Aristotelés též formuluje schéma analogie čtyř výrazů, na jehož základě funguje metafora: „analogií nazývám, když druhý člen se má stejně k prvnímu jako čtvrtý ke třetímu; neboť básník místo druhého položí čtvrtý nebo místo čtvrtého druhý“ a zároveň považuje přirovnání za rozvitý druh metafory. Tento koncept metafory jakožto substituce implikuje, že metaforické vyjádření nepřináší žádnou novou informaci a je tak na něj nazíráno především jako na dekorativní prvek, který především povyšuje styl. Tato myšlenka přetrvala dominantní napříč různými teoriemi zasahující od filosofie přes rétoriku po literární vědy až do 20. století.

2.2 Metafora v tradici rétoriky

Mariana di Stefano v knize *Metáforas en uso*⁶ vyzdvihuje z rétorické linie studia metafory mimo jiné Pierra Fontaniera, kterého lze označit za reprezentanta klasické rétoriky 19. století. Následuje aristotelovskou tradici dělení tropů, rozšiřuje ji však a jednotlivé figury vymezuje ostřeji. Metafora se v jeho pojetí zakládá na skutečné podobnosti dvou existujících předmětů, z čehož vyplývá, že podobnost mezi věcmi má podle něho reálný základ. Nutno poznamenat, že stále se zde jedná o vnímání metafory, jakožto ozvláštnění jazyka, zkoumaného hlavně v rámci poetického jazyka.

Z rétorického proudu 20. století Mariana di Stefano zmiňuje i Marca Angenota a jeho práci o metafoře a její roli v „literatuře boje“, téma, kterým se zabýval v kontextu diskurzivní analýzy⁷. Autor analyzuje argumentaci a styl z pohledu rétoriky a podtrhuje ideologii, ze které pramení způsob platnosti výpovědi a její sociokulturní funkce. Odmítá zdobnou roli metafory, naopak ji, podobně jako Aristoteles v *Rétorice*, vidí jako prostředek ke zintenzivnění přesvědčovací síly promluvy a možnost přístupu k ideologii autora diskurzu.

⁵ STEFANO, M. et al. *Metáforas en uso*. Buenos Aires : Biblos, 2006, s. 12-13.

⁶ Ibid., s. 13.

⁷ Ibid. s. 34-38.

2.3 Vývoj nazírání na metaforu v lingvistice, filosofii a dalších oborech

Nový pohled na argumentační význam metafory přinesla v 60. a 70. letech sémantická analýza, jmenovitě např. autor Michel Le Guern svou sémantickou analýzou metaforických vyjádření popsaných v *Sémantique de la métaphore et de la metonymie*⁸ z roku 1973. V metafoře (autor rozlišuje dva druhy: argumentační a poetickou) podle této teorie dochází k sémickému přeskupení lexémů, přičemž některé sémy jsou v daném užití potlačeny a jiné vyzdvíženy. Výrazy jsou tak v metaforickém významu díky zdůrazněným sémům daleko expresivnější než ve svém doslovném užití. Le Guern se podobně jako Aristotelés zabývá efektem, jaký má obrat na posluchače. Na rozdíl od něj však nevnímá metaforu jako analogii dvou významů, metaforický výraz je pro něj nosným významem sám o sobě. Jeho pohled je blízký též výkladu Umberta Eca.⁹

Nejen v rétorice, literárních vědách a lingvistice, ale i ve filosofii je metafora jedním z důležitých témat, jelikož mimo jiné ukazuje, jak se nám svět jeví a jak jej vnímáme. Neplní zde pouhou estetickou funkci, nýbrž v četných teoriích se k ní myslitelé uchylují jakožto k figuře, která jim slouží k vysvětlení a vystavění jejich teorií. Metaforou se zabývali myslitelé jak z kontinentální, tak i z analytické tradice¹⁰. Pro ilustraci, nakolik je tato disciplína prodchnuta metaforou, uveďme stručně některé z filosofů, pro jejichž teorie bylo téma metaforu nějakým způsobem stěžejní.

V kontinentální filosofii je metafora nahlížena mnoha různými způsoby, v popisovaných modelech se nicméně objevují jisté podobnosti. V kantovské filosofii¹¹ se často objevuje „symbolické znázornění“, jež umožňuje vyjádření rozumového pojmu pomocí odpovídající smyslové představy, která je odvozena prostřednictvím analogických vztahů. Podobně chápe metaforu např. i Hans-Georg Gadamer či Hans Blumenberg¹², jehož doktrína se zakládala na tzv. „metaforologii“, podle níž je metafora základním prvkem pro vyjádření skutečnosti.

⁸ Cf. LE GUERN, M. *Sémantique de la Métaphore et de la Métonymie*. Paris : Librairie Larousse, 1973.

⁹ STEFANO, M. et al. *Metáforas en uso*. Buenos Aires : Biblos, 2006, s. 15-16.

¹⁰ Ibid.

¹¹ COPLESTON, F. C. *Dějiny filosofie. IV., Od Descarta k Leibnizovi*. Olomouc : Nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2018, s. 8.-83.

¹² Ibid.

Zásadní roli hraje metafora v nazírání na bytí Friedrichem Nietzsche¹³, který chápe metaforičnost jako základní konstantu lidského života (v tomto ohledu na něj svým způsobem navážou Lakoff a Johnson): žijeme v metafoře a sami metaforou jsme. Tímto tvrzením se odklání od tradičního studia metafor jakožto diskurzivního prostředku k chápání metaforičnosti ve smyslu její kognitivní funkce a předznamenává tak odchýlení od uchopení jazykových fenoménů z reprezentačního a korespondenčního hlediska.

Do diskuse o významu metafory významně přispěl svými tezemi i Paul Ricoeur. Koncept vyložil pomocí své „teorie napětí“: při vzniku metafor se nejedná o substituci pojmu doslovného za metaforický, nýbrž právě o napětí mezi oběma mající za následek další úroveň napětí, totiž mezi totožností a růzností¹⁴. V *The rule of metaphor*¹⁵ dále zmiňuje, že metafora je základem změny jazykového systému a díky vzniklým polysémiím je dodržován princip ekonomie jazyka.

Ricoeur ve svých statích též uvádí Jakobsonův poznatek o metafoře a metonymii v nelingvistických jazykových systémech. Např. v kubismu je dominantní metonymie, zatímco v surrealismu převládá metafora. Podobně lze využití metafor a metonymie nalézt ve filmu, v psychoanalýze a podle Frazera i v magii – antropolog ji dělí na kontaktní (metonymie založená na příbuznosti) a imitující (metafora založená na podobnosti)¹⁶.

V analytické filosofii je metafora rozebírána v kontextu filosofie jazyka. Jedním z jejích představitelů zabývajících se metaforou byl Max Black¹⁷. Tento autor ve své interakční teorii metafor (uvedené v protikladu ke srovnávací teorii) vyslovil myšlenku nepřímého vzájemného působení primárního a sekundárního prvku metafor, při němž dochází ke zdůraznění a přeuspořádání vlastností primárního subjektu. Tuto teorii kritizuje Donald Davidson ve svém článku „What Metaphors Mean“¹⁸ z roku 1978. Poukazuje hlavně na subjektivní charakter vytváření a recepce metafor. Tyto procesy chápe jako psychologický asociativní proces založený spíše na kauzalitě namísto sémantické souvislosti. Podle něj je metaforické vyjádření takové, v němž není zahrnut žádný nový propoziční obsah.

Analytické autory spojuje myšlenka, že metafora je všudypřítomným principem jazyka a prostupuje veškerou jazykovou komunikaci. Na této ideji se zakládají i teorie o

¹³ LAGA, S. Nietzsche o konstitutivní roli rétoriky v názorné zkušenosti (1868–1873). *Filosofie dnes*, vol. 6, no. 1, 2014.

¹⁴ STEFANO, M. et al. *Metáforas en uso*. Buenos Aires : Biblos, 2006, s. 11.

¹⁵ Cf. RICOEUR, P. *The Rule of Metaphor: Multi-disciplinary Studies of the Creation of Meaning in Language*. Přel. Robert Czerny. Toronto : University of Toronto Press, 1993.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ PEPPER, S. Metaphor in Philosophy. In: *The Journal of Mind and Behavior*, vol. 3, nos. 3-4, 1982.

¹⁸ DAVIDSON, D. What Metaphors Mean. In: *Critical Inquiry*, vol. 5, no. 1, 1978, s. 31-47.

metafoře vyslovené kognitivními lingvisty, jejichž první díla v druhé polovině 70. let 20. století se stavěla do opozice k tezí generativismu Noama Chomského.

Jmenované obory nejsou zdaleka jedinými, v nichž se uplatňuje studium metafor. Téma metafory prostupuje řadu odvětví, což je důkazem toho, že metafora se dotýká mnoha stran lidské kognice. Podle Gibbse et al.¹⁹ existuje patrná spojitost metafory s vizuálním uměním ale i s hudbou, právem, matematikou, psycholingvistikou a neverbální komunikací (např. jak se metafora odrážejí v naší gestikulaci). Mimo jiné jsou poznatky získané studiem metafory aplikovatelné ve vzdělání, psychoterapii či psychoanalýze.

Nyní však již přistupme k metafoře v pojetí kognitivní lingvistiky, což je hlavním východiskem naší práce.

2.4 Metafora v kognitivní lingvistice

Ve studiu metafory z pohledu kognitivní lingvistiky je rozhodujícím mezníkem publikace knihy *Metaphors we live by*²⁰ autorů George Lakoffa a Marka Johnsona z roku 1980. Dílo se brzy po vydání stalo referenčním bodem mnohých jazykovědců zkoumajících metaforu z pohledu kognitivní lingvistiky. Ačkoliv se od vydání knihy přístup ke studiu pojmové metafory značně změnil, Lakoffova a Johnsonova teorie byla podrobena mnohé kritice a byly navrženy mnohé alternativní modely (některé z nich budou uvedeny dále). Přesto kniha nadále zůstává bodem, od něž se kognitivní lingvisté při svých studiích odrážejí a k němuž se velmi často vztahují ve svých teoriích.

Autoři vyslovují řadu převratných hypotéz o jazyce založených na studiu konceptuální struktury zkušenosti člověka. Jazyk je zde vnímán jakožto její prostředník i produkt. Všechny lidské pojmy, každodenní činnosti i procesy lidského myšlení jsou podle nich strukturovány metaforicky. A právě pomocí studia metafor máme možnost lépe poznat pojmové systémy, ve kterých žijeme.

¹⁹ GIBBS, R. W., ed. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 195-308.

²⁰ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. V práci vycházíme především z českého překladu Mirka Čejky: LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafora, kterými žijeme*. Brno : Host, 2014.

Podle Lakoffa a Johnsona je podstatou metafory „chápání a prožívání jednoho druhu věci z hlediska věci jiné.“²¹ Vidíme, že i tito autoři, podobně jako mnozí zmiňovaní myslitelé, chápou metaforu v pojmu analogie (avšak pouze částečné) dvou odlišných oblastí. Jejich výklad se však liší onou provázaností fyzických a duševních stavů, vyhraňují se proti chápání lidské mysli jako jakéhosi uzavřeného systému a naopak tvrdí, že myšlenkové procesy organicky vyrůstají z fyzických okolností subjektu a jsou zakotveny v prostředích, v nichž fungují. Tuto provázanost a podstatu metafory shrnují slovy: „Pojem je strukturovaný metaforicky, činnost je strukturovaná metaforicky, a tedy i jazyk je strukturovaný metaforicky. (...) Metaforý jsou do jisté míry procesy lidského myšlení.“²²

Každý metaforický pojem je strukturován systematicky, tato systematickosti se odráží i v jednání v rámci dané domény. Typickým příkladem, na němž Lakoff a Johnson dokazují tuto domněnku a který se velmi často objevuje i v další literatuře zabývající se tímto tématem, je metafora SPOR/ARGUMENTACE JE VÁLKA: „Fakt, že pro spory a argumentace používáme do jisté míry bitevních pojmů a termínů, systematicky ovlivňuje jak formu, které spory a argumentace nabývají, tak i způsob, jakým se vyjadřujeme o tom, co děláme, když se přeme.“²³ Příkladů podobných konceptualizací bychom našli nepočítaně.

Díky kognitivnímu studiu metaforických pojmů máme možnost nahlédnout myšlenkové systémy jednotlivých jazykových společenství a blíže tak poznat jejich hodnotové žebříčky a jazykový obraz světa²⁴ sdílený jejich mluvčími.

²¹ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metaforý, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014., s. 17.

²² Ibid. s. 17-18.

²³ Ibid. s. 19.

²⁴ Pojem „jazykový obraz světa“ označuje způsob, jak určité jazykové společenství konceptualizuje skutečnost. Zakládá se na myšlence, že v každém jazyce je obsažena interpretace skutečnosti, struktura soudů o světě, které jsou fixovány v gramatice, slovníku, frazeologii apod. Pojem též označuje lingvistický směr přítomný především ve slovanské kognitivní etnolingvistice od 80. let 20. stol. Mezi významné autory zabývající se jazykovým obrazem světa patří např. Anusiewicz, Bartmiński, Gregorczykowa či Apresjan. Cf. JANDA, L. A. Kognitivní lingvistika. In: Saicová Římalová, L. (ed.): *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2004, s. 9-58.

3. Pojmová metafora: teorie a základní pojmy

Nastiňme nyní základní definici pojmové metafory v kognitivní lingvistice a základní pojmy, jež jsou pro její studium klíčové. Díky tomuto nahlédneme na hlavní principy jejího fungování a na to, jakou roli hraje pojmová metafora v jazykovém systému a jakých jazykových jevů se na příkladu španělštiny (s přihlédnutím k češtině) její působení dotýká.

3.1. Základní definice

Metafora je chápání a prožívání *cílové pojmové oblasti* (X, *target domain*) v termínech *zdrojové pojmové oblasti* (Y, *source domain*)²⁵. Je třeba rozlišovat mezi samotnou pojmovou metaforou (dle úzu se formuluje ve tvaru „X JE Y“) a konkrétními metaforickými vyjádřeními. Konkrétní metaforická vyjádření na základní úrovni jsou spojována do celků pojmových metafor na základě stejného vztahu mezi jejich cílovou a zdrojovou doménou²⁶. K rozšířením této definice se vrátíme v podkapitole 3.5.

3.2 Doména

Podle Langackera všechny jazykové jednotky do určité míry závisejí na kontextu. Kontext potřebný pro charakterizaci sémantické jednotky se označuje jako doména (*domain*). Domény jsou nutně kognitivní entity: mentální zkušenosti, reprezentační prostory, koncepty nebo konceptuální komplexy.²⁷ Domény tedy představují jakýsi rámec pro jazykové výrazy, netvoří jejich význam, nýbrž reprezentují pozadí, na jehož základě daný význam chápeme. Abychom mohli hovořit o doméně, podle Crofta a Cruse²⁸ je nutné, aby daná oblast představovala bázi alespoň jednoho konceptuálního profilu²⁹.

²⁵ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 201., s. .

²⁶ DÍAZ, H. La perspectiva cognitivista. In: STEFANO, M. et al. *Metáforas en uso*. Buenos Aires : Biblos, 2006, s. 41-62.

²⁷ LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987, s. 147.

²⁸ CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Lingüística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 36.

²⁹ K pojům profil a báze: Profil určitého výrazu jsou právě ony rysy, které výraz v daném užití označuje. Profilování se odehrává na pozadí domény, které tvoří danému profilu bázi. Cf. CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Lingüística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 35-36.

Langacker dělí domény na dva základní druhy: 1. základní domény, tedy ty, jež odrážejí základní lidskou zkušenost a 2. abstraktní domény, se kterými nemáme přímou tělesnou a smyslovou zkušenost a máme potřebu je konceptualizovat pomocí domén základních³⁰. U konceptuální metafory dochází k mapování jedné domény na jinou (*mapping* – spočívá v korespondencích mezi zdrojovou a cílovou doménou, jak bude rozebráno v podkapitole 3.3)³¹.

Typickými cílovými oblastmi jsou např. čas, myšlení, vztahy, emoce, komunikace, moc, společenský status, práce, etika, duchovno apod. Zdrojovými doménami jsou naopak tělesné či smyslové sféry založené na našich přímých zkušenostech. Často se zde objevuje fyzická orientace, počítatelné substance, látky, zkušenost s viděním, s pohybem, denními, ročními či životními cykly.

O doménách hovoříme nejen u lexika, nýbrž se též významně dotýkají gramatiky, jak budeme ilustrovat v kapitole o metafoře v gramatice, – i zde hrají roli nezbytného pozadí pro její pochopení. Podle Crofta a Cruse tak v gramatické metafoře mohou doménu představovat čas (reprezentovaný slovesným časem), prostor či oblasti charakterizované deixí (ukazovací, osobní zájmena apod.)³².

3.3 Mapping

V předchozí podkapitole jsme ve spojitosti s doménami pojmů zmínili „mapování“ (*mapping*). Tento termín charakterizuje podstatu fungování pojmové metafory. Jedná se o proces, díky němuž je umožněno vyjadřovat se o jedné doméně na základě korespondencí s jinou. Tyto korespondence bývají kognitivně ukotveny na základě lidské zkušenosti.

Podle Eve Sweetser³³ metaforické mapování probíhá pouze v jednom směru, a to ze zdrojové domény na cílovou, což odpovídá teorii Lakoffa a Johnsona. Dále si však ukážeme, že podle rozšiřujících teorií (např. Gradyho³⁴) nelze chápat proces mapování u metafory takto zjednodušeně, ve skutečnosti se jedná o složitější proces, který zahrnuje čtyři oblasti, a

³⁰ LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987, s. 148.

³¹ LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987, s. 147-182.

³² CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Lingüística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 29-31.

³³ SWEETSER, E. Opening Commentary: Conceptual Mappings. In: GIBBS, R. W., ed.. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 379-384.

³⁴ GRADY, J. E. et al. Blending and metaphor. In: GIBBS, R. W. – STEEN, G. J., eds., *Metaphor in cognitive linguistics*, Amsterdam : John Benjamins, 1999, s. 101-124.

mapování tak probíhá ve více dimenzích. Různé teorie o mapování spojuje fakt, že v metafoře bývá označováno za systematické a koherentní v celém systému a tvrzení, že tento proces zároveň proces nenarušuje struktury zahrnutých domén.³⁵

Mapování je přítomné i v metonymii. Charakteristika (jak bude probráno podrobněji v kapitole 4), jež ji odlišuje od metafory, spočívá právě v druhu mapování, který zde probíhá. Na rozdíl od metafory se tento jev uskutečňuje pouze v rámci jedné domény.

Jak dokládá Eve Sweetser³⁶, mapování se neuskutečňuje pouze mezi doménami či rámci, netýká se výhradně metafory a metonymie, ale hraje též důležitou roli v teorii mentálních prostorů, která úzce souvisí s pojmovou metaforou.

Podle Fauconniera³⁷, jenž tuto teorii uvedl jako první, mentální prostor představuje idealizovaný kognitivní model. Budování mentálních prostorů je jedním z procesů vytvářejících význam. Autor rozlišuje základní prostor, který by se měl co nejvíce blížit reprezentaci přítomné reality (nebo pojetí přítomné reality účastníky promluvy) a vybudovaný mentální prostor tvořený pomocí stavebních kognitivních procesů. V jazyce bývají užívány korespondence mezi jednotlivými mentálními prostory tvořící jeden ze základního druhu mapování. Mísením mentálních prostorů, tedy na základě mapování probíhajícího mezi dvěma prostory, vzniká smíšený prostor, neboli *blend*. V teorii o mísení prostorů, kterou rozvinuli Fauconnier a Turner³⁸, na základě tohoto typu mapování vznikají nové významy s novými rámci.

3.4 Tělesnost a antropocentrismus v jazyce

Jak vyplývá z povahy metaforického mapování a zkušenostního základu zdrojových domén pojmových metafor, pro konceptualizaci je v pojmovém systému zásadní právě tělesné ukotvení jazyka a antropocentrismus od něj se odvíjející. Proto těmto pojmům věnujeme tuto podkapitolu.

³⁵ SWEETSER, E. Opening Commentary: Conceptual Mappings. In: GIBBS, R. W, ed.. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 379-384.

³⁶ SWEETSER, E. Opening Commentary: Conceptual Mappings. In: GIBBS, R. W, ed.. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 379-384.

³⁷Cf. FAUCONNIER, G. *Mental spaces: aspects of meaning construction in natural language*. New York : Cambridge University Press, 1998.

³⁸ Cf. SWEETSER, E. Opening Commentary: Conceptual Mappings. In: GIBBS, R. W, ed.. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 379-384.

Celá teorie kognitivní lingvistiky se zakládá na tvrzení, že způsob našeho pojmového uchopování a prožívání světa má zkušenostní charakter ukotvený v naší tělesnosti³⁹. Schémata, podle nichž konceptualizujeme realitu vycházejí právě z našich tělesně-prostorových, motorických a percepčních zkušeností. Jsou osvojována prekonceptuálně a bez ohledu na kulturní pozadí, ze kterého vycházíme. Podle Langackera⁴⁰ by při studiu významu měla být východiskem právě zkušenost s vlastní tělesností a prostorem a možnosti obrazného myšlení a vyjadřování. I proto se v kognitivní lingvistice přistupuje ke gramatickému systému jakožto k prostorové gramatice (*space grammar*)⁴¹.

Tato premisa kognitivní lingvistiky, totiž že význam je tělesně ukotven, filtrován našimi možnostmi vnímání, určuje naše typická představová schémata (*image schemas*), v jejichž rámci chápeme realitu. Jsou jimi typicky rovnováha, nádoba, centrum a periferie, celek a část, spojení, cesta a síla⁴². V metaforických vyjádřeních se často projevují tato schémata: NAHOŘE – DOLE (dáno zkušeností s gravitací), UVNITŘ – VNĚ (vychází z představy těla jako nádoby), BLÍZKO – DALEKO (vyplývá vnímání našimi smysly), ZDROJ / VÝCHODISKO – CESTA – CÍL (zkušenost s pohybem, jak naším, tak okolních předmětů)⁴³. Konceptualizace v pojmech představových schémat je další technikou, pomocí níž se vypořádáváme se složitostí nás obklopující reality. Člověk si ve svém vnímání vybírá informace, které nadále zpracovává, typicky jeho kognice podtrhuje právě to, co zapadá do oněch schémat, a velkou část informací poskytovaných smyslovou percepcí ignoruje. Tato schopnost vyzdvihovat důležitá data je pro úspěšné kognitivní fungování klíčová.

Tělesné ukotvení jazykových kategorií prorůstá i do dalšího typického rysu všech jazyků, totiž antropocentrismu. Řeč vyvinutá člověkem a sloužící k mezilidské komunikaci má logicky v centru pozornosti člověka, jenž je středobodem pro všechny vytvářené kategorie a jejich nejčastějším referenčním bodem. Kategorie člověka v jazyce bývá často ostře rozlišena např. od světa zvířat či rostlin, což se projevuje i v gramatických jevech (např. v rozlišném skloňování pro živá a neživá substantiva v českém jazyce).

³⁹ Cf. JOHNSON, M. *The body in the mind*. Chicago : University of Chicago Press, 1990.

⁴⁰ Cf. LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2. Descriptive Application*. Stanford : Stanford University Press, 1991, 507-533.

⁴¹ Ibid.

⁴² LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987, s. 147-166.

⁴³ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metaforý, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014., s. 36-37.

Sharifian⁴⁴ uvádí, že jeden ze základních pojmových protikladů, který se objevuje napříč různými jazyky, je kategorie VLASTNÍ / CIZÍ, jež přímo vychází právě z antropocentrického, tělesného pojetí jazyka. Pojmy související s doménou VLASTNÍ se mohou vztahovat jak k významu „lidský“, tak i k určité sociální skupině, ať už k národu (např. se projevuje u přivlastňovacích zájmen, uveďme pár příkladů ze španělštiny a češtiny doložených korpusových datech – *nuestros compatriotas*⁴⁵ – *naši krajané*), či např. rodině (*Ya es nuestro. – Už je náš.*, zde „náš“ značí, že už patří do rodiny). Doména VLASTNÍ bývá hodnocena kladně, mluvčí se s těmito pojmy ztotožňuje, tvoří součást jeho prostředí, vůči doméně CIZÍ se naopak vymezuje⁴⁶. Příklad takového vnímání této domény můžeme pozorovat na příkladu metaforického užívání zvířecích nadávek. Jestliže člověka nazveme zvířecím jménem, ve většině případů to bude mít despektivní význam – *cerdo* (*prase*), *guarro* (*čuně*), *vaca* (*kráva*), *burro* (*osel*) apod. Konotace, které daným zvířatům přiřazujeme, jsou dány kulturně, našli bychom velké množství rozdílných významů napříč jazyky.

Domény odvozené od člověka přiřazujeme též nelidským, dokonce neživým objektům. Člověk často pro vyjádření stavby určitého předmětu či jeho funkce užívá připodobnění k částem lidského těla⁴⁷. Děje se tak např. u těchto výrazů doložených v *InterCorpu*: *diente de ajo* (doslovný překlad „zoubek“ doložen pouze v tábořském nářečí, tj. *stroužek česneku*), *pie del monte* (*úpatí hory*), *boca del río* (*ústí řeky* – poslední dva české protějšky neužívají výslovně výrazy pro části těla, etymologická souvislost s nimi je však očividná) *ojo del huracán* (*oko hurikánu*), *corazón de Europa* (*srdce Evropy*). V češtině, na rozdíl od španělštiny, i u výrazů jako *nohy stolu* (*patas de la mesa* – odkazuje spíše do zvířecí říše), *hodinové ručičky* (*saetas de reloj / agujas de reloj*).

⁴⁴ SHARIFIAN, F., ed.. *Culture, body, and language: conceptualizations of internal body organs across cultures and languages*. Berlin: de Gruyter, 2008, s. 3-26.

⁴⁵ Pokud není uvedeno jinak, příklady uvedené kurzívou jsou vlastní, doložené v korpusu *InterCorp*.

ČERMÁK, P. – VAVŘÍN, M.: *Korpus InterCorp – španělština*, verze 11 z 19. 10. 2018. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2018. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

ROSEN, A. – VAVŘÍN, M. – ZASINA, A. J. *Korpus InterCorp – čeština*, verze 11 z 19. 10. 2018. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2018. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

⁴⁶ Cf. SHARIFIAN, F., ed. et al. *Culture, body, and language: conceptualizations of internal body organs across cultures and languages*. Berlin: de Gruyter, 2008, s. 3-26.

⁴⁷ Cf. *ibid.*

3.5 Druhy metafor podle Lakoffa a Johnsona

Vraťme se k samotné charakteristice pojmové metafor. Lakoff s Johnsonem zavedli rozlišování tří základních druhů⁴⁸. Tato klasifikace se objevuje i v současných studiích. K této je dále přihlédnuto v případové studii (kap. 6).

3.5.1 Strukturní metafora

U strukturní metafory je využíváno řady korespondencí mezi oblastí zdrojovou a cílovou. Vztahy mezi doménami jsou více než komplexní, bývají vyzdvihovány různé aspekty. Zdrojovou oblastí bývá doména s bohatou strukturou v tělesné zkušenosti, díky níž chápeme oblast cílovou, již jsou těžko uchopitelné koncepty jako např. ČAS, ŽIVOT, VĚDĚNÍ, MEZILIDSKÉ VZTAHY, EMOCE apod.

Lakoff a Johnson⁴⁹ uvádějí jako příklad pojmovou metaforu typickou pro současnou západní společnost: ČAS JSOU PENÍZE. Tato metafora je důkazem našeho chápání času jakožto cenného zboží, omezeného zdroje prostředků, kterého využíváme k dosažení svých cílů. Proto čas přesně kvantifikujeme a vnímáme jej často pomocí pojmové oblasti peněz. Ve španělštině i v češtině nacházíme řadu realizací této metafory (uvádíme vlastní příklady doložené v InterCorpu⁵⁰, např. *Me estás haciendo perder el tiempo. (Plýtváš mým časem.)*, *Ya invertí demasiado tiempo en este problema. (Už jsem do tohoto problému investoval příliš mnoho času.)*, *Con este invento podemos ahorrar mucho tiempo. (Díky tomuto vynálezu můžeme ušetřit spoustu času)*.

Skutečnost, že máme snahu konceptualizovat doménu času v konkrétních, snadno představitelných termínech, dokládá též pojmová metafora ČAS JE PÁS, PO KTERÉM SE POHYBUJEME, kterou identifikujeme např. v *Nos esperan años difíciles. (Čekají nás těžké roky.)* či *Nos acercamos a las fiestas.* („Blížíme se ke svátkům“, v češtině by bylo běžnější vyjádření *Svátky se blíží.* – zde tedy předmět, který se pohybuje, představuje čas). Nebo naopak, jak jsme se setkali v českém protějšku poslední věty, další pojmová metafora konceptualizující čas je ČAS JE POHYBUJÍCÍ SE PŘEDMĚT: *Ya vendrá el día en que se haga*

⁴⁸ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014.

⁴⁹ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014, s. 19-21. Příklady ze španělštiny i češtiny ověřeny v paralelním korpusu *InterCorp*.

⁵⁰ ČERMÁK, P. – VAVŘÍN, M.: *Korpus InterCorp – španělština*, verze 11 z 19. 10. 2018. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2018. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>
ROSEN, A. – VAVŘÍN, M. – ZASINA, A. J. *Korpus InterCorp – čeština*, verze 11 z 19. 10. 2018. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2018. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

justicia. (Však přijde den, kdy se nastolí spravedlnost.) nebo *El tiempo pasa volando. (Čas letí.)*. Tato pojmová metafora koreluje s další: ČAS JE NÁDOBA, v níž je čas pojatý jako předmět, v němž se můžeme pohybovat a vykonávat činnosti. Projevuje se např. ve větách: *Voy para allá en un minuto. (Půjdu tam za minutu.* – ve španělštině se pohybujeme v oné minutě, v českém protějšku činnost konceptualizujeme mimo nádobu času, za ní), *Me agarró en medio de la semana. (Vytáhl mě uprostřed týdne.)*.

Dalším příkladem strukturní metafory může být LIDÉ JSOU ROSTLINY (*Pero Moncada tenía a Juliana en la mira desde hacía tiempo, la había visto florecer... - Ale Moncada měl na Julianu spadeno už dlouho, viděl ji rozkvétat...; Hay mujeres que tienen la desgracia de marchitarse antes de tiempo... - Některé ženy bohužel zvadnou předčasně...*). Přístupnost užití domény Lakoff a Johnson⁵¹ vysvětlují bezprostředností zkušenosti s životním cyklem rostliny – klíčení, kvetení, vadnutí jsou procesy, které u rostlin trvají řádově měsíce až roky, a jejich podobnost s lidským životním cyklem (narození, růst a smrt) je nabílední.

Strukturních metafor bychom mohli jmenovat mnoho, je jimi například již v úvodu zmiňovaná metafora SPOR JE VÁLKA, dále Lakoff uvádí ŽIVOT JE CESTA, MYŠLENKY (nebo VÝZNAMY) JSOU OBJEKTY, JAZYKOVÉ VÝRAZY JSOU NÁDOBY ČI KOMUNIKACE JE POSÍLÁNÍ, LIDÉ JSOU NÁDOBY⁵².

3.5.2 Orientační metafora

Orientační metafora je jedním z dokladů tělesnosti v jazyce. Zdrojové oblasti zde tvoří některé z opozic daných tělesně-prostorovou orientací těla (NAHOŘE – DOLE, VPŘEDU – VZADU, VPRAVO – VLEVO, UVNITŘ – VENKU, BLÍZKO – DALEKO apod.). Mezi cílovými oblastmi nejčastěji figurují např. emoce, kvantita, společenský status. Orientační metafory často bývají ustálené v našem běžném užívání předložek, předpon a pádů⁵³. Díky tomuto typu metafory se naše konceptualizace mapovaných cílových pojmů stává koherentnější⁵⁴.

Ukazuje se, že různá jazyková společenství přidělují jednotlivým hodnotám odlišné priority. Objevují se však odlišnosti i v rámci jedné kultury, jak zmiňují Lakoff a Johnson: „Kterým hodnotám přidělíme prioritu, je v obecné rovině zčásti dáno okolností, v jaké subkultuře žijeme, a zčásti je to věc osobních hodnot. Rozmanité subkultury hlavního kulturního tradičního proudu s ním sdílejí základní hodnoty, avšak přidělují jim odlišné

⁵¹ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014, s. 19-21.

⁵² Ibid. s. 26-35.

⁵³ KÖVECSES, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York : Oxford University Press, 2002, s. 29-42.

⁵⁴ Ibid. s. 35.

priority. (...) Jednotlivci stejně jako skupiny se různí co do priorit i co do způsobů, jak definují, co je pro ně dobré nebo morální. V tomto smyslu jsou podskupinami skupiny jedné. Vzhledem k tomu, co je pro ně důležité, jejich individuální hodnotové systémy jsou koherentní s významnými orientačními metaforami hlavní tradiční kultury.“⁵⁵ Dále uvádějí, že metafora VÍCE JE NAHOŘE mívá zpravidla nejvyšší prioritu, protože má nejzřetelnější fyzikální bázi. Zároveň však připouštějí, že v jiných kulturách může větší významnosti nabývat např. rovnováha, centrálnost či neprostorová orientace, distinkce aktivní – pasivní. Pomocí studia prominence těchto hodnot v pojmových metaforách různých jazyků se lze přiblížit k rozdílům, jež charakterizují způsoby konceptualizace světa mluvčími daných jazyků.

S opozicí NAHOŘE – DOLE se setkáváme např. u emocí: ŠTASTNÝ JE NAHOŘE, SMUTNÝ JE DOLE. Tato metafora se realizuje ve výrazech *Me has levantado el ánimo. (Zvedl jsi mi náladu.)*, *Estoy deprimido. (Cítím se skleslý / deprimovaný.)*. Další častou metaforou je VĚDOMÝ JE NAHOŘE, NEVĚDOMÝ JE DOLE: - *Cayó en coma. (Upadl do kómatu.)* a v češtině *Být vzhůru.* (španělský protějšek *Estar despierto.* neodkazuje k doméně NAHOŘE). S již zmíněnou metaforou času souvisí též BUDOUCNOST JE VEPŘEDU, MINULOST JE VZADU: *La noche está adelante. (Noc je před námi.)*, *Dejó atrás el pasado. (Nechal za sebou svou minulost.)*.

Povaha tohoto druhu metafor dokazuje, že naše konceptualizace se zakládají na fyzické bázi. Fyzickou bázi pro pojmové metafory je např. skleslý postoj doprovázející smutek a depresi a vztyčený postoj u pozitivního citového stavu, u metafory vědomí je to skutečnost, že lidé a velká většina savců spí vleže a stojí, když jsou v bdělém stavu.

Další orientační metafory, jež uvádějí Lakoff a Johnson, jsou např. DOBRÝ JE NAHOŘE, ŠPATNÝ JE DOLE (tato metafora strukturuje většinu z následujících, ty jsou s ní koherentní, souvisí s představou nebe a pekla), ZDRAVÍ A ŽIVOT JSOU NAHOŘE, NEMOC A SMRT JSOU DOLE (fyzická báze: nemocní leží na lůžku, po smrti je člověk fyzicky dole), MÍT AUTORITU NEBO SÍLU JE NAHOŘE, BÝT PODROBEN AUTORITĚ NEBO SÍLE JE DOLE, VYSOKÉ POSTAVENÍ JE NAHOŘE, NÍZKÉ POSTAVENÍ JE DOLE (fyzická báze: fyzická velikost je typicky v korelaci s fyzickou silou a vítěz v zápase je typicky nahoře), VÍCE JE NAHOŘE, MÉNĚ JE DOLE (fyzická báze: přidáváme-li více látky nebo fyzických objektů do nádoby nebo na hromadu, hladina, popř. úroveň se zvedá), RACIONÁLNÍ JE NAHOŘE, EMOCIONÁLNÍ JE DOLE (souvisí se silou, autoritou a kontrolou,

⁵⁵ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014, s. 36-37.

v antropocentrickém pojetí světa je člověk nad ostatními tvory, schopnost racionálně uvažovat jej v jeho konceptualizacích staví nad ostatní)⁵⁶.

Jak vidno, systém orientačních metafor není nikterak nahodilý, jednotlivé metafory jsou spolu provázané, zdrojové domény hrají v jednotlivých realizacích podobnou funkci. Hernán Díaz však zdůrazňuje, že metafory nevyjadřují již existující kvality, ale jsou to ony samy, kdo je vytváří a podtrhuje fyzické báze cílových domén⁵⁷.

3.5.3 Ontologická metafora

Aby bylo možné vyjadřovat se o abstraktech a zkušenostech, které nejsou nespojitě a jasně ohraničené, třídit je do kategorií, kvantifikovat je, odkazovat na ně a především o nich uvažovat, konceptualizujeme je jakožto diskrétní entity či substance, pojmáme je jako konkréta, ve velkém množství případů jako konkréta počítatelná. Pro tento druh metafory zavedli Lakoff s Johnsonem název ontologická metafora⁵⁸. V rámci mapování u této metafory proměňujeme ontologii cílové oblasti, tedy způsob existence konceptualizovaného pojmu. Proto se mezi ontologické metafory řadí i personifikace. Oproti strukturní metafoře zde probíhá méně kognitivního strukturování⁵⁹.

Typickými cílovými doménami bývají události, činnosti, emoce, myšlenky apod. Jako příklady metafor ontologické povahy můžeme uvést MYSL JE STROJ – pomocí představy stroje snadněji konceptualizujeme něco tak složitého, jako je lidská mysl: *Mi cerebro hoy no funciona. (Můj mozek dnes nefunguje.), A este hombre le falta un tornillo. (doslovně: „Tomu člověku chybí jeden šroubek.“ – Ten člověk má o kolečko víc.), Empiezan a fallarme las pilas. (Docházejí mi baterky.).* Ontologická je též metafora PSYCHICKÉ JE FYZICKÉ: *Su tristeza aún no cicatrizó. (Její smutek se ještě nezahojil.), La noticia me golpeó. (Ta zpráva mě zasáhla.),* u níž vidíme, že pro člověka je snazší vyjádřit vnitřní pohnutky a pocity pomocí reprezentace na fyzickém těle.

Zvláštním projevem ontologické metafory je možnost odkazovat na abstraktní pojmy (*Ella conocía ese miedo. – Ten strach dobře znala.*), kvantifikovat je (*Vamos a necesitar mucha paciencia. – Budeme potřebovat hodně trpělivosti.*) a identifikovat některé z jejich aspektů (*No era apropiado para la época moderna. – Nehodil se do moderní doby.*), nahlížet

⁵⁶ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014, s. 26-34.

⁵⁷ DÍAZ, H. La perspectiva cognitivista. In: STEFANO, Mariana di et al. *Metáforas en uso*. Buenos Aires : Biblos, 2006, s. 41-62.

⁵⁸ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014, s. 39-46.

⁵⁹ KÖVECSES, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York : Oxford University Press, 2002, s. 29-41.

na ně jakožto na příčinu (*Se echó a llorar de despecho. – Ze zlosti se dala do pláče.*), cíl či motivaci činností (*Se vino para encontrar la felicidad. – Přijel sem, aby našel štěstí.*). Podle Lakoffa a Johnsona u většiny ontologických metafor ani nevnímáme, že se vůbec jedná o metafory, jsou pro nás však velmi důležité – jejich pomocí můžeme obtížné koncepty strukturovat, identifikovat a dokonce si o nich myslet, že jim rozumíme⁶⁰.

Je však třeba mít na paměti, že všechny druhy metafory se prolínají a jednotlivá metaforická vyjádření lze málokdy řadit výlučně k jednomu typu, naopak se často vyskytují na pomezí více kategorií. Lakoff s Johnsonem, ačkoliv sami zavádějí rozlišování uvedených druhů metafory, poznamenávají, že jednu nelze oddělit od druhé a popisované kategorie spíše odkazují k různým rysům metafory obecně a ukazují ji z různých hledisek. Např. u metafory *caer en desgracia – upadnout v nemilost* se setkáváme s kombinací metafory strukturní (rozšířené pojetí padání), orientační (obsažená v předložce) i ontologické (abstraktum je zde konkretizováno, nemilost je pojata jako místo).

3.6 Kritika tradiční teorie, alternativní modely

Jak již bylo řečeno, teorie Lakoffa a Johnsona je již od svého vzniku soustavně podrobována kritice a přetavována do jiných teorií. V této kapitole uvedeme vybrané významné polemiky, související s touto teorií a hlavní tendence současného vývoje daného oboru.

Hlavní kritiky se týkají především užití metodologie, směru analýzy, postulované nadřazenosti kategorie metafory, univerzalistického pojetí tělesnosti v jazyce a také vztahu metafory ke kultuře⁶¹.

V rámci užití metodologie bývá polemizováno, zda je správný postup zdůrazňování významu konceptů a nikoliv samotných slov. Při tomto přístupu se tak autoři často příliš řídí vlastní intuicí, nepracují s reálným jazykovým materiálem. Proto kognitivní lingvisté pro větší věrohodnost analyzovaných dat v současnosti často využívají jazykových korpusů. Důležitost korpusových dat pro kognitivní studium pojmové metafory vysvětluje např. Alice Deignan⁶². Podle jejího názoru je užití jazykových korpusů, jež nyní nabízejí rozličné nástroje pro

⁶⁰ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014, s. 39-46.

⁶¹ KÖVECSES, Z. Conceptual metaphor theory. Some criticisms and alternative proposals. In: *Annual Review of Cognitive Linguistics* 6. John Benjamins Publishing Company, 2008, s. 168-184.

⁶² DEIGNAN, A. *Metaphor and Corpus Linguistics*. Philadelphia : J. Benjamins Pub., 2005.

zkoumání, v tomto směru zásadní. Kövecses⁶³ ovšem na druhou stranu tvrdí, že v zájmu objektivní analýzy by neměl být opomenut ani individuální aspekt metafory, jehož se pomocí slovníkových a korpusových dat těžko dopátráme. Ten nám na rozdíl od supraindividuálních údajů může poskytnout bližší informace o kontextu dané metafory a přesnější poznatky o cílové doméně, jež bývá kontextem ovlivněna. Proto autor navrhuje využívat kombinaci obou přístupů, což by mělo poskytnout celistvější obrázek o dané problematice. Takto budeme postupovat i v případové studii o emoci hněvu, na základě slovníkových a korpusových dat budou na základě vlastní interpretace vyabstrahovány závěry.

S otázkou metodologie souvisí i druhý často kritizovaný aspekt – směr analýzy. Tradičně se v rozboru pojmové metafory postupuje od vyšších celků k nižším – na základě malého počtu vzorků vytržených z kontextu je stanovena formulace pojmové metafory, která je pak analyzována u uvedených příkladů. V centru pozornosti je tak samotná pojmová metafora. V soudobých studiích je běžnější postupovat tak, že je nejprve důkladně, v několika fázích analyzován korpus dat na základě stanovených parametrů a až následně je přistoupeno k definici vyšších celků, tedy obsažených pojmových metafor. V tomto přístupu se tak do popředí dostávají konkrétní jazykové realizace metafor v kontextech, v nichž se vyskytují. Podle Kövecse⁶⁴ je výhodou tohoto přístupu oproti původnímu možnost náhledu na nepravidelnosti v systému.

Dále řešeným tématem⁶⁵ je úroveň, na které by se měla formulovat pojmová metafora. Kövecses⁶⁶ tvrdí, že klíčem pro správné pojetí metafory je právě nalezení oné úrovně, na níž by mapování mezi oběma doménami nejpřesněji odpovídalo realizacím, tedy aby žádné rysy nepřebývaly ani nechyběly. K tomu se dá přiblížit analýzou rozsahu jednotlivých zdrojových domén.

Otázku tělesného ukotvení jsme zmínili v příslušné podkapitole. Ačkoliv se jedná o základní princip kognitivní lingvistiky, i tento podléhá kritikám. Ty spočívají ve zpochybnění možnosti propojení koncepce tělesnosti s myšlenkou univerzality a zároveň i kulturní specifičnosti, ježto se podle nich jedná o kontradikci. Je však třeba mít na paměti, že i když je tělesnost univerzálním fenoménem, jednotlivé kultury mohou podtrhovat různé její aspekty⁶⁷.

⁶³ KÖVECSES, Z. Conceptual metaphor theory. Some criticisms and alternative proposals. In: *Annual Review of Cognitive Linguistics* 6. John Benjamins Publishing Company, 2008, s. 168-184.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Cf. CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Linguística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008.

⁶⁶ KÖVECSES, Z. Conceptual metaphor theory. Some criticisms and alternative proposals. In: *Annual Review of Cognitive Linguistics* 6. John Benjamins Publishing Company, 2008, s. 168-184.

⁶⁷ Ibid.

Podle Sterna nedostatečnost Lakoffova a Johnsonova modelu metafory spočívá v tom, že nebere v potaz kontext, ve kterém se metafora vyskytuje. Stern konstatuje, že vlastnosti zdrojové oblasti, které determinují oblast cílovou, závisí ve velké míře na celkovém kontextu výpovědi⁶⁸.

Existují však i kritiky samotné definice metafory v kognitivní lingvistice. Grady⁶⁹ polemizuje o Lakoffově a Johnsonově pojetí metafory jakožto konceptuálního vztahu dvou domén a označuje je za nedostatečné. Navrhuje model pojmového mísení skládajícího se ze čtyř mentálních prostorů. Kromě zdrojové a cílové oblasti je přidána generická oblast (většinou abstraktní) reprezentující konceptuální vztah mezi oběma vstupy a oblast mísení, v níž se zdrojová a cílová oblast mísí a společně interagují. Tento model může osvětlit fenomény, které v předchozích pojetích zůstávaly zahaleny. V Gradyho modelu výsledný význam nemusí nutně vycházet výlučně z projekcí zdrojové domény, není podle něj vázaný na pojem, ale je dynamickým spojením napříč mentálními prostory. Croft a Cruse navrhuji reprezentovat pojmovou metaforu spojením Gradyho modelu se zmíněným Sternovým pojetím, což by podle nich mělo poskytnout celistvý obraz o pojmové metafoře⁷⁰.

Navzdory různým polemikám ohledně pojetí pojmové metafory a metonymie jakožto mapování, které probíhá mezi dvěma doménami, zůstává tato teorie dominantní a ačkoliv ji autoři kritizují a upravují, nadále je referenčním bodem⁷¹. V práci tedy zohledňujeme tradiční pojetí a zároveň bereme v potaz i moderní poznatky.

3.7 Lexikální obsazení metafory

V této kapitole si ukážeme, které lexikální oblasti pojmová metafora primárně zasahuje a nastíníme, jak se tyto metafory chovají v obecných obrysech. Předmětem našeho zkoumání (též v případové studii) budou jak metafory „živé“, novátorské, tak i metafory „mrtvé“, již

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ GRADY, J. E. et al. Blending and metaphor. In: Raymond W. Gibbs Jr. and G. J. Steen (eds.), *Metaphor in cognitive linguistics*, Amsterdam : John Benjamins, 1999, s. 101-124.

⁷⁰ CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Linguística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 271-274.

⁷¹ DIRVEN, R. – PÖRINGS, R. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 37.

lexikalizované, mající často podobu frazému. Zároveň je potřeba poznamenat, že hranice mezi těmito dvěma typy metafor není nikterak ostrá. „Mrtvé“ metafor vznikly ustálením oněch „živých“ a určení chvíle, kdy došlo k onomu „umrtvení“, je obtížné. Navíc některé konvenční metafor mohou být snadno „oživeny“, např. v kontextu vtipu, což dokazuje, že její původní motivace je nadále přítomna a ne tak neaktivní, jak by se mohlo zdát⁷².

Konvencionalizované metafor tvoří jádro jazykových kategorií, frazémů, klíšé, výkladových textů i rituálů. I metafor obsažené např. v tvůrčím psaní často staví na konvenčních metaforách, mnohdy jsou jejich rozšířením, v některých případech si s nimi však pohrávají natolik, že původní koncepty jsou překrouceny či převráceny. Podle Díaze se konvencionalizace uplatňuje jak na úrovni jazykové, tak i na konceptuální⁷³. V jazykovém společenství se konvencionalizované metafor stávají pro mluvčí snadno přístupnější a zároveň se jejich motivace upozaďují. Kreativní metafor naopak podle Crofta a Cruse mohou být vzdálené od lidské zkušenosti a obtížněji konceptualizovatelné⁷⁴.

Mapování z jedné domény na druhou nebývá symetrické. Rysy, které jsou ze zdrojové oblasti přeneseny na cílovou, jsou úzce selektovány na základě relevance pro lidskou zkušenost. Některé vlastnosti se tak upozaďují a jiné vyzdvihují, a ačkoli má tento jev své odůvodnění, ne vždy musí být snadno předvídatelný. Například při metaforickém přenosu zdrojové domény ohně na cílovou doménu vzteku se uplatňují pouze některé rysy charakterizující oheň. Vztek proto nelze zapálit sirkou či nevytváří popel, na rozdíl od svého metaforického protějšku. Proto jsou podle Díaze metaforické přenosy pouze částečné⁷⁵.

Je ovšem zapotřebí zmínit též Lakoffův princip neměnnosti (invariance principle)⁷⁶ – metaforické projekce zachovávají kognitivní strukturu zdrojové domény za předpokladu konzistentnosti s inherentní strukturou cílové domény. Proto např. u metaforické projekce schématu nádoby budou vnitřní části vždy odpovídat vnitřním částem, vnější vnějším a okraje okrajům, zároveň se dá ale předpokládat, že rysy, které by byly v rozporu s cílovou doménou, budou upozaděny. Na základě tohoto principu vzniká koherentní systém pojmových metafor, v nichž je dodržována jistá pravidelnost, a neexistují zde metafor, které by si vzájemně

⁷² Podle Crofta a Cruse možnost oživení konvencionalizované metafor ve frazémech poukazuje na míru její produktivity. Cf. CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Lingüística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 260-262.

⁷³ DÍAZ, H. La perspectiva cognitivista. In: STEFANO, Mariana di et al. *Metáforas en uso*. Buenos Aires : Biblos, 2006, s. 58.

⁷⁴ CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Lingüística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 266-267.

⁷⁵ DÍAZ, H. La perspectiva cognitivista. In: STEFANO, Mariana di et al. *Metáforas en uso*. Buenos Aires : Biblos, 2006, s. 59.

⁷⁶ LAKOFF, G. The contemporary theory of metaphor. In: ORTONY, A., ed., *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 202-251.

protiřečily⁷⁷. Právě jejich soudržnost je činí čitelnými a přístupnými jednotlivým uživatelům daného jazyka. Někteří lingvisté však tuto tezi zpochybňují a argumentují mimo jiné asymetrickým vztahem mezi doménami postulovaným onou tezí. Např. podle Jackendoffa a Aarona v metaforických procesech vzniká spojení a překrývání obou domén, domény spolu zároveň interagují, princip invariance tak může být porušen⁷⁸.

Vztah mezi zdrojovou a cílovou doménou nemusí být vždy přímočarý. Během metaforizace v některých případech dochází k metaforickému řetězení⁷⁹. Nejprve proběhne mapování z jedné zdrojové domény na cílovou, ta se vzápětí stává zdrojovou a naváže na sebe jinou cílovou, a tak to může pokračovat dále. Čím je řetězec delší, tím je výsledná metafora konceptuálně vzdálenější původnímu výrazu.

Při charakterizaci pojmové metaforý se též zmiňuje její záběr⁸⁰. Záběr metaforý určuje rejstřík případů, v nichž jedna zdrojová doména determinuje různé domény cílové. Kövecses⁸¹ uvádí jako příklad zdrojové domény mapované na více cílových domén pojem BUDOVA: jako budova bývají konceptualizovány TEORIE, VZTAHY, EKONOMICKÉ SYSTÉMY, ŽIVOT, SOCIÁLNÍ SKUPINY atd. Autor dodává, že pojmy, které jsou spolu nepřímo propojeny mapováním zdrojové domény, nejsou nahodilé a uvedené příklady definuje souborným pojmem KOMPLEXNÍ SYSTÉMY. Formulace KOMPLEXNÍ SYSTÉMY JSOU BUDOVY reprezentuje tzv. centrální metaforu, od níž se ostatní, konkrétnější, odvíjejí. Propojením centrálních metafor vznikají celistvé metaforické systémy⁸².

Metafora zasahuje všechny lexikální oblasti. Jak jsme viděli, v závislosti na jeho charakteru se dané pole projevuje v metaforickém mapování buď jako zdrojová, nebo jako cílová doména. Metafora prostupuje⁸³ snad veškeré vědní obory. Pro lepší pochopení složitých jevů vědci přistupují k metaforické konceptualizaci. Příkladem může být reprezentace vlastností samohlásek v tzv. samohláskovém trojúhelníku, znázornění světla jakožto vlnění či znázornění struktury atomu. V lingvistice se často vyskytuje metaforizace

⁷⁷ DÍAZ, H. La perspectiva cognitivista. In: STEFANO, Mariana di et al. *Metáforas en uso*. Buenos Aires : Biblos, 2006, s. 59.

⁷⁸ Cf. CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Linguística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 265.

⁷⁹ Cf. LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987.

LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2. Descriptive Application*. Stanford : Stanford University Press, 1991.

⁸⁰ KÖVECSES, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York : Oxford University Press, 2002, s. 107-120.

⁸¹ Ibid.

⁸² Ibid.

⁸³ Že je nemožné vyjadřovat se bez užití metafor, dokazuje i text této práce. Např. v označené formulaci „metafora prostupuje“ se objevuje pojmová metafora: METAFORA JE POHYBUJÍCÍ SE PŘEDMĚT.

konceptů jako jazyk či slovo. Díaz např. identifikuje ontologické metafory u termínů *lengua muerta* (mrtvý jazyk) – zde se jedná o personifikaci abstraktního pojmu; či u pojmu *raíz de la palabra* (kořen slova), u kterého se realizuje pojmová metafora SLOVA JSOU ROSTLINY⁸⁴.

Zvláštní kategorii metafor tvoří metafory emocí. Konkrétní rysy těchto metafor budou pro lepší názornost probrány v případové studii v kap. 6.

4. Metafora ve srovnání s metonymií a přirovnáním

Pro názornost a lepší pochopení samotné pojmové metafory nastiňme její vztahy k dalším figurám – metonymií a přirovnáním. Tyto se též projevují v metaforách emocí, jak uvidíme později. Uveďme pouze stručné srovnání.

4.1 Metafora vs. metonymie

Metonymie je kognitivní proces, v němž jedna pojmová entita (vehikulum) umožňuje přístup k jiné konceptuální entitě, cíli, a to v rámci téhož idealizovaného kognitivního modelu⁸⁵. Z uvedené definice vyplývá, že zatímco v metafoře se při vyjádření jedné domény uchylujeme k užití jiné, v metonymii se mapování uskutečňuje v rámci pouze jedné domény a neprobíhá tak mísení dvou domén typické pro pojmovou metaforu⁸⁶. U metonymie význam cílové domény staví na významu domény zdrojové (někdy popisované též jako subdoména⁸⁷), v podstatě jej pouze rozvíjí, obsah cíle je zahrnut v obsahu zdroje, ovšem následkem metonymických operací je značně upozaděn. Metonymie je tedy primárně prostředkem reference, asociativní vztažný bod se mapuje na samotný referent⁸⁸.

⁸⁴ DÍAZ, H. La metáfora en la definición científica. In: STEFANO, Mariana di et al. *Metáforas en uso*. Buenos Aires : Biblos, 2006, s. 105-114.

⁸⁵ PANTER, Klaus-Uwe – THORNBURG, Linda L. Metonymy. In: Geeraerts, D. – Cuyckens, H. (eds.) *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. New York : Oxford University Press, 2007, s. 254 – 263.

⁸⁶ CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Linguística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 282-288.

⁸⁷ BARCELONA, A. Clarifying and applying metaphor and metonymy. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 207-277.

⁸⁸ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 201., s. 49-54.

Na rozdíl od metafory, u níž existuje více korespondencí mezi zdrojovou a cílovou oblastí, u metonymie podle Warrenové⁸⁹ nikdy neexistuje více než jedno spojení mezi danými oblastmi. Dále uvádí, že zatímco u metonymie je spojení víceméně předvídatelné, u metafory se spojující asociace předvídat nedají, je těžko odvoditelné, které rysy ze zdrojové domény se budou mapovat na cílovou. Podle Barcelony⁹⁰ rozdílnost v metaforickém a metonymickém mapování z pohledu kognitivně-lingvistické teorie spočívá taktéž v tom, že zatímco u metafory probíhá mapování vždy pouze v jednom směru, u metonymie je mapování obousměrné⁹¹. Hovořit však u metonymie o mapování je podle některých teorií problematické. Např. dle Crofta se nejedná o mapování v pravém slova smyslu, metonymické procesy charakterizuje jako aktivaci zdrojové části domény, a proto upřednostňuje termín „doménové zvýrazňování“ (*domain highlighting*)⁹².

Nejčastěji se vyskytujícími druhy metonymie jsou: ČÁST ZA CELEK (tzv. synekdocha), ČLEN KATEGORIE ZA KATEGORII, VÝROBCE ZA VÝROBEK, AUTOR ZA DÍLO, POUŽÍVANÝ PŘEDMĚT ZA UŽIVATELE, MÍSTO ZA INSTITUCI, ŘÍDÍCÍ ZA ŘÍZENÉHO, MÍSTO ZA UDÁLOST. Za specifické užití metonymie se též považuje hyperbola a ironie. V jazykových jevech se metonymické procesy projevují na příkladech elipsy, krácení či fonologické redukce a neutralizace.

Langacker zkoumá profilování u metonymických výrazů. Na příkladu *Ella oía el piano. (Poslouchala klavír.)*⁹³ ukazuje, že metonymické mapování ovlivňuje konceptuální profil slovesa a mění tím jeho aktivní zónu⁹⁴. To vede k sémantickým posunům, díky kterým není nutné specifikovat, že osoba slyšela „zvuky klavíru“.

V širším pojetí metonymie, můžeme jako metonymické vztahy chápat též spojení formy a významu lingvistického znaku, vztah lingvistického znaku a referentu nebo např. vztah prototypu a kategorie⁹⁵. Ze strukturalistického pojetí vyplývá, že rozdíl mezi metaforou

⁸⁹ WARREN, B. An alternative account of the interpretation of referential metonymy and metaphor. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 113-130.

⁹⁰ BARCELONA, A. Clarifying and applying metaphor and metonymy. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 207-277.

⁹¹ V jiných modelech se uvádí vícedimenzionální mapování, např. v Gradyho modelu zmíněném výše. Cf. GRADY, J. E. et al. Blending and metaphor. In: Raymond W. Gibbs Jr. and G. J. Steen (eds.), *Metaphor in cognitive linguistics*, Amsterdam : John Benjamins, 1999, s. 101-124.

⁹² CROFT, W. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 161-205.

⁹³ Španělská a česká varianta doložena v *InterCorpu*.

⁹⁴ LANGACKER, R. *Concept, image, and symbol: the cognitive basis of grammar*. Berlin : Mouton, 1991, s. 189.

⁹⁵ CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Lingüística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 282-288.

a metonymií lze zkoumat na úrovni paradigmatu a syntagmatu. Zatímco metaforický pól operuje s paradigmatickými principy (založenými na podobnosti), metonymický pól využívá změn v syntagmatech (založených na blízkosti)⁹⁶.

Existuje názor⁹⁷, že se chybně soustředí více pozornosti na metaforu a metonymie je neprávem opomíjena. Razí myšlenku, že procesy metafory a metonymie se v lidské kognici prostupují a vzájemně se doplňují. I metonymie se podílejí na strukturaci naší zkušenosti, jsou kulturně zakotvené a fungují systematicky. Řada metafor vzniká na základě metonymických procesů (což je dáno zkušeností podobnosti a prostorové blízkosti⁹⁸) a podle Barcelony metonymie působí na základnější jazykové i kognitivní úrovni než metafora⁹⁹. Metafora i metonymie se podílejí na rozšiřování významů lexikálních jednotek i gramatických kategorií. Metonymie se specificky uplatňuje při tvoření slov – výraz je motivován výrazným znakem denotátu. Prostřednictvím extenzí významu vzniká polysémická síť.

Ruiz de Mendoza rozlišuje dva základní druhy metonymie: 1. metonymie, u níž je zdrojová doména součástí cílové (např. *Rompió la ventana. – Rozbil okno.*, nepředpokládá se, že subjekt rozbil celé okno, nýbrž pouze sklo) a 2. metonymie, u níž je cílová doména součástí zdrojové¹⁰⁰ (např. *Toda España dormía. – Celé Španělsko spalo.*, zde probíhá mapování ZEMĚ ZA JEJÍ OBYVATELE).

René Dirven též uvádí tři typy metonymie, toto dělení se však od Mendozova značně liší, pojímá je z jiného úhlu pohledu: 1. lineární metonymie – označuje jí rozšířené metonymické významy řetězené na cílovou doménu lineárním způsobem, typicky sem patří metonymie typu CELEK ZA ČÁST a ČÁST ZA CELEK; 2. konjunktivní metonymie – u nich dochází k systematickému rozšíření původního významu v rámci daného syntagmatu, přičemž metonymie v sobě implicitně zahrnuje všechny členy syntagmatu; 3. inkluzivní metonymie –

⁹⁶ DIRVEN, R. Metonymy and metaphor: Conceptualisation strategies. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 75-112.

⁹⁷ Cf. např. BARCELONA, A. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: Cognitive perspective*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2003.; LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafora, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014.; BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009.

⁹⁸ MIHATSCH, W. Nouns are THINGS: Evidence for a grammatical metaphor? In: *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Eds. K.-U. Panther, L. L. Thornburg, A. Barcelona. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 87.

⁹⁹ BARCELONA, A. Clarifying and applying metaphor and metonymy. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 207-277.

¹⁰⁰ RUIZ DE MENDOZA, F. J. The role of mappings and domains in understanding metonymy. In BARCELONA A., ed., *Metaphor and Metonymy at the Crossroads*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2000, s. 109-132.

značí metonymické významy navázané na původní doménu pomocí přenesení významu (má proto nejbližší k metafoře) a odkazuje pouze k části syntagmatu¹⁰¹.

Antonio Barcelona¹⁰² u metonymie uvádí tři její hlavní funkce: 1. inferenční, 2. motivační a 3. referenční. Inferenční úloha metonymie spočívá v aktivaci implicitních spojení existujících mezi jednotlivými prvky zkušenosti a vědění. Referenční funkce je dána inferencí, z metonymických konstrukcí usuzujeme jejich referenční úmysl, který je obsažen v samotném procesu mapování. Metonymické procesy zároveň motivují vytváření konstrukčních významů či forem, jež se mnohdy ustalují a získávají své místo v gramatickém systému. Tyto funkce se vzájemně nikterak nevylučují, většinou působí společně, přičemž reference a motivovanost bývají podmíněny inferencí.

4.1.2 Význam studia vztahů mezi metaforou a metonymií

Díky studiu vztahů a rozdílů mezi metaforou a metonymií můžeme lépe porozumět oběma těmto jevům a blíže nahlédnout, jak spolu interagují. Mnohdy je obtížné určit na základě obsažených domén, zda se jedná o metaforu či o metonymii. Barcelona¹⁰³ konstatuje, že toto časté dilema je dáno neurčitostí hranic mezi doménami a obtížností určit, kdy se dva členové nacházejí ještě ve stejné doméně a kdy již patří k doménám odlišným. Proto se snadno může stát, že jedna figura může být v závislosti na úhlu pohledu chápána jako metafora i jako metonymie. Podle Raddena¹⁰⁴ se prototypické příklady metafory a metonymie nacházejí na koncích jedné souvislé škály a neexistuje přesně daná hranice, na jejíž jedné straně by bylo možné zahrnout všechny metafory a na druhé všechny metonymie (tento model autor přirovnává k distinkci homonymie a polysémie). Ačkoliv spolu metaforizace a metonymizace úzce souvisejí, v kognitivně-lingvisticky orientovaných pracích autoři zachovávají tuto tradiční distinkci, čehož se pokusíme přidržet i v této práci.

¹⁰¹ DIRVEN, R. Metonymy and metaphor: Conceptualisation strategies. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 75-112.

¹⁰² BARCELONA, A. Motivation of construction meaning and form. In: BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L., eds. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 363-401.

¹⁰³ BARCELONA, A. Clarifying and applying metaphor and metonymy. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 207-277.

¹⁰⁴ RADDEN, G. How metonymic are metaphors? In: Antonio Barcelona (ed.), *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: Cognitive Perspective*. Berlín : Mouton de Gruyter, s. 93-108.

V mnoha případech metonymické procesy dávají vzniknout metafoře, jako např. u časté orientační metafory VÍCE JE NAHOŘE: existuje reálná korelace mezi více – výše¹⁰⁵ (např. čím více kostek na sebe naskládáme, tím vyšší bude věž). Goosens¹⁰⁶ pro případy propojení konceptuálních procesů metafory s metonymií vytvořil vlastní pojem: „metaftonymie“. Autor rozlišuje více druhů metaftonymie: buď může být metaforická konceptualizace rozšířena metonymickou, nebo naopak metonymická konceptualizace následně podléhá metaforickému mapování. Ukazuje se, že oba procesy většinou probíhají odděleně.

Kövecses¹⁰⁷ uvádí jako nejčastější metonymickou bázi metafor PŘÍČINA ZA NÁSLEDEK (a naopak) a ČÁST A CELEK (a naopak). Jako doklad prvního typu můžeme uvést metaforu HNĚV JE TEPLA (podrobněji bude tato metafora analyzována v kap. 6) – zdrojová doména tepla zde vychází z metonymického vztahu PŘÍČINA ZA NÁSLEDEK a generalizace tělesného tepla jakožto tepla obecně. Jako další příklad uvádí případ, u kterého zdrojová doména umožňuje existenci cílové, jako je tomu u metafory VĚDĚNÍ JE VIDĚNÍ – metonymie, která se zde projevuje, je formulována jako PŘEDPOKLAD ZA VÝSLEDNÝ DĚJ, ČINNOST. Metonymický vztah část – celek se často projevuje i v gramatických konstrukcích. Dává podklad pro metaforické konstrukce, které obsahují mapování zdroje jako podkategorii cíle (např. ZMĚNA JE POHYB, PŘÍČINA JE PŘENOS, PŘÍČINA JE SÍLA, ČINNOST JE POHYB) nebo mapování zdroje a cíle jako hyponyma vyšší kategorie (např. ŽÍZEŇ JE HLAD).

4.2 Metafora vs. přirovnání

Existují různé pohledy na vztah mezi metaforou a přirovnáním. Přirovnání se tradičně dělí na přirovnání metaforická (např. *Juan es como un león. – Juan je jako lev.*, jež se dá snadno přetvořit na metaforu *Juan es un león. – Juan je lev.*) a přirovnání doslovná (např. *Las nectarinas son como melocotones. – Ty nektarinky jsou jako broskve.* nekoresponduje s metaforickým vyjádřením: **Las nectarinas son melocotones. – *Ty nektarinky jsou broskve.*)¹⁰⁸.

¹⁰⁵ CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Lingüística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 282-288.

¹⁰⁶ GOOSENS, L. Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. In: René Dirven and Ralf Pörring, (eds.), *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, Berlin – New York : Mouton de Gruyter, 2003, s. 349-378.

¹⁰⁷ KÖVECSES, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York : Oxford University Press, 2002, s. 143-162.

¹⁰⁸ CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Lingüística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 275-276.

Croft a Cruse¹⁰⁹ zmiňují různé teorie, které vysvětlují, jak spolu metafory a přirovnání souvisejí. První z nich je: „metafory jsou implicitní přirovnání“ – pro chápání metafory je tak nutné ji přetavit na příměr, z něžž vychází. Druhá teorie naopak říká, že „přirovnání jsou implicitní metafory“. Podle Glucksberga¹¹⁰, jenž tuto tezi obhajuje, kořeny této myšlenky můžeme hledat u Aristotela. Příměr chápeme pomocí přenesení významu do jiné kategorie, většinou nadřazené. Díky přístupu k prototypickému významu domény můžeme nahlížet na přirovnání v jeho metaforických rozměrech. Pro správné uchopení přirovnání je tedy nutné zpracovávat jej v rámci metaforických posunů a mít přístup k nadřazeným kategoriím, které figura obsahuje.

Další možností je tvrzení, že přirovnání a metafora jsou dva různé, oddělené jevy. Autoři Croft a Cruse¹¹¹ obhajují tuto tezi jako nejvýstižnější. Podle nich existuje mnoho rozdílů mezi metaforou a přirovnáním. Ty spočívají nejen v již v samotné formě, ale také ve vztazích mezi obsaženými doménami (v metafoře se oblasti mísí, v přirovnání zůstávají autonomní) a v kontextech, v nichž se figury objevují. Zároveň však dodávají, že i tyto dva fenomény se mohou vzájemně ovlivňovat a mísit (např. ve větě *La hierba era una alfombra gruesa. – Tráva byla drsným kobercem.* je obtížné stanovit, zda se jedná o metaforu, nebo o přirovnání, jelikož se zde oba jevy prolínají) a mohou vznikat kombinace jako metafora obsažená v přirovnání či přirovnání obsažené v metafoře.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Lingüística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 276-282.

¹¹¹ Ibid.

5. Metafora v gramatice

Metafory se dotýkají všech jazykových kategorií, včetně funkčních slov. Jako metaforický fenomén bývají chápány též všechny druhy ikoncity a analogie, jelikož v sobě zahrnují mapování parametru jedné domény na jinou¹¹². Metaforou se tedy lze zabývat na úrovni lexikální (jíž se věnuje většina studií), ale též na úrovni gramatické. Jak si ukážeme dále, tyto dvě oblasti se prolínají. V analýze metafor emocí spolu tyto dva typy metafor též interagují, proto zařazujeme následující kapitolu.

Kognitivní lingvistika nám ukazuje, že jazyková kognice není od ostatních oblastí lidské kognice nijak oddělena či odlišena. V jejím pohledu tvoří jazyk jeden komplikovaný celek a jazykové jevy, které se tradičně rozlišují (např. fonologie, morfologie, sémantika, syntax, pragmatika), mezi sebou komunikují a vzájemně reagují na své působení¹¹³. Každá jednotka má své opodstatnění a smysl, žádná z nich nemůže být sémanticky zcela prázdná. Z tohoto hlediska gramatika a lexikon nejsou odděleny, nýbrž představují krajní konce spektra významu.

Metafora se promítá ve značné míře i v gramatice. Implicitně se jí dotýká např. pragmatika (teorie mluvních aktů). Teoretické koncepce, včetně těch gramatických, vymezují, jak vidíme zkoumaný předmět a jaký způsob jeho zkoumání očekáváme. Daný teoretický rámec, v němž se jakožto uživatelé určitého jazyka pohybujeme, nám dovoluje, a někdy nás dokonce nutí, vidět dané aspekty zkoumané disciplíny určitým způsobem a zároveň nám může bránit nahlížet aspekty jiné, které bychom naopak přirozeně viděli pomocí teorie alternativní.

Studiem metafor v gramatice lze získat nový pohled na rozdílnosti v gramatických systémech v různých jazycích. Obrazné myšlení, jež je dáno kulturně, má, jak dokazují četné studie, vliv na užívané gramatické formy. Gramatické metafor a metonymie se projevují v užití funkčních slov, gramatických morfémů a daných slovních druhů.

Je ovšem problematické hovořit pouze o lexikální či o čistě gramatické metafoře. Podle Langackera¹¹⁴ gramatika reprezentuje abstraktní symbolickou strukturu a tvoří v tomto

¹¹² JANDA, L. A. Kognitivní lingvistika. In: Saicová Římalová, L. (ed.): *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2004, s. 9-58.

¹¹³ Cf. LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. Theoretical Prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987.

¹¹⁴ LANGACKER, R. *Concept, image, and symbol: the cognitive basis of grammar*. Berlin : Mouton, 1990, s. 12-32.

smyslu kontinuum se slovníkem. Užitím určité konstrukce či gramatického morfému vybíráme určitý obraz, aby strukturoval vnímanou situaci pro komunikační účely. Autorovo vnímání gramatické struktury se značně liší od pojetí gramatiky v generativní lingvistice Noama Chomského. Podle Langackera¹¹⁵ povrchová gramatická forma neskrývá „pravdivější“, hlubší úroveň gramatické organizace; spíše je sama o sobě souborem konvenčních prostředků, které jazyk užívá pro strukturaci a symbolizaci sémantického obsahu. V pojetí kognitivní gramatiky tak žádný jazykový jev nemůže být sémanticky prázdný.

Autoři Panther a Thornburgová zmiňují problematiku rozdělení metafor a metonymií na lexikální a gramatické v knize *Metonymy and Metaphor in Grammar*¹¹⁶. Podle nich se jedná o kontinuum, metafory a metonymie se pohybují mezi pólem gramatickým a lexikálním, do jisté míry nabývají té či oné funkce. Nadále se přidržují rozlišení gramatických a lexikálních figur, ovšem s důrazem na jejich propojení a škálovitost. Vyslovují též teorii, podle níž metafora a metonymie podmiňuje gramatickolexikální formu a ta zpětně koriguje jejich vznik. Jedná se tedy o vzájemnou závislost. Podle Langackerových poznatků¹¹⁷ navíc nemůže existovat velký rozdíl mezi metaforou lexikální a gramatickou už z toho důvodu, že lexikum i gramatika bývají konceptuálně zpracovávány téměř stejným způsobem.

I u gramatické metafory a metonymie platí, že je charakterizována strukturní podobností obou domén. Vztah mezi zdrojovou a cílovou doménou metafory může být nazírán jako ikonický – oba pojmy jsou vystavěny podobně, přičemž některé korespondence mohou být potlačeny. Na druhou stranu u gramatické metonymie se k sobě domény vztahují indexně, bývají tedy propojeny pouze jedním společným bodem. Podle autorů výše zmíněné knihy se gramatická metafora a metonymie též liší tím, která z domén je svým významem určující pro formování konkrétní struktury – u metafory je klíčový význam zdrojové domény, zatímco u metonymie je jím význam domény cílové¹¹⁸.

¹¹⁵ LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987, s. 45-55.

¹¹⁶ BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 12-17.

¹¹⁷ Cf. LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987.

LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2. Descriptive Application*. Stanford : Stanford University Press, 1991.

¹¹⁸ BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 16.

5.1 Slovní druhy z pohledu pojmové metafor

V každém jazyce se setkáváme s různými gramatickými třídami, které jsou založeny na různých kritériích. Skutečnost, že dané klasifikace nevytvářejí kategorie prázdné, je dokládána pomocí přenosu významu jednotlivých tříd na své členy, což se mimo jiné promítá v gramatických metaforách. Vedlejším efektem tohoto vztahování mohou být i fenomény jako tzv. sexismus v jazyce či genderová lingvistika. Podle Panthera a Thornburgové¹¹⁹ se metaforické procesy odrážejí v gramatice tak, že zdrojová doména hraje klíčovou roli ve strukturaci gramatických vlastností domény cílové. Zároveň mívají gramatické rysy své kulturní koreláty. Tento vzájemný vztah působí obousměrně – gramatické vlastnosti spouštějí metaforické procesy, které následně ovlivňují samotný gramatický systém.

5.1.1 Metafora u substantiv

Otázkou, zda jsou slovní druhy vymezeny na základě jejich společného konceptuálního jmenovatele, se zabývá Wiltrud Mihatschová ve svém článku „Nouns are THINGS: Evidence for a grammatical metaphor?“¹²⁰. Konkrétně zde analyzuje, zda platí metafora SUBSTANTIVA JSOU VĚCI, tedy jestli lze tvrdit, že tato třída slov, včetně abstraktních, nepočítatelných či substantiv vzniklých substantivizací z jiných slovních druhů, bývá pojímána jakožto skupina fyzických objektů, a jak se tato situace mění napříč různými jazyky. Podle autorky tvoří základní skupinu substantiv konkrétní, jež jsou charakterizována jakožto morfologicky jednoduchá, relativně stabilní a pro jejich naučení je vyžadován minimální lingvistický input. Od toho se odvíjí skutečnost, že tato slova často tvoří podklad pro vznik atypičtějších substantiv, a to nejčastěji pomocí metafor, metonymie, generalizace, specifikace apod¹²¹. Díky těmto posunům se abstraktní koncepty stávají snáze uchopitelnými.

¹¹⁹ BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 22.

¹²⁰ MIHATSCH, W. Nouns are THINGS: Evidence for a grammatical metaphor? In: *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Eds. K.-U. Panther, L. L. Thornburg, A. Barcelona. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 75-97.

¹²¹ Ibid. s. 75-76.

S touto gramatickou metaforou souvisí i často analyzovaná metafora SLOVA JSOU NÁDOBY¹²². Možnost vkládat do slov významy a zvěčňovat abstraktní obsahy Mihatschová¹²³ dokládá na tzv. „shell nouns“ („nálepkových slovech“). Tato obecná substantiva v diskurzu skutečně slouží jako dočasná nádoba či nálepka pro snadnější uchopení vyřčených myšlenek a usnadňují pracovní paměti lepší segmentaci informací a uchování konceptů. Ve španělštině mezi nejčastější substantiva plnící tuto funkci patří *el hecho de* (do češtiny podle *InterCorpu* nejběžněji překládáno jako *skutečnost, fakt, to*). Možnost zvěčňovat dodává substantivům konceptuální stabilitu, jež je odlišuje od ostatních slovních druhů.

Také samotný proces lexikalizace a obecně slovotvorba nám ukazuje, k jakým konceptuálním změnám u daných slov dochází. Pomocí tohoto postupu se tak jednotky integrují do lexika a stávají se jejich typickými a stabilními zástupci. Mihatschová¹²⁴ konstatuje, že rozdíl mezi typickými a atypickými substantivy spočívá v jejich schopnosti obsáhnout různé spektrum informací. Zatímco do slov stojících na periférii mohou být vloženy velice rozmanité významy, v centru se nacházejí spíše konkrétní, jejichž významy jsou stanoveny pevněji a zpravidla ani nebývají tak početné.

Tyto vlastnosti se u slov v průběhu času a v závislosti na jejich užívání ovšem mění. V procesu lexikalizace se slova z okraje přesouvají do středu, pozbývají tak některých dříve vkládaných významů a zároveň se konkretizují, nabývají přesnějších obrysů. Způsobů, jakými dochází k lexikalizaci je více. Příklad konkretizace prve abstraktních konceptů, procesů a kvalit, který autorka uvádí, je španělský výraz *compra*. Význam „nakupování“, tedy označení činnosti, bývá přenesen na již konkrétní zakoupené věci – „nákup“. Ke zúžení významu došlo i u výrazu *ropa* (z původní „kořisti“ se obsah redukoval na „oblečení“) či *vaso* („sklenice“, původně obecné označení nádoby). Naopak svou původní významovou specializaci ztratilo např. slovo *pájaro* („pták“, v latině měl výraz *passer* význam „vrabec“) a v hovorové řeči např. dochází ke generalizaci u častého španělského oslovení *tío* (česká obdoba *strýc, strejka, teta, tetka* se vyskytuje méně, spíše se zachovává na venkově, častější je generické užití *dědeček, babička* pro označení nepřibuzných starších osob). Obdobných případů významové specializace i generalizace bychom ve vývoji každého jazyka našli spoustu. Pohybujeme se u nich na pomezí gramatické metafory a metonymie. Např. u zmíněného výrazu *pájaro* by se dalo uvažovat o metonymii (KATEGORIE ZA ČLENA).

¹²² Cf. LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metaforý, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014.

¹²³ MIHATSCH, W. Nouns are THINGS: Evidence for a grammatical metaphor? In: *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Eds. K.-U. Panther, L. L. Thornburg, A. Barcelona. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 80.

¹²⁴ Ibid. s. 81-83.

U substantiv však dochází též ke gramatikalizaci. Metafora u procesu gramatikalizace podmiňuje konceptualizaci abstraktních gramatických kategorií, jako jsou např. právě substantiva. Tyto lexikální jednotky tak v některých kontextech nabývají různých gramatických funkcí.

Mihatschová ve svém článku¹²⁵ ukazuje, že určité případy generalizace, u nichž obecnější slovo zastupuje konkrétní (často z pragmatických důvodů, např. když si mluvčí nemůže v danou chvíli vzpomenout na míněný výraz), mohou vést až ke gramatikalizaci. Jako příklad uvádí výraz „věc“ v několika indoevropských jazycích, např. *cosa* ve španělštině, *thing* v angličtině, *chose* ve francouzštině a *das Ding* či *die Sache* v němčině. Ve formálních kontextech, jestliže nabývají funkce zástupných slov, vykazují vysoký stupeň gramatikalizace.

Ve španělštině jedním z jednoznačných případů gramatikalizace slova *cosa* je např. užití ve výrazu *cualquier cosa* („cokoliv“), kde se stává součástí neurčitého zájmena. V hovorové řeči se *cosa* objevuje též u výrazů *gran cosa* (příklad z *InterCorpu*: *Después ya no se contaron gran cosa. – Pak už si nic moc neřekli.*), *cosa que* (*Esther y Armando se han casado prácticamente sin ser novios antes, de golpe y porrazo, tal como suena, cosa que, bien mirado, ni moral me parece. – Esther a Armando se vzali, aniž byli předtím zasnoubeni, vzali se náhle, zničehonic, což nepovažuji za příliš morální.*), či jednoduše *la cosa* zastupující dříve zmíněné události (*¿Cómo van las cosas? – Jak to pokračuje?*).

Autorka dále upozorňuje dávnověký původ výše zmíněných výrazů a poukazuje na jejich prvotní právní význam, španělské *cosa* se vyvinulo z latinského slova *causa*, což znamenalo „právní případ“¹²⁶. Podobně se tak děje u španělského *asunto* („záležitost, věc“), které, ač se dříve užívalo v právní terminologii, nyní se v mluvě objevuje jako zástupce jakékoliv události, záležitosti.

Česká věc má taktéž velmi široké pole uplatnění, ačkoliv nevykazuje takový stupeň gramatikalizace. Příklad z *InterCorpu*, z české beletrie: *Jen jedna věc by ji z něho mohla vytrhnout: konkrétní láska k jednomu konkrétnímu člověku.* nám ukazuje, že je možné zvěčnit abstrakta pomocí zástupné věci. Na další ukázce: *Dějí se hrozná věci!* pak vidíme, že věci se mohou objevovat též ve významu „událostí“. Výraz nicméně nepozbývá ani svůj význam „fyzického předmětu“ (*Marto, připrav věci na cestu.*).

¹²⁵ Ibid. s. 84-85.

¹²⁶ Ibid. s. 85-86.

Skutečnost, že metafora se projevuje i na morfologické úrovni slov, dokazuje mimo jiné Taylor¹²⁷ na příkladu diminutivní sufixace. U diminutivních sufixů podle něj dochází k metaforickému mapování fyzické vlastnosti na nefyzickou doménu, která je následně konceptualizována jako konkrétní. Díky tomu se ve španělštině setkáme s užitím sufixu *ito* (i jiných) u některých abstraktních slov či slov označujících činnost (např. *vengancita* – „pomstička“). Expresivní deminutiva autor naopak identifikuje jako výsledek metonymických procesů (např. *mamita* – *maminka*).

5.1.2 Metafora u sloves

Příkladem gramatické metaforu u sloves je ČINNOST JE SUBSTANCE¹²⁸. Procesuální domény mohou být mapovány pomocí látkové domény, jelikož sdílejí povahu neohraničenosti a možnost dělení bez ztráty charakteristických rysů. Při mapování jsou však některé vlastnosti substance potlačeny. Zatímco substance bývají stabilní napříč časem, činnosti jsou časově vymezené.

Další často užívanou gramatickou metaforou je MINULOST JE PŘÍTOMNOST, známá pod pojmem *historický prézens* (ve španělštině *presente histórico*). Mluvčí se během svého vyprávění vztahuje k ději minulému přítomnou časovou formou. Často zde přítomný čas alternuje s minulým a metafora se vyskytuje v těch částech, kde chce mluvčí podtrhnout aktuálnost či živost popisovaného děje.

Autor Esvan v „Historický prézens v současné češtině: možnosti a meze jeho jazykových a komunikativních funkcí“¹²⁹ rozlišuje dva základní typy historického prézentu: registrující a narační. První typ se objevuje především v životopisných textech (např. *V roce 1952 odchází z fakulty a 22. listopadu 1953 umírá.*) a v popiscích u exponátů (např. *Sv. František naslouchá hudbě nebeských chórů.*). V tomto případě přítomní sloveso nabývá výlučně nedokonavého tvaru. Prézens narační se vyskytuje v mluvené řeči a ve stylizovaných literárních textech. Na rozdíl od registrujícího typu, narační prézens se užívá v dokonavých i nedokonavých tvarech (např. *Zastavím se a rozhlížím se kolem.*).

¹²⁷ TAYLOR, J. R. *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford : Clarendon Press, 1989.

¹²⁸ BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 13.

¹²⁹ ESVAN, F. Historický prézens v současné češtině: možnosti a meze jeho jazykových a komunikativních funkcí. In Štícha, F. (ed.), *Možnosti a meze české gramatiky*, Praha : Academia, 2006, s. 226–248.

Ve španělštině je užití historického přítomného obdobné jako v češtině – setkáme se s ním především v popisu historických událostí (např. *En el año 1492 Cristóbal Colón desembarca en América. – V roce 1492 Kryštof Kolumbus připlouvá do Ameriky.*) a také u vyprávění v mluvené řeči i literatuře (např. *De repente sonó el teléfono. Yo lo cojo y ... nadie. – Najednou zazvonil telefon. Vezmu ho a.... nikdo*). Podle Miguela Ángela Garrida-Gallarda¹³⁰ je uskutečnění této metafory a způsobená záměna formálních plánů narace možná díky zakotvení v kontextu. Časové určení děje není vyrušeno použitím přítomné formy slovesa, naopak celý děj se mu významově podřizuje, sloveso ztrácí svůj aktuální význam, aktuálnost se přesouvá na okolnostní určení, je podtržena jeho deixe. Autor označuje přítomné formy v tomto užití jako sekundární, podle typu textu mohou nahradit primární, tzn. minulé časy. Zajímavé je, že pokud se nacházíme v poli užití historického přítomného, mění se zároveň i funkce minulých časů, jak dokládá autor, minulý čas jednoduchý a imperfektum nabývají významu plusquamperfekta, sekundární plán se přesouvá do popředí a stává se referenčním bodem. Panther a Thornburgová dokládají, že mapování může ovlivnit i příslovečné určení času, jako v jejich příkladě z angličtiny: *But now he comes by and waves.* („Ale teď přijde a zamává.“)¹³¹. Ve španělské verzi paralelního korpusu *Intercorp* obdobný případ nebyl nalezen.

Naopak s metaforickým vyjádřením přítomného času (popř. kondicionálu) pomocí času minulé se setkáváme ve španělštině i češtině v běžné zdvořilostní frázi jako: *Quería preguntarle... – Chtěl jsem se zeptat...; Qué deseaba usted? – Co si pán přál?* apod. Taylor¹³² tyto případy vysvětluje jejich pragmatickou funkcí a posun slovesného času charakterizuje metaforou NEZAUJATOST JE VZDÁLENOST, přičemž nezaújatost obsažená v minulém čase je jednou ze zdvořilostních strategií.

Zatímco konkretizace je běžná spíše u substantiv, u sloves a adjektiv se častěji setkáváme s generalizací a metaforickou abstrakcí¹³³.

¹³⁰ GARRIDO-GALLARDO, M. A. La narración en presente: (notas sobre el tiempo verbal del relato en español). In: *Actas del VIII Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas* : 22-27 agosto 1983, Vol. 1, s. 577-586. [online]. [cit. 2019-11-27]. Dostupné z: https://cvc.cervantes.es/literatura/aih/pdf/08/aih_08_1_061.pdf.

¹³¹ BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 17-19.

¹³² TAYLOR, J. R. *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford : Clarendon Press, 1989.

¹³³ MIHATSCH, W. Nouns are THINGS: Evidence for a grammatical metaphor? In: *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Eds. K.-U. Panther, L. L. Thornburg, A. Barcelona. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 82.

Jakožto příklad gramatikalizací ustálené slovesné konstrukce ve španělštině se nabízí futurální konstrukce *ir a + inf.* Zde vidíme ustálení konceptuální metafory ČAS JE POHYB. Záměr vykonání nějaké bezprostřední budoucí činnosti je implikován chůzí, tedy pohybem směrem k budoucnosti. Více k této konstrukci v podkapitole Metafora u předložek.

V gramatice se podle Lakoffa ve velké míře uplatňují pojmová metafora ČINNOST JE SMĚROVANÝ POHYB, od níž se odvíjejí koncepty jako: STAVY JSOU MÍSTA, ZMĚNY JSOU POHYBY, PŘÍČINY JSOU SÍLY, ČINNOSTI JSOU KONTROLOVANÉ POHYBY, ZÁMĚRY JSOU CÍLE, ZPŮSOBY JSOU TRASY K VYTYČENÝM CÍLŮM¹³⁴.

Všechny zmíněné procesy často dávají vzniknout polysémii¹³⁵. Ve stále se měnících komunikačních okolnostech a proměnlivém vnímání světa je při omezeném množství gramatických prostředků, kterým disponujeme, nutné korigovat a rozšiřovat významová pole těch stávajících. To se děje právě pomocí konceptuálních posunů, které jsme výše jmenovali. Slova získávají nové významy a nová uplatnění, lexémy se stávají polysémními. Za skutečností, že jsou tyto změny možné, často stojí právě pojmová metafora a metonymie.

Jako příklad polysémie motivované metaforickým mapováním může být epistemické užití modálních sloves. U modálního významu španělského slovesa *deber* (*muset*), např. ve větě *No debemos provocar a los nativos. – Nesmíme domorodce provokovat.*, dochází pomocí metaforického mapování k přenesení na epistemický význam: *Debe (de) estar en casa ya. – Už musí být doma.* (ve význam: „Už je určitě doma.“). Původní distinkce patrná na užití předložky *de* u epistemického významu v současné španělštině mizí. Kövecses¹³⁶ identifikuje metaforu, jež dává základ této polysémii, jako MYSL JE TĚLO a poukazuje na to, že k tomuto posunu dochází téměř u všech modálních sloves.

5.1.3 Metafora u předložek

Ze sémantického hlediska zastávají předložky tuto funkci: „předložka umisťuje význam dominujícího slovesa nebo jména v sémantickém prostoru dominovaného jmenného

¹³⁴ LAKOFF, G. The contemporary theory of metaphor. In ORTONY, A., ed., *Metaphor and Thought*. Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s. 222.

¹³⁵ POTTIER NAVARRO, H. *La Polisemia léxica en español: teoría y resolución*. Madrid: Gredos, 1991.

¹³⁶ KÖVECSES, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York : Oxford University Press, 2002, s. 216-217.

významu, a to jednak ve smyslu statickém, jednak ve smyslu dynamickém: objekt označený dominovaným jménem je v obojím smyslu orientačním bodem, a to se zřetelem k vnějším i vnitřním sémantickým dimenzím, které vytváří.¹³⁷ Z definice vyplývá, že hlavním rysem předložek je jejich prostorový rozměr, což dokládá i primární historický původ většiny z nich.

Velké množství předložek má však silně rozvinutou polysémii – Zavadil a Čermák v *Mluvnici současné španělštiny*¹³⁸ strukturují předložkové významy do 4 hlavních kategorií: lokalizační, temporální, způsobová a příčinná. Žádná z primárních předložek zde nenabývá pouze jednoho významu, je patrná extenze lokalizačního významu do ostatních kategorií, což je pozoruhodné i z pohledu pojmové metafory. Tento poznatek poukazuje na častou transpozici prostorových představ do abstraktních domén a dokládá, že vnímání prostoru je jednou z klíčových zkušenostních sfér určujících lidskou kognici, což se projevuje kromě extenze významu předložek do rozličných domén i v rámci strukturace různých lexikálních kategorií.

Při analýze metaforických významů předložek se nejčastěji projevují metafory ČAS JE PROSTOR a ČAS JE POHYB. Díky tomu, že zkušenost fyzického prostoru je značně bohatá a v jazyce zevrubně strukturovaná, při aplikaci na některou z abstraktních domén je nám umožněno vyjádřit jemné nuance, jež by bez prostorových metafor byly uchopeny jen stěží. Autoři Dirven a Radden¹³⁹ zkoumají korespondence mezi fyzickým a časovým prostorem – podle nich se liší především v dimenzionalitě – fyzický prostor je trojdimenzionální, je tedy popsán třemi orientacemi, časový je pouze jednodimenzionální, tuto dimenzi tvoří časová osa, jež je horizontální orientací (ve smyslu vepředu – vzadu); trajektorem je ve fyzickém prostoru předmět či událost, v časovém to může být pouze událost; vztažný bod představuje ve fyzickém prostoru předmět, v časovém prostoru časové určení či událost.

Časový prostor sdílí s fyzickým možnost reprezentace situace pomocí fiktivního pohybu, což je patrné především u konstrukcí typu: 1. *La carretera va de Sevilla a Cádiz.* (Cesta vede ze Sevilly do Cádizu.); 2. *La tienda está abierta de las nueve a las cinco.* (Obchod je otevřen od „z“ devíti do pěti.)

Podobně jako u předložek s lokalizačním významem, i u těch, které nabývají temporální funkce, se navozuje mentální skenování charakterizované pohybem, ač se ve

¹³⁷ KOMÁREK, M. - KOŘENSKÝ, J. – PETR, J. – VESELKOVÁ, J. *Mluvnice češtiny. 2, Tvaroslovi.* Praha : Academia, 1986, s. 198.

¹³⁸ ZAVADIL, B. – ČERMÁK, P. *Mluvnice současné španělštiny: lingvisticky interpretační přístup.* Praha : Karolinum, 2010, s. 397-403.

¹³⁹ DIRVEN, R. – RADDEN, G. *Cognitive English Grammar.* Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2007, s. 317.

skutečnosti jedná o reprezentaci statického stavu. Je to možné právě díky mapování domény prostoru na doménu času. Rozdíl v užití je ovšem ten, že zatímco u konstrukce ve významu fyzickém je možné zaměnit směr pohybu beze změny platnosti výpovědi (*La carretera va a Cádiz de Sevilla. – Cesta vede do Cádizu ze Sevilly.*), u konstrukce, kde jsou předložky užity ve smyslu časovém, tak učinit nelze (**La tienda está abierta a las cinco de las nueve. - *Obchod je otevřen do pěti „z“ devíti.*).

Ještě patrnější je časové užití místních předložek v již zmiňovaném gramatikalizovaném opisném budoucím čase *ir a + inf.* Kromě metafory ČAS JE POHYB, z níž je patrná představa pohybu člověka časem směrem do budoucnosti, se zde projevuje schéma budoucnosti jakožto cíle, což je obsaženo v užití předložce *a*. Definice slovníku *DRAE* u této předložky uvádí její lokalizační význam: „Označuje směr nebo cíl, k němuž míří něco nebo někdo“¹⁴⁰. Funkce označení pohybu k cíli se promítá i ve významu temporálním.

V české spisovné mluvnici neexistuje gramatikalizovaný doslovný ekvivalent španělského opisného budoucího času obsahující sloveso *jít*. Lze však zmínit dialektovou variantu *ít' + infinitiv* užívanou zejména na Valašsku. Vychází ze staročeského opisného futura¹⁴¹. Tato metafora pohybu v čase je stejná jako ve španělštině, místní předložka značící směr k cíli je však vynechána, směr je implikován slovesem.

U předložek se projevuje velice zřetelně tělesnost v jazyce. Předložky mohou být jedním z významných zdrojů pro zkoumání fenoménu, který nám ukazuje, že myslíme, pojmáme a strukturujeme významy na základě své tělesné zkušenosti. Catalina Insaustiová ve svém článku o gramatikalizaci¹⁴² předložkových vazeb *en cabeza de* a *a la cabeza de* (obsahují gramatikalizované užití substantiva „hlava“ ve významu složené předložky) konstatuje, že při vzniku nových předložkových vazeb ve španělštině často dochází k využití především substantiv a sloves. V pojmovém systému člověka je koncept hlavy pro její důležitost zásadní, proto je její mapování v dané struktuře snadno identifikovatelné.

¹⁴⁰ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Diccionario panhispánico de dudas*. 2005. [online]. [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <http://www.rae.es/recursos/diccionarios/dpd>. Uveden vlastní překlad původní definice: „Indica la dirección que lleva o el término a que se encamina alguien o algo.“

¹⁴¹ HORÁLEK, K. *Úvod do studia slovanských jazyků*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1955.

¹⁴² INSAUSTI, C. Procesos de gramaticalización en la formación de locuciones preposicionales en cabeza de y a la cabeza de. In: *Logos*, vol. 28, núm. 1, 2018. [online]. [cit. 2019-11-16]. Dostupné z: <https://revistas.userena.cl/index.php/logos/article/view/970/1138>

5.2 Metonymie v gramatice

Ačkoliv gramatická metonymie není primárním předmětem našeho zkoumání, ukazuje se, že metonymie je v gramatice s metaforou provázána, a proto jí věnujeme alespoň pár stručných poznámek.

Podle některých lingvistů hraje metonymie v gramatice zásadnější roli než metafora¹⁴³. Identifikují její funkci na základnější úrovni než funkci metafory. Metafora se tak stává doprovodným jevem metonymických změn, popř. jejich výsledkem. Mihatschová konstatuje, že metonymie velmi často vytvářejí všudypřítomné, stabilní metafory¹⁴⁴. Podle Langackera právě metonymické procesy formují celý gramatický systém a gramatika zároveň představuje velmi cenný zdroj pro studium metonymie¹⁴⁵.

Metonymie se mimo jiné významně podílí na slovotvorbě. Přidáváním morfémů ke kořenu slova dochází k přenosu významu kategorie, do které morfém zapadá. Např. u slova *piano* přidáním morfému vzniká *pianista*, ve kterém *-ista* zastupuje kategorii stojící pro sémantickou roli agens. Morfém *-ista* tvoří tak jednu ze subkategorií tohoto stereotypu, dalšími subkategoriemi je např. *-or* (*escritor, pintor – spisovatel, malíř*).

Příkladem gramatické metonymie mohou být různé ilokuční mluvní akty (vycházíme ze Searlova pojetí mluvních aktů¹⁴⁶). Typicky z konvenčních důvodů dochází např. u direktivních řečových aktů k metonymickému užití modálních sloves, kondicionálu, suprasegmentálních prostředků apod. Direktivní řečový akt prosby či příkazu: *Préstame (por favor) también un libro de Lautréamont. (Půjč mi prosím taky knihu od Lautréamonta.)* je z pragmatických důvodů metonymicky vyjádřen: *¿Y me podrías prestar también un libro de*

¹⁴³ Cf. BARCELONA, A. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: Cognitive perspective*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2003.

Metonymický základ gramatiky zkoumá ve svých studiích např. i Ronald W. Langacker, jenž je považován za zakladatele kognitivní lingvistiky.

Cf. LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987.

LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2. Descriptive Application*. Stanford : Stanford University Press, 1991.

¹⁴⁴ MIHATSCH, W. Nouns are THINGS: Evidence for a grammatical metaphor? In: *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Eds. K.-U. Panther, L. L. Thornburg, A. Barcelona. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 88.

¹⁴⁵ LANGACKER, R. *Grammar and Conceptualization*. Berlin and New York : Mouton de Gruyter, 1999, s. 67.

¹⁴⁶ Cf. SEARLE, J. R. *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969.

Lautréamont? (A mohl bys mi půjčit i knihu od Lautréamonta?). Tato metonymie by mohla být formulována jakožto SCHOPNOST JEDNAT ZA ŽÁDOST O JEDNÁNÍ. Dle Panthera a Thornburgové¹⁴⁷ se nejedná o dvě různé domény, proto tuto figuru označují jako metonymickou.

U tohoto typu metonymie často dochází k jejímu ustálení, což lze zvážit i u zmíněného příkladu. Proces ustálení vede ke vzniku tzv. post-metonymie, jak ji označují někteří autoři (např. Riemer¹⁴⁸), která s sebou nese polysémii. Dalším podobným případem je běžná fráze *Pásalo bien. – Úžij si to.*, v níž je užito imperativu, ačkoliv se jedná o přání. Tuto metonymii bychom tedy formulovali jakožto ROZKAZ ZA PŘÁNÍ.

Z pohledu pragmatiky užíváním metonymických (i metaforických) posunů v mluvních aktech dle kooperačního principu formulovaných Gricem¹⁴⁹ porušujeme maximu způsobu („mluv jasně a srozumitelně“), a vzniká tím disociace ilokuční funkce. Pro správnou percepci pak hraje roli konverzační implikatura, která ukazuje cestu od konvenčního významu k onomu mapovanému. Bývá aktivován princip relevance, příjemce sdělení předpokládá, že výpověď je relevantní, čímž je doveden k posunutému významu.

Důkazem, že i s metonymií se setkáváme nejen ve španělštině téměř neustále, může být její působení na užívání členů. Často při užívání určitého členu ve španělštině vzniká metonymie ČLEN KATEGORIE ZA KATEGORIÍ. Např. ve větě *El gato doméstico es un mamífero carnívoro.* (*Kočka domácí je masožravý savec.*) se setkáváme s generickým užitím členu určitého¹⁵⁰, jeden zástupce zde zastupuje celou kategorii koček domácích. K podobnému metonymickému posunu dochází, jakmile nazveme osobu jejím jménem – JMÉNO ZA OSOBU: *Había tres Lucías en la fiesta.* (*Na večírku byly tři Lucie.*); případně VLASTNOST ZA OSOBU: *Los ricos no aguantan eso.* (*Bohatí něco takového nesnesou.*).

U substantiv běžně dochází k metonymickému mapování mezi doménami jejich počítatelných a látkových kategorií. V důsledku toho můžeme např. k tekutinám odkazovat jako k ohraničeným substancím. U vyjádření *Dos aguas por favor. – Dvě vody, prosím.*

¹⁴⁷ BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 23-24.

¹⁴⁸ Cf. BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009.

¹⁴⁹ Cf. AUER, P. *Jazyková interakce*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2014.

¹⁵⁰ Cf. REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Nueva gramática de la lengua española: morfología*. Madrid : Espasa Libros, 2009.

pozorujeme jednak metonymii OBSAH NÁDOBY ZA NÁDOBU S OBSAHEM¹⁵¹ a zároveň mapování ohraničené substance na neohraničenou. Jackendoff¹⁵² ukazuje, že tento přenos se paralelně projevuje také u časově ohraničených událostí a časově neohraničených procesů – události se chovají jako počitatelné substance a procesy mívají vlastnosti látkových substancí. Též mezi těmito doménami dochází k obdobnému mapování.

U metonymie ČINNOST ZA VÝSLEDEK ČINNOSTI pozorujeme, jak se odráží naše zorné pole na jazykovém vyjádření. Ve větě *Ha combatido la gripe. (Překonal chřipku.)* pomocí vyjádření činnosti vyjadřujeme výsledný stav, který nastal po završení zmíněné činnosti (též se zde projevuje metaforické mapování: NEMOC JE BOJ ve španělském výrazu, UZDRAVENÍ JE CESTA v českém protějšku). V příkladu se rovněž projevuje metonymická povaha předpřítomného času ve španělštině. Pomocí jeho typických metonymických posunů je minulý děj metonymicky mapován na současný stav. Ve větě *Se ha olvidado de todo su aprendizaje. (Teď vmžiku zapomněla všechno, co se naučila.)* se uplatňuje metonymické rozšíření z minulého děje na výsledek v přítomnosti (do češtiny je tato aktuálnost převedena lexikálně).

Potlačení agentu ve středním slovesném rodě ve španělštině je taktéž způsobováno metonymickým mapováním. Pomocí reflexního *se* se mapuje funkce původce děje na jeho příjemce. Např. v *La puerta se abrió. (Dveře se otevřely.)* se projevuje metonymie *patiens* za *agens*.

Ač by se na první pohled mohlo zdát, že je tomu naopak, metonymická mapování, podobně jako metaforická, přispívají ke kognitivní ekonomii¹⁵³. Metonymická vyjádření většinou bývají o dost kondenzovanější než jejich doslovné ekvivalenty a jejich syntaktická struktura je zároveň značně jednodušší. Např. díky metonymickému mapování u slova *conducir* (řídít) ze subkategorie (řídít auto) na kategorii (obecně řídit) je možné vyjádřit otázku na dovednost řízení dopravního prostředku pouhým *¿Sabes conducir? (Umíš řídit?)* a není nutné specifikovat míněnou doménu¹⁵⁴. Langacker vysvětluje nesrovnalost aktivní a

¹⁵¹ Naproti tomu též existuje často užívaná metonymie NÁDOBA ZA OBSAH: *Bebió dos copas. (Vypil dvě sklenice.)*, jejíž podstatou je právě látkový charakter obsahu sklenice.

¹⁵² JACKENDOFF, R. Parts and boundaries. In: B. Levin – S. Pinker, eds., *Lexical and Conceptual Semantics*, Cambridge and Oxford : Blackwell, 1991, s. 9-45.

¹⁵³ PEÑA CERVEL, M. S. – RUIZ DE MENDOZA, F. J. The metonymic and metaphoric grounding of two image-schema transformations. In: BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L., eds. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 339-361.

¹⁵⁴ BARCELONA, A. Motivation of construction meaning and form. In: BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L., eds. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 363-401.

pasivní zóny u metonymie schematickou povahou jazyka, nemožností postihnout doslovně všechny možné konceptuální nuance a především již jmenovanou kognitivní ekonomii v jazyce¹⁵⁵.

Jak vyplývá z poznatků, v konceptualizaci světa jednotlivými mluvčími jsou klíčové dvě proměnné: vědomosti založené na vlastní zkušenosti z okolního světa a lingvistickém systému, ve kterém se pohybujeme, myslíme a tvoříme. Kognitivní a lingvistická doména se vzájemně ovlivňují. Navzdory sdíleným jazykovým vědomostem v dané jazykové komunitě, jedna a táž situace může být popsána mnoha způsoby, v jazyce mohou být zdůrazňovány či zamlčovány jednotlivé okolnosti, informace, jež jsou v některých jazycích vynucovány a v jiných je jejich zmínka příznaková. Znázornění situace se liší jak napříč jazyky, tak od mluvčího k mluvčímu, ale též u jediného člověka v závislosti na pragmatických podmínkách. Jakmile je východisko nějakým způsobem artikulováno, kognitivní schéma v tu chvíli opětovně postupuje adaptaci, většinou se artikulací nevědomky upravuje i naše pojetí oné situace. Vidíme tedy, že ač by se tento model mohl zdát na první pohled asymetrický, v mnoha ohledech funguje jako spojené nádoby.

¹⁵⁵ LANGACKER, R. W. Metonymic grammar. In: BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L., eds. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009, s. 45-71.

6. Metafory, kterými se hněváme: případová studie

Předmětem této případové studie jsou metafory, pomocí nichž konceptualizujeme emoci hněvu ve španělském a českém jazyce. Nejprve uvedeme teoretickou část, v níž zmíníme aspekty emocí z pohledu různých oborů, jež jsou důležité pro studium metafor emocí. Poté zahrneme praktickou část sestávající ze dvou oddílů: analýzy frazeologismů a korpusové analýzy. Pomocí rozboru užitých metafor (potažmo metonymií) v jazykových projevech emoce hněvu se pokusíme nastínit základní metafory prostupující tuto oblast a pomocí kontrastu obou jazyků nahlédneme, v čem se konceptualizace emoce u daných jazykových komunit shoduje a v čem se naopak liší.

6.1 K pojmu emoce z psychologického a kognitivně-lingvistického hlediska

V pojmovém systému člověka má významné místo pojmenování emocí. Konceptualizace toho, co jedinec cítí, zjednodušuje jeho pochopení okolního světa i sebe samého. Milan Nakonečný definuje pojem emoce v psychologii následujícími slovy: „pojem emoce vyjadřuje komplexní fenomén, jehož složky vedle fyziologických změn a určitých způsobů chování tvoří city jako jisté způsoby prožívání situací, do nichž lidé vstupují.“¹⁵⁶ Dále poukazuje na úzké spojení emocí s motorikou, biochemickými změnami a vegetativními procesy a konstatuje, že původní význam je biologický, emoce jsou podle něj v první řadě psychofyzickou reakcí na významné životní situace. Primární úloha emocí, tedy zhodnocení situace a přípravy jejich fyzického zvládnutí, se s vývojem lidstva ovšem rozšířila na reakce na další podněty a hodnoty dané soudobou kulturou a vytvořila tak obsahově diferencovanou fenomenologii citění.

V pojmovém systému emoční domény, stejně jako v jiných, disponujeme rámci, poznávacími schématy či scénáři, jež nám slouží k interpretaci jevů, se kterými se setkáváme. Při zkoumání jazyka emocí se setkáme se zřetelnou dichotomií jazykové prezentace pocitů: na jedné straně je oblast vyjadřování emocí (tedy jazykové jevy s expresivní funkcí, lexémy, slovtvorné, flektivní a syntaktické konstrukce spolu s eufemismy a vulgarismy), na druhé

¹⁵⁶ NAKONEČNÝ, Milan. *Emoce*. Praha : Triton, 2012, s. 11.

sféra komunikace, tedy způsob, jakým sdělujeme své emoce, jak je samotné pojmenováváme¹⁵⁷. Kövecses ovšem k této distinkci dodává, že ne všechny emoce musí mít v různých jazycích svůj název a že ve své podstatě každý jazyk je emoční jazyk, totiž že nikdy nebude zcela prostý emocí, jelikož je vždy spojen, ať už přímo či nepřímo, s psychickým stavem mluvčího¹⁵⁸. Nakonečný však v protikladu k tomuto tvrzení poukazuje na to, že z psychologického hlediska, ačkoliv popis citu úzce souvisí s jeho prožíváním, nikdy ono prožívání nemůže být ve svém celém rozsahu a hloubce plně verbalizovatelné. Navíc rozlišuje introspektivní a extrospektivní popis emoce, tedy zda je pocit vylíčen prožívajícím, nebo pozorujícím subjektem¹⁵⁹, což též významně ovlivňuje, jakým způsobem emoce pojímáme. K bližšímu porozumění konceptualizace emocí nás může dovést právě zkoumání metaforických a metonymických vyjádření prožívání.

Podle Averilla¹⁶⁰ též dochází k obousměrnému ovlivňování mezi pojmem emoce a emocí samotnou – vlastnosti emocí ovlivňují způsob, jakým ji mluvčí chápe, a zároveň podoba konceptualizace tohoto pocitu má do jisté míry vliv na samotné prožívání dané emoce. Totéž platí o pojmových metaforách určujících naše pojímání emocí.

Z psychologického i lingvistického hlediska se emoce dělí na primární a sekundární¹⁶¹. Primární tvoří zmíněné základní emoce sdílené podle některých teorií všemi jazyky (více k tomuto tématu viz následující podkapitulu), které zároveň představují nejlepší členy své kategorie. Sekundární (např. *angustia* – *úzkost*) tvoří podkategorie těch základních.¹⁶² Ve snaze obsáhnout prototyp dané emoce je zvyklost určit prototypický scénář, podle nějž probíhá. Např. scénář hněvu může být popsán takto: 1. příčina hněvu; 2. existence hněvu; 3. snaha ovládnout hněv; 4. ztráta kontroly nad hněvem; 5. odplata. Kövecses¹⁶³ dodává, že jedna kategorie emocí může být charakterizována více prototypy a že různé možné varianty scénáře jedné kategorie dávají vzniknout polysémii v sémantickém poli emocí. Dale v sobě prototyp zahrnuje informace o subjektu emoce, jejím původci a objektu, příčině, hodnocení, trvání,

¹⁵⁷ KÖVECSES, Z. – PALMER, G. B. – DIRVEN, R. Language and emotion: The interplay of conceptualisation with physiology and culture. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 133-159.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ NAKONEČNÝ, M. *Emoce*. Praha : Triton, 2012, s. 287-288.

¹⁶⁰ Cf. AVERILL, J. R. *Patterns of Psychological Thought: Readings in Historical and Contemporary Texts*. Washington: Hemisphere, 1976, s. 2-23.

¹⁶¹ NAKONEČNÝ, M. *Emoce*. Praha : Triton, 2012, s. 13-35.

¹⁶² KÖVECSES, Z. – PALMER, G. B. – DIRVEN, R. Language and emotion: The interplay of conceptualisation with physiology and culture. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 133-159.

¹⁶³ Ibid.

intenzitě, případně i průvodních jevech. I v naší analýze bude jedním z cílů stanovit prototyp emoce hněvu (případně prototyp metaforu hněvu).

6.2 Základovost emocí

Podobně jako existuje univerzalistická teorie o základovosti barev¹⁶⁴, lingvisté, antropologové i psychologové si též kladou otázku, zda se napříč jazykovými společenstvími vyskytují tzv. základní emoce¹⁶⁵, tedy prototypické výrazy označující třídy emocí, které by byly sdíleny všemi jazyky světa¹⁶⁶. Jedním z autorů podporujících teorii základovosti emocí je Frijda¹⁶⁷. Podle něj bychom ve všech jazycích našli výraz pro nespecifikovanou pozitivní emoci, nespecifikovanou negativní emoci, emoci značící silnou náklonnost, emoci ohrožení a emoci označující hněv.

Sociální konstruktivisté¹⁶⁸ ovšem možnost existence základních emocí popírají a kloní s k názoru, že emoce představují sociálně-kulturní konstrukt odlišný u každé kultury, a odmítají tělesnou ukotvenost pojmání emocí¹⁶⁹. V kognitivní lingvistice převažuje názor, že je možné stanovit základní emoce, které by se nacházely ve všech jazycích a vysvětlují tuto skutečnost především právě jejich tělesnou ukotveností¹⁷⁰. Zároveň někteří autoři tohoto

¹⁶⁴Více k tématu Cf. BERLIN B. – KAY, P. *Basic Colour Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley : University of California Press, 1969.

¹⁶⁵ Podle Kövecsesa nelze však základovost emocí srovnávat se základovostí barev. Zatímco u barev jsou prototypičtí zástupci barevných kategorií stejní ve všech jazycích a navíc se dají objektivně popsat pomocí barevného spektra, emoce nelze uceleně definovat na základě fyziologických dat, a proto je problematičtější u nich určit základní kategorie a stanovit neměnný význam jakékoliv emoce. Cf. KÖVECSES, Z. – PALMER, G. B. – DIRVEN, R. *Language and emotion: The interplay of conceptualisation with physiology and culture*. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 133-159.

¹⁶⁶ Více k tématu o univerzalismu v emocích: D'ANDRADE, R. *The development of Cognitive Anthropology*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995.

Cf. KÖVECSES, Z. – PALMER, G. B. – DIRVEN, R. *Language and emotion: The interplay of conceptualisation with physiology and culture*. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 133-159.

¹⁶⁷ Cf. FRIJDA, N. H. *The emotions*. Cambridge : Cambridge University Press, 1986.

¹⁶⁸ Cf. LUTZ, C. A. *Unnatural Emotions: Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and Their Challenge to Western Theory*. Chicago : The University of Chicago Press, 1988.

¹⁶⁹ Více k pojetí emocí v sociálním konstruktivismu: LUTZ, C. A. *Unnatural Emotions: Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and Their Challenge to Western Theory*. Chicago : The University of Chicago Press, 1988.

Cf. KÖVECSES, Z. – PALMER, G. B. – DIRVEN, R. *Language and emotion: The interplay of conceptualisation with physiology and culture*. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 133-159.

¹⁷⁰ KÖVECSES, Z. *Where metaphors come from: reconsidering context in metaphor*. Oxford : Oxford University Press, 2015, s. 87-90.

myšlenkového proudu zdůrazňují, že výrazy označující emoce sice mají svou danou strukturu a konceptuální základ ukotvené v tělesné zkušenosti, avšak nelze se domnívat, že by se jednalo o pouhý soubor výrazů označujících fyziologickou zkušenost¹⁷¹. Proto zde bývá přistupováno k určení základovosti emocí pomocí stanovení jejich prototypických scénářů a schémat.

Teorii, jež kombinuje pohledy konstruktivismu a kognitivní lingvistiky, navrhuje Wierzbicka¹⁷². Na jednu stranu (v souladu s konstruktivistickou koncepcí) tvrdí, že emoční prototypy se jazyk od jazyka liší, ovšem na druhou stranu dodává, že jelikož v jazyce existují univerzální sémantické jednotky, mohou být emoce v jazyce podmíněny stejným základem.

Patrně se univerzalistický a konstruktivistický pohled na věc vzájemně zcela nevylučují. Pravděpodobně se jedná o kombinaci obou pohledů – pojetí emocí bývá motivováno fyziologicky, kognitivně i kulturně (u různých jazyků se může převažující motivace znázornění emocí lišit). Vlivy obou těchto oblastí se vždy propojují a mísí. Vnímání a reprezentace emocí jsou ukotveny tělesně, přičemž toto tělesné ukotvení nabývá významů a interpretací, jež jsou určeny sociálně-kulturně.

6.3 Role metafor ve vyjadřování emocí

Metafory i metonymie jsou pro vyjádření vnitřních psychických stavů bezesporu klíčové. Pojmenování emocí patří do sféry slovní zásoby, která označuje abstraktní pojmy. Pro jejich neexistující hmotný základ je tedy těžké je konceptuálně uchopit, navíc jsou jejich designáty mnohdy nestálé a jejich bezprostřední rozpoznání problematické. I proto v této oblasti dochází k častým metaforickým a metonymickým posunům, jež dokládají obtížnost zachycení těchto jevů empirickou zkušeností.

V běžném jazyce mají pocity většinou své názvy – *amor*, *alegría*, *tristeza*, *ira* (*láska*, *radost*, *smutek*, *hněv*), apod., mluvčí ovšem pro vyjádření svých emocí velmi často užívají

¹⁷¹ Např. RUSSELL, J. A. et al. Everyday Conceptions of Emotion. An Introduction to the Psychology, Anthropology and Linguistics of Emotion. *Series D: Behavioural and Social Sciences*. Vol. 81. Dordrecht / Boston / London : Kluwer Academic Publishers. 1995. Cf. KÖVECSES, Z. – PALMER, G. B. – DIRVEN, R. Language and emotion: The interplay of conceptualisation with physiology and culture. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 133-159.

¹⁷² WIERZBICKA, A. *Sémantika: elementární a univerzální sémantické jednotky*. Přel. Martin Beneš. Praha : Karolinum, 2014.

metaforických vyjádření. Metafory emocí mívají relativně stabilní formu, ve velkém množství případů se jedná o lexikalizované metafory. Setkáváme se však i s metaforami kreativními, neustálenými.

Pro metaforické vyjádření pocitů využíváme „hmatatelnějších“ domén, dominantními zdroji metafor nazývajících emocionální stavy bývají mnohdy fyzické jevy. Kövecses¹⁷³, jenž se ve svých studiích metafory zabývá i metaforami spojenými s emocemi, stanovuje 9 nejčastějších pojmových metafor v emoční oblasti:

1. EMOCE JE TEKUTINA V NÁDOBĚ
2. EMOCE JE TEPLO / OHĚŇ
3. EMOCE JE PŘÍRODNÍ SÍLA
4. EMOCE JE FYZICKÁ SÍLA
5. EMOCE JE SPOLEČENSKÝ NADŘÍZENÝ
6. EMOCE JE PROTIVNÍK
7. EMOCE JE ZAJATÉ ZVÍŘE
8. EMOCE JE ODO SOBŇUJÍCÍ SÍLA
9. EMOCE JE BŘÍMĚ

Sám autor však dodává, že tyto pojmové metafory se často překrývají a u některých realizací není jednoduché určit příslušnost pouze k jedné z nich. V analýze přihlédneme k této distinkci a pokusíme se stanovit, které pojmové metafory jsou u daných emocí dominantními.

Při ustalování pojmenování emocí hrají metaforické a metonymické procesy významnou roli. Kövecses¹⁷⁴ zdůrazňuje, že řeč emocí je založena na metaforických a metonymických pojmenováních a vyzdvihuje jejich rozbor v sémantickém studiu této lexikální oblasti. Jelikož je patrné, že metonymii od metafory nelze v pojmenování emocí zcela oddělit, budeme se v menší míře věnovat i jí.

¹⁷³ KÖVECSES, Z. *Where metaphors come from: reconsidering context in metaphor*. Oxford : Oxford University Press, 2015, s. 157. Původní text: „EMOTION IS A FLUID IN A CONTAINER; EMOTION IS HEAT/FIRE; EMOTION IS A NATURAL FORCE; EMOTION IS A PHYSICAL FORCE; EMOTION IS A SOCIAL SUPERIOR; EMOTION IS AN OPPONENT; EMOTION IS A CAPTIVE ANIMAL; EMOTION IS A FORCE DISLOCATING THE SELF; EMOTION IS BURDEN.

¹⁷⁴ KÖVECSES, Z. – PALMER, G. B. – DIRVEN, R. Language and emotion: The interplay of conceptualisation with psychology and culture. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 133-159.

6.4 Metodologie, užití prameny

Cílem studie je získat náhled na to, jak se liší konceptualizace emoce hněvu ve španělštině a češtině. Nejprve bude uvedena charakteristika emoce z psychologického a fyziologického hlediska, bude zkoumána prototypičnost konkrétních výrazů a jejich umístění v dané kategorii. Praktické jádro studie bude sestávat ze dvou hlavních částí: první bude analýza frazeologismů spojených s doménou hněvu a druhou bude představovat korpusová analýza vybraných výrazů označujících emoce hněvu; konkrétně jimi budou španělské výrazy *ira*, *rabia* a *cólera* a české výrazy *hněv*, *vztek* a *zlost*. V obou částech se zaměříme na určení nejčastějších pojmových metafor realizujících se v podobě frazeologismů či kolokací (s přihlédnutím ke Kövecsesově typologii¹⁷⁵ zmíněné v teoretické části studie) a pokusíme se nastínit hlavní rozdíly mezi těmito metaforami ve španělštině a češtině.

V první části studie budeme z velké části vycházet z frazeologických slovníků. Z tradičního pohledu na frazeologii¹⁷⁶ bývá frazeologická jednotka chápána jako ustálené spojení více slov. Bývá vykládána pomocí lingvistického významu a vztahů s ostatními jednotkami a nikoliv pomocí jejího místa v pojmovém systému a vztahů k dalším konceptům. V kognitivní lingvistice, zvláště ve studiu metafor a metonymie, má frazeologie přesto své využití. Ustálená slovní spojení jsou zdrojem pro analýzu ustálených metaforických i metonymických výrazů. Přístup kognitivní lingvistiky od onoho tradičního se liší především svým důrazem na motivaci spojení, jež představuje kognitivní mechanismus, jímž je propojena frazeologická jednotka s obsaženými mapovanými doménami. Pomocí využití frazeologických dat nám bude umožněn lepší přístup k pojmovému systému emoce hněvu.

Konkrétně budeme využívat tři frazeologické slovníky. Pro získání španělských frazémů disponujeme dvěma sémaziologickými slovníky: *Diccionario de fraseología española. Locuciones, idiotismos, modismos y frases hechas usuales en español*.¹⁷⁷ a *Diccionario fraseológico del español moderno*.¹⁷⁸ I přes patrný průnik části hesel poskytly oba slovníky množství unikátních výrazů. Pro vysoký počet analyzovaných dat budou

¹⁷⁵ KÖVECSES, Z. *Where metaphors come from: reconsidering context in metaphor*. Oxford : Oxford University Press, 2015, s. 157.

¹⁷⁶ Za jedno z referenčních děl o frazeologii ve španělštině bývá považováno např. CORPAS PASTOR, Gloria. *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos, 1996. Biblioteca románica hispánica. Manuales.

¹⁷⁷ CANTERA ORTIZ DE URBINA, J. – GOMIS BLANCO, P.. *Diccionario de fraseología española. Locuciones, idiotismos, modismos y frases hechas usuales en español*. Madrid : Abada editores, 2007.

¹⁷⁸ VARELA F. – KUBARTH H. *Diccionario fraseológico del español moderno*. Madrid : Gredos, 1996.

zmíněny jen nejvýznačnější významy. Všechny analyzované údaje jsou pro úplnost připojeny v Příloze 1. V části, v níž budou analyzované české frazeologismy spojené s hněvem, vycházíme ze *Slovníku české frazeologie a idiomatiky, 5. Onomaziologický slovník*¹⁷⁹. Díky onomaziologickému charakteru tohoto slovníku je umožněn snazší sběr, nežli je tomu u využívaných španělských slovníků, můžeme zde hledat na základě klíčového významu a nikoliv pouze dle formy. Taktéž veškerá získaná data z tohoto slovníku jsou zahrnuta v Příloze 1.

Analýza frazeologismů je doplněna korpusovou studií. Rozbor dat získaných z jazykových korpusů má v kognitivní lingvistice své místo. Na vhodnost využití korpusových dat ve studiu pojmové metafory upozorňuje mimo jiné Alice Deignan¹⁸⁰ či Anatol Stefanowitsch¹⁸¹.

Jelikož se zaměříme na výzkum kolokací daných výrazů, je náš výběr vhodných korpusů poněkud omezen. Jazykové korpusy, jež poskytuje RAE (např. CORPES¹⁸²) poskytují sice velké množství dat, jejich nástroje pro rozbor kolokací jsou bohužel nedostačující. Proto zmíněný korpus využíváme pouze okrajově pro analýzu prototypů. Pro hlavní část korpusové studie využijeme paralelní korpus *InterCorp*, jeho španělskou¹⁸³ a českou¹⁸⁴ verzi. Pro větší počet dat zahrnujeme všechny sady, které *InterCorp* nabízí. Španělská část korpusu tak skýtá 136 240 549 pozic, česká 248 083 837.

Je zapotřebí mít na paměti, že se z významné části nejedná o původní texty, nýbrž jsou zde zahrnuty i překlady z dalších jazyků, což může mírně ovlivnit výsledky. U každého údaje je proto ověřen jeho výskyt i v korpusech originálních španělských a českých textů. Kolokace výrazů *ira*, *rabia*, *cólera*, *hněv*, *vztek* a *zlost* budou zkoumána na základě jejich lemmat v rozmezí -3;3, pro získání relevantních kolokátů bude využito řazení pomocí funkce logDice. Prvních sto vzorků analyzujeme na základě jejich metaforického významu, po vyřazení šumů budou údaje seřazeny podle absolutní frekvence a zobrazeny ve formě tabulek v Příloze 2.

¹⁷⁹ ČERMÁK, F. – HOLUB, J. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 5. Onomaziologický slovník*. Voznice : LEDA, 2016.

¹⁸⁰ DEIGNAN, A. *Metaphor and Corpus Linguistics*. Philadelphia : J. Benjamins Pub., 2005..

¹⁸¹ Cf. STEFANOWITSCH, A. Words and their metaphors. In: STEFANOWITSCH, A. – GRIES, S. T., eds. *Corpus-based approaches to metaphor and metonymy*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2007.

¹⁸² REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. Banco de datos (CORPES XXI). *Corpus del Español del Siglo XXI (CORPES)*. [online]. [cit. 2019-12-09]. Dostupné z: <<http://www.rae.es>>

¹⁸³ ČERMÁK, P. – VAVŘÍN, M.: *Korpus InterCorp – španělština, verze 11 z 19. 10. 2018*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2018. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

¹⁸⁴ ROSEN, A. – VAVŘÍN, M. – ZASINA, A. J. *Korpus InterCorp – čeština, verze 11 z 19. 10. 2018*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2018. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

Pak již přistoupíme k samotné klasifikaci kolokací na základě jejich příslušnosti k jednotlivým typům metafor. I zde je nutné upozornit, že příslušnost výrazů ke konkrétním typům metafor může být mnohdy sporná, motivace může pocházet z více metafor než jen z jedné. Pokusíme se uvést interpretace spojení co nejširěji, zohlednit různé motivace, i tak však lze předpokládat, že tento náhled nebude úplný. Ve frazeologické části navíc interpretaci znesnadňuje skutečnost, že se většinou jedná o již ustálená metaforická vyjádření, jejichž motivace nemusí být ze synchronního hlediska příliš zjevná.

V závěru studie se pokusíme uvést do protikladu výsledky frazeologické a korpusové analýzy a vyvodit hlavní tendence v konceptualizacích emoce hněvu ve španělském a českém jazyce.

6.5 Význam pojmu ira – hněv, prototyp kategorie

Hněv je jednou z primárních emocí. Původně hněv představuje vrozenou reakci na překážku, která se staví do cesty při dosahování nějakého cíle a brání subjektu v jednání. Hněv může vyústit v útok na onu překážku, který by měl vést k jejímu překonání. Mírnějším podoba hněvu je *rozzlobení* (*enfado*, *enojo*), intenzivnější formou je *vztek* a *zuřivost* (*rabia*, *cólera*, *enfurecimiento*).

Dalo by se polemizovat o prototypičnosti¹⁸⁵ českého výrazu *hněv* v této kategorii. V současné češtině slovo působí poněkud zastarale, korpus SYN2015 uvádí počet výskytů pouhých 2280 (např. oproti *vzteku*: 3376) a vykazuje též nižší frekvenci slov odvozených od tohoto výrazu: *hněvat se*: 49, *rozhněvaný*: 209; oproti *vztekat se*: 152, *vzteklý*: 700, *zlobit se*: 1358, *rozzlobený*: 437, *rozčítit se*: 126, *rozčilený*: 538. Je však třeba mít na paměti, že prototypičnost nemusí být spjatá s nejvyšší frekvencí daného výrazu. *Hněv* zde hraje roli

¹⁸⁵ Kategorie v jazyce bývá charakterizována centrálním pojmem neboli prototypem. Ostatní členové mají k prototypu nějaký vztah. Ten může být přímý, existuje společný rys, či nepřímý, člen se vztahuje k prototypu na základě řetězení na další členy, které jsou centru blíže. Na konci řetězce, na periferii kategorie se tak může vyskytovat jednotka, který s prototypem nesdílí vůbec žádné rysy (fungují zde tzv. rodové podobnosti). Jednotlivé prvky mezi sebou vytvářejí komplexní proměnlivé vztahy a mnohdy mohou měnit své umístění, proto i jejich vztah k prototypu může být mnohvrstevnatý. Hranice mezi jednotlivými kategoriemi bývají vágní, jejich členové se často překrývají (Langacker zavádí pojem „overall abstract schema“ – celkové abstraktní schéma). To, co drží tyto značně komplexní konceptuální sítě pohromadě, je jejich interakce s naší tělesnou zkušeností. kategorií se liší jazyk od jazyka, mluvčí od mluvčího, jejich podoba a struktura bývá často u jednotlivých promluv modifikována.

Cf. LAKOFF, G. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. Přel. Dominik Lukeš. Praha : Triáda, 2006.

Cf. LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987.

hyperonyma, zastupuje cit i vyvolanou reakci – výrazy *vztek*, *rozčilení* častěji označují onen druh hněvu, který vzniká až po ztrátě kontroly nad touto emocí a bývá spojen s agresivním chováním, *zloba* se zase blíží spíše k významu *nenávisť*¹⁸⁶.

Podobně lze diskutovat i o reprezentativnosti španělského zástupného výrazu *ira* v této kategorii. V korpusu současné španělštiny CORPES¹⁸⁷ nacházíme u lemmatu *ira* celkem 4624 výskytů. Ačkoliv u výrazů *enojo* (1592), *enfado* (1020), *furor* (1064) jsou počty výskytů nižší, na rozdíl od slova *ira*, vykazují mnohem větší produktivnost. Zatímco slovo *ira* představuje základ pro jedno další slovo – adjektivum *iracundo* (659) – u ostatních pozorujeme mnohem více možností derivace: *enojar*, *enojado* (3851), *enfadarse*, *enfadado* (3160), *enfurecer* (1843), *enfurecimiento* (7). I zde ovšem vidíme, že o prototypu vypovídá více faktorů. U španělského *ira* hraje zřejmě roli i diachronie a role pojmu *ira* v dějinách španělské kultury. Právě *ira* je ve španělštině (ostatně stejně jako v češtině *hněv*) označením pro jeden ze smrtelných hříchů. Výraz mající původ v latině tak hraje důležitou roli v křesťanském vnímání světa.

Nicméně otázka prototypu emoce *hněvu* nemusí mít nutně pouze jednu odpověď. Prototyp totiž podle některých autorů¹⁸⁸ nebývá chápán jako stálá a neměnná složka, jak již bylo zmíněno v podkapitole o prototypu, je tedy radno zvážit, zda prototypů charakterizujících tuto kategorii není více, či zda nepřijmout myšlenku, že pojem, jež jednotliví mluvčí chápou jako prototyp této kategorie, se může značně lišit.

6.6 Hněv z fyziologického hlediska

Z fyziologického hlediska dochází během emoce hněvu především k mobilizaci tělesné energie, ke zvýšené činnosti hypothalamu, sekreci adrenalinu, zrychlování krevní srážlivosti, zrychlování srdečního tepu, útlumu zažívání, zvýšené tvorbě žluči, redistribuci krve (více krve je přiváděno do svalů), uvolňování glukózy a zvyšování okysličování¹⁸⁹.

¹⁸⁶ NAKONEČNÝ, . *Emoce*. Praha : Triton, 2012, s. 339-346.

¹⁸⁷ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. Banco de datos (CORPES XXI). *Corpus del Español del Siglo XXI (CORPES)*. [online]. [cit. 2019-12-09]. Dostupné z: <<http://www.rae.es>>

¹⁸⁸ Cf. LLAMAS SAÍZ, C. *Metáfora y creación léxica*. Pamplona : EUNSA, Ediciones Universidad de Navarra, 2005, s. 113-119.

¹⁸⁹ NAKONEČNÝ, M. *Emoce*. Praha : Triton, 2012, s. 65-66.

Tyto procesy mají své opodstatnění: tělo odpovídá na podnět a chystá se na něj adekvátně zareagovat. Biologická účelnost emocí, která lidem primárně pomáhala zachránit si holý život, se v současné společnosti stává odezvou na sociální podněty¹⁹⁰. Vnímání těchto fyziologických změn se odráží v tom, jak se o emoci vyjadřujeme – konkrétně u hněvu se dá očekávat, že často mapovanými doménami bude TEPLLO, VZRŮST KREVNÍHO TLAKU, RUDÁ BARVA apod.

Studium emocí a jejich vlivu na fyziologické pochody má dohledatelné kořeny již v antice. Geeraerts a Grondelaers¹⁹¹ konstatují, že v euroamerické tradici v přístupu k emocím (potažmo temperamentu) je patrné středověké pojetí čtyř základních tělesných šťáv (žlutá žluč, černá žluč, krev a hlen). Tato teze vycházela z Hippokratových teorií a rozšířila se především v období renesance. Převaha jedné ze šťáv (humorů) určovala základní povahu člověka. Převažovala-li žlutá žluč, byl jedinec označen za cholerika.

Není náhodou, že jedním ze synonym španělského výrazu *ira* je *cólera* mající zmíněný původ a že existují četná metonymická spojení hněvu se žlučí (*bilis*). V češtině se s touto teorií spojuje pouze označení typu temperamentu – *cholerik* –, avšak metonymické vázání se žlučí se, jak uvidíme dále, nachází i zde.

6.7 Analýza frazeologismů

6.7.1 HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ

Jako často studovaná metafora v kognitivní lingvistice je právě metafora spojená s hněvem¹⁹².

Kövecses na základě své studie metafor hněvu v angličtině, čínštině, japonštině a maďarštině tvrdí, že metafora ROZHŇEVANÝ ČLOVĚK JE NATLAKOVANÁ NÁDOBA¹⁹³, je univerzální napříč jazyky. Jak uvidíme v této kapitole, naše data získaná o konceptualizaci

¹⁹⁰ Ibid., s. 66.

¹⁹¹ Cf. KÖVECSES, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York : Oxford University Press, 2002, s. 186-187.

¹⁹² Studie o metafoře hněvu v různých jazycích jsou k nahlédnutí např. v:

KÖVECSES, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York : Oxford University Press, 2002, s. 95-101.

KÖVECSES, Z. *Where metaphors come from: reconsidering context in metaphor*. Oxford : Oxford University Press, 2015.

SHARIFIAN, F., ed. et al. *Culture, body, and language: conceptualizations of internal body organs across cultures and languages*. Berlin: de Gruyter, 2008.

¹⁹³ KÖVECSES, Z. – PALMER, G. B. – DIRVEN, R. Language and emotion: The interplay of conceptualisation with psychology and culture. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 133-159.

hněvu ve španělštině a češtině toto tvrzení potvrzují. U hněvu se v obou jazycích setkáváme s metaforou HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ. Var („růst“) tekutiny („hněvu“) způsobuje zvýšení tlaku v nádobě („těle“) a může dojít až k výbuchu („ztrátě kontroly nad emocí“).

V češtině i španělštině má tato metafora velké množství realizací. Zajímavostí je, že samotná etymologie českých výrazů *vztek*, *vztekat se* má původ v této pojmové metafoře (vychází ze staročeského „vztéci se“, tedy vylíti se vzhůru¹⁹⁴). Též španělské synonymum slova *ira*, *rabia* (české výrazy *vztek* / *vzteklina* ukazují na stejnou souvislost), má patrně podobnou motivaci. Původní význam slova *rabia*, tedy *vzteklina*, značí nemoc, jež se mimo jiné projevuje pěnou u úst nakaženého. Je tedy zřetelná spojitost mezi tímto symptomem a metaforickým obrazem vzteklého člověka, který ztratí kontrolu nad svým hněvem, „horká tekutina“ vyteče a on „vypění“.

Lakoff¹⁹⁵ analyzuje ontologické a epistémické korespondence mezi zdrojovou a cílovou doménou této metaforu:

1. ontologické korepondence:

Zdrojová doména: HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ	Cílová doména: HNĚV
nádoba	tělo
teplo tekutiny	hněv
míra tepla	míra hněvu
tlak v nádobě	prožívaný tlak
zmítání vařící se tekutiny	prožívané zmítání
hranice odolnosti nádoby	hranice schopnosti potlačit svůj hněv
výbuch	ztráta kontroly nad hněvem

2. epistemické korespondence:

Zdrojová doména: HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ	Cílová doména: hněv
Jestliže se tekutina v nádobě ohřeje více, než dovoluje stanovená hranice, vzroste tlak natolik, že dojde k výbuchu nádoby.	Jestliže míra hněvu překročí určitou hranici, tlak vzroste natolik, že osoba nad sebou ztratí kontrolu.

¹⁹⁴ REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. Voznice : Leda, 2001.

¹⁹⁵ Následující schéma (Lakoff 1987) převzato z: CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Linguística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 257-258.

Výbuch zasáhne nádobu a ohrožuje ty,
kteří se nacházejí v její blízkosti.

Ztráta kontroly škodí dané
osobě a je nebezpečná
pro okolí.

Výbuchu lze předejít, je-li použita
dostatečná protisíla a protitlak.

Hněv lze potlačit vůlí.

Tlak může být kontrolovaně uvolněn,
což sníží riziko výbuchu.

Hněv může být překonán
kontrolovaně, může být
snížen bez škodlivých následků.

Croft a Cruse¹⁹⁶ konstatují, že jádro této metaforý tvoří metonymické procesy: rozzlobené osobě je horko, proto se o svém hněvu vztahuje jako k horku, jež prožívá. Též Kövecses¹⁹⁷ vidí základ této metaforý jakožto metonymický. Podle něj je metafora motivována řadou metonymických procesů, v nichž fyziologické projevy hněvu odkazují na samotný hněv.

Přistupme nyní však k samotné analýze španělských a českých frazémů, v nichž se realizuje tato metafora. Ve španělštině a češtině se metafora HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ, konkrétně ona fáze „ohřívání či varu tekutiny v nádobě“, tedy krve v těle, ať už je zahrnut původce emoce či nikoli, projevuje např. v těchto frazémech¹⁹⁸: *bullirle / hervirle la sangre a alguien* („vřít někomu krev“), *encenderse(le) / quemar(se)le la sangre a alguien* („rozohnit / spálit někomu krev“), *calentar / freír la sangre a alguien* („zahřát, smažit někomu krev“), *subirsele la sangre a la cabeza* („krev mu stoupá do hlavy“). Vidíme, že užitá slovesa skutečně odpovídají lexiku spojenému s vařením (*hervir, calentar*), a dokonce i smažením (*freír*). Potenciální negativní důsledek hněvu je implikován ve slovesech jako *encender a quemar*. Pohyb vařící tekutiny vyjadřuje frazém *estar u. p. que bota* („zmítat se hněvem“) a typický pohyb tekutiny vzhůru způsobený varem zase frazém *subirsele la sangre a la cabeza* („stoupnout někomu krev do hlavy“). Metonymickým symptomem vzteku může být i var krve v žilách: *darle (a alguien) la vena / la venada* („naběhnout někomu žíly“).

Jakmile dojde k „přetlaku vařící tekutiny v nádobě“, tedy hněv pouze nevře uvnitř jedince, ale projeví se na povrchu, člověk zareaguje rozhněvaně, ve španělštině se tato situace

¹⁹⁶ CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Lingüística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008, s. 284.

¹⁹⁷ KÖVECSES, Z. – PALMER, G. B. – DIRVEN, R. Language and emotion: The interplay of conceptualisation with physiology and culture. In: DIRVEN, R. – PÖRINGS, R., eds. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002, s. 133-159.

¹⁹⁸ V závorce jsou u španělských frazémů uvedeny jejich doslovné překlady do češtiny.

vyjeví např. pomocí frazémů: *estar que bufa* („prskat vztekem“), *echar u. p. espumarajos por la boca* („vzteky plivat pěnu“), *echar la sangre por los ojos* („stříkat očima krev“). Tekutina přechází ve varu do plynného stavu: *echar humo / estar que echa humo* („pouštět páru“), *echarle humo la cabeza / estar que le echa humo la cabeza* („jít někomu z hlavy pára“), *subirsele el humo / los humos a las narices* („stoupnout pára někomu do nosu“). Hněv se tedy projevuje zpravidla metonymicky prostřednictvím očí, úst, nosu či obecně hlavy. Rozzlobený člověk se však může pokusit vyvření tekutiny na povrch zastavit: *mascar las aguas* („žvýkat vodu“) – tekutina vybublala do úst, on si ji však snaží nechat pro sebe, ovládnout hněv.

V české frazeologii nacházíme metafory obdobné motivace jako ve španělštině: *mít horkou krev*, *kypět někomu krev v žilách*, *nabíhají mu žíly*, *vře to v něm*, *všechno v něm vře*, *být ve varu*, *vře / vaří se v něm krev* – horká vroucí tekutina značící vztek, potažmo *mít horkou hlavu*, *vehnat někomu krev do tváře*, *zpěnit někomu krev*, *prskat vzteky*, *bublat si pod fousy / do fousů*, *mít pěnu u / kolem huby*, *vypěnit vztekem / vzteky*, *vkypět hněvem* – jakmile tekutina stoupne. Když ona horká tekutina, tedy hněv, způsobí příliš velký přetlak, *výbuch*, člověk může *puknout / prasknout vztekem / vzteky / zlostí*. Když si člověk cíleně *vybije vztek* na někom či něčem, „vylije ze sebe horkou tekutinu“, tak říkáme, že si na někom *vylévá / něčem hněv / vztek / zlost*.

Je třeba dodat, že tekutina, jež v člověku vře, když je rozhněvaný, nemusí být vždy jen metonymicky mapovaná krev. Jak vyplývá z teorie temperamentu i fyziologické povahy hněvu zmíněných v předchozí podkapitoly, tato emoce úzce souvisí se žlučí. Proto se i ve frazeologii místy vyskytuje ve významu metonymického příznaku hněvu. Ve španělštině je tomu tak u: *revolverle / exaltarse / alterársele (u. p.) la bilis* („pohnout žlučí“), pokud je hněvu příliš, člověk se v ní může i utopit: *ahogarse en su propia bilis* („utopit se ve vlastní žluči“) a jestliže se snaží ovládnout, tak může být užito frazému: *tragar bilis* („spolknout žluč“) a tytéž frazémy ovšem se synonymním slovem *hiel*, které je nicméně podle dat korpusu CORPES méně časté (*bilis*: 457, *hiel*: 197). Je třeba zmínit též běžnou frázi *montar en cólera* („rozčítit se“), v níž je sice obsažen původní význam „žlučí“, avšak lze se domnívat, že tato motivace již není pro současné rodilé mluvčí španělštiny tolik patrná. V češtině nalezneme synonymní užití výrazu žluč ve frazeologii spojenou s hněvem: *Překypěla / hnula se v něm žluč. Div mu žluč nepraskla.*, *hnout / pohnout někomu žlučí*, *prasklá žluč* (ve významu „hněv“).

6.7.2 HNĚV JE OHEŇ

S metaforou hněv je horká tekutina v nádobě souvisí i HNĚV JE OHEŇ. Horkost tekutiny může přejít až do ohně, což jsme již mohli pozorovat u zmíněných frazémů *encenderse(le) / quemar(se)le la sangre*. Některé realizace jdou však ještě dál a podle získaných dat můžeme tvrdit, že tato metaforizace hněvu je ve španělštině i češtině též vcelku četná. Ve španělské frazeologii byly identifikovány tyto frazémy spojené s doménou ohně: *echar chiribitas / centellas / chispas* („házet jiskry“), *echar fuego por los ojos* („vrhat očima oheň“), *echar lumbre (por los ojos)*¹⁹⁹ („vrhat oheň očima“). Rozhněvaný člověk tak podle metafory může zraňovat ohněm či jiskrami, jež dají vzniknout ohni (mohou zde být i metaforou pro hádku). O rozšíření této metafory se pravděpodobně jedná i u idiomu: *ahumársele el pescado a alguien* („vyudit někomu rybu“).

V českých frazeologismech byla nalezena realizace metafory HNĚV JE OHEŇ, jež intenzifikuje metaforu horké tekutiny: *mít rozpálenou hlavu*. Dalším možným konstruováním hněvu jako ohně jsou frazémy: *vzplanout / zahořet hněvem, hořet / planout / soptit / sršet hněvem / vztekem / vzteky / zlostí*. A dokonce i samotné heslo v onomaziologickém slovníku je motivováno metaforou: *být vznětlivý* – označuje člověka, který snadno vzplane, vznítí, tedy snadno se rozhněvá, což může být též označeno frazémem *mít (hned) u prdele oheň / voheň*. A podíváme-li se na etymologii výrazu *hněv*, zjistíme, že i jeho význam je motivován doménou ohně: značí *rozpálení*, souvisí s výrazem *hnědý*²⁰⁰. Oheň může být příznakový i barvou, které rozhněvaný člověk nabyde: *být / bejt rozpálený / rozpálenej / rozžhavenej do běla* nebo *zrudnout*.

6.7.3 HNĚV JE PŘÍRODNÍ SÍLA

S doménou ohně též souvisí další oblast, jež tvoří cílovou doménu pro metaforické mapování hněvu, a tou je bouře. Většinou jsou to oči, čím působíme bouři, případně jsou ony metaforické hromy a blesky reprezentovány slovy. Ve španělštině o rozhněvaném člověku můžeme říci, že: *echa rayos y centellas* („posílá blesky a jiskry“) nebo *echa rayos y truenos* („vysílá blesky a hromy“). V češtině se rozezlený člověk *dívá jak sedm / devět / sto hromů, z očí mu létají / lítají blesky, posílá / pouští / vysílá na někoho (hromy a) blesky* a jestliže, se hněvá často, tak

¹⁹⁹ Zajímavostí je, že velmi podobný frazém: *ser la lumbre de sus ojos* má naopak zcela pozitivní význam: „být něčí milovanou osobou“. Zde vidíme, že v metaforickém systému, ač tihne ke koherenci, lze najít i protimluvy.

²⁰⁰ REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. Voznice : Leda, 2001.

na blescích vstává (a) na hromech líhá. Zdá se, že tato metafora je častější v češtině než ve španělštině.

Mírnější formu hněvu lze vyjádřit metaforou, jež souvisí s předchozí, a tou je spojení hněvu mrakem, případně přeháňkou, což by se dalo chápat jako podružnou podobu základnější metafory *nálada je počasí* (tím je motivováno např. i adjektivum *zamračený*). Ve španělštině se tato metafora projevuje ve frazémech: *nube de verano* („přeháňka“ ve smyslu krátkodobého rozezlení); a v českém přirovnání *dívat se jak (černý) mrak*. Dalším španělským frazémem obsahujícím výraz *nube* je *ponerse por las nubes* („vyletět vzteky do oblak“). Zde se jedná o kombinaci orientační domény (nahoru značí velké množství, např. ve větě *El precio de los libros tenían por las nubes*. – *Knížky stály majlant*.²⁰¹) a souvislosti s prve zmíněnou metaforou HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA – po výbuchu pára vyletí nahoru do oblak.

6.7.4 Barva hněvu

U většiny emocí je typické metonymické mapování barev. Pomocí jmenování barvy odkazujeme na celé psychické rozpoložení. U hněvu je to typicky rudá barva, což je dáno fyziologickou bází – zmíněné zrychlování tepu, redistribuce krve vede ke změně barvy člověka, příznakem hněvu proto bývá většinou červená. Alespoň takovou barvou se projevuje hněv v českých frazémech: *zrudnout hněvem*, *být červený jak kohout / krocan* („vzteky“), *rudnout vzteky*. Je zajímavé, že se však nezůstává pouze u červené a rudé barvy. Vyjádření hněvu může být intenzifikováno mapováním bílé barvy (již zmíněné *rozpálený do běla*), což má zřejmě metonymickou souvislost s barvou popela z cílové domény ohně a především . Pro ještě výraznější intenzifikaci je volena barva zelená: *zezelenat vzteky*, *být celý zelený*.

Ve španělštině se barvy spojované s hněvem mírně liší. Jestliže pomineme implikace červené barvy ve frazémech obsahující výraz *sangre* (*krev*), v datech získaných z frazeologických slovníků nebylo nalezeno žádné ustálené slovní spojení obsahující výslovně červenou barvu. Nicméně dle výsledků ze španělské verze *InterCorpu* bývá hněv běžnou příčinou zčervenání (*rojo de ira*, *rojo de cólera*, *rojo de rabia*, atd.). Slovníky rovněž neuvádějí žádnou souvislost hněvu s bílou barvou a v tomto případě ani korpusová data nesvědčí o její existenci. Zelená barva pro hněv je již však pro španělštinu typičtější. Slovníky uvádějí frazémy: *verde de rabia* („zelený vzteky“), *enverdecer de rabia* („zezelenat vzteky“).

²⁰¹ Příklad doložen ve španělské verzi *InterCorpu*.

Běžným ustáleným spojením označující hněv je *estar negro* („být černý vzteky“), *poner(se) negro* („zčernat vzteky“). V češtině ekvivalentní užití černé barvy ve významu hněvu neexistuje, jediný frazém, který se tomu blíží je *dívat se jak (černý) mrak*. Skutečnost, že ve španělštině je hněv velmi „barevný“ konečně dokazuje i frazém *ponerse u. p. de mil colores* („hrát všemi barvami“), u nějž jeden z uvedených významů odkazuje právě k hněvu.

6.7.5 HNĚV JE ZVÍŘE

Jedna z metafor spojovaných s emocemi, jež uvádí Kövecses²⁰², je EMOCE JE ZAJATÉ ZVÍŘE. Jak uvidíme dále, u hněvu toto zvíře nemusí být vždy zajaté.

Ve španělské i české frazeologii se často objevuje metafora rozhněvaný člověk je zvíře. Jak již bylo řečeno v kapitole o antropocentrismu, člověk se ve svých pojmových konceptualizuje jako nadřazený ostatním živočišným druhům. Těm v pojmových metaforách běžně přiřazuje morálně „nízké“ vlastnosti, jako je pudovost, neschopnost racionálního uvažování apod. Pozorujeme, že v češtině se podle námi zkoumaných dat tato spojitost realizuje především formou přirovnání. Ačkoliv jsme stanovili, že metafora a přirovnání bývají většinou dva odlišné jevy, zmíníme na tomto místě i frazémy obsahující příměr, jelikož i tyto figury se mohou svým způsobem stavět na pojmové metafoře, využívat jí stanovených korespondencí a podílet se na jejím rozšiřování.

Ve španělské frazeologii bylo u významu hněvu identifikováno velké množství přirovnání obsahující zvířata – jednak o rozzlobené osobě: *tener cara de perro* („mít psí obličej“), *hecho un toro de fuego / miura* („být ohnivý býk“), *hecho una fiera* („být jako šelma“), o pouze mírně rozzlobené: *estar de monos* („být jako opice“); též u frazémů značících snahu někoho naštvat: *buscarle las pulgas a alguien* („hledat někomu blechy“), *echarle un gato a la cara a alguien* („vmést někomu do tváře kočku“). S touto doménou též metonymicky souvisí následující frazémy, v nichž je zviditelněn některý ze zvířecích rysů spojených s agresí (u některých z nich by se dal zvážit atavistický význam v rámci lidské domény): *estar / ponerse u. p. de hocicos / morros* („krčit čumák“), *meterle / pasarle / restregarle u. p. los hocicos algo a alguien* („vmést někomu něco do čumáku“), *estar u. p. que muerde* („že by pokousal“), *echar u. p. los dientes / las muelas* („cenit zuby / stoličky“), *estar de uñas*

²⁰² KÖVECSES, Z. *Where metaphors come from: reconsidering context in metaphor*. Oxford : Oxford University Press, 2015, s. 157.

(„vystřikovat drápy“) *estar u. p. que trina* („trylkovat“) a též frazém označující marný hněv spojený se zvířecím chováním: *ladrarle u. p. a la luna* („štěkat na měsíc“).

V češtině metafora HNĚV JE ZVÍŘE, potažmo ROZHŇEVANÝ ČLOVĚK JE ZVÍŘE, využívají tyto frazémy: *být jak rozzuřený býk, řídit jak křeček, řídit jak pes, prskat jak kočka, zlobit se / hudrovat jak krocan, ježít vousy jak kocour, mít psi náladu, být na někoho jak sršeň / sršáň, jak vosy, dívat se jak jezevec* a metonymicky motivované *být (celý) naježený*. Jestliže provokujeme již rozezleného člověka, pravíme, že *to je jak píchnout do vosího hnízda*, přičemž vyvolaná reakce toho člověka působí jako žihadla. Dle získaných údajů se lze domnívat, že v češtině je paleta zvířat, k nimž je připodobňován člověk, mírně bohatší. Je ovšem možné, že zvolené klíče k zařazení do daných slovníků se liší, a proto není výčet těchto frazémů ve španělštině úplný.

Konceptualizace hněvu však může jít ještě dál za doménu zvířat – do říše mytické. Z rozčileného člověka se stává drak, fúrie či bazilišek. Ve španělštině se tyto kulturní konotace mytologických stvoření projevuje ve frazémech: *estar hecho / ponerse como un basilisco* („být jako bazilišek“), *estar hecha una furia* („chovat se jako fúrie“, motivace homonymie španělského slova furia je zjevná), *hecho una hidra* („chovat se jako hydra“) a v češtině ve frazémech *řídit jak drak, vylézt na někoho jak drak / fúrie*,

Jak jsme vysvětlili v úvodní části této kapitoly, prototypičnost výrazů *ira / hněv* se dá vyložit v souvislosti jejich konceptualizací v křesťanské nauce. Jelikož je zde hněv v pojímán jako jeden ze smrtelných hříchů, je patrná spojitost s ďáblem, čertem, již k tomuto hříchu svádějí.

Ve španělské frazeologii má toto pojetí své realizace ve frazémech: *darse u. p. al demonio / a todos los demonios, llevar(se) el demonio / (todos) los demonios* („odevzdat se čertovi, nechat se odnést čertem / všemi čerty“), *hecho un demonio / un diablo* („být jak čert / ďábel“), *estar como un energúmeno* („být jak posedlý ďáblem“); v české se s touto konceptualizací setkáváme u: *řídit (být vzteklý) jak čert, jak ďábel; koukat jak čert, jak sedm / devět / sto čertů* (množství značí intenzifikaci). Čert a ďábel se mohou též objevovat v projevech rozzlobení: *¡Qué demonio! ¡Qué diablo!* (český ekvivalent: *K čertu!*) a ve španělštině i češtině má rozhněvaný člověk tendenci *posílat* příčinu svého hněvu *do horoucích pekel* – *mandar al infierno*, případně, je-li činitel životný, tak mu český mluvčí *dělá peklo*.

Patrnou spojitost vykazuje též španělské synonymum výrazu hněvat se: *sulfurar*. Podle slovníku RAE²⁰³ je první význam tohoto slova „sloučit se sírou“ a jako druhý uvádí přenesený význam „rozhněvat, naštvat někoho“. Z tohoto výkladu je patrné, že doména pekla a hněvu mají více korespondencí.

Projev hněvu bývá také často metaforizován: PROJEV HNĚVU JE ZTRÁTA KONTROLY, což se váže k metafoře HNĚV JE ZAJATÉ ZVÍŘE. Tato kontrola může souviset s doménou zvířat, jako je tomu u: *perder los estribos* („ztratit třmeny“) – zde je hněv pojímán jako kůň, rozhněvaný člověk jako jezdec, jakmile jezdec ztratí třmeny, ztratí zároveň nadvládu nad koněm, neovládne se a „vybuchne“. Naopak, jestliže je hněv pod kontrolou, prožívající osobě se podaří jej potlačit, ve španělštině tuto situaci můžeme vyjádřit pomocí frazému: *parar el carro* („zastavit vůz“). Jedná se o metaforu HNĚV JE VŮZ (auto). Za rozšíření této metafory by se dal považovat též frazém: *estar / poner / ponerse a mil* („jet tisícovkou, být na tisícovce“), v němž je číslovkou intenzifikován význam emoce. Zde by se však měla zvážit také metafora ČLOVĚK JE STROJ, jehož rychlost může hněvem vzrůst (celková excitace organismu).

Konceptualizace projevu hněvu jako ztráta kontroly pozorujeme i ve spojitosti s nervy: *alterar / atacar / crispas los nervios* („cuchat / drásat nervy“) *ponerse los nervios de punta* („vstávat někomu nervy hněvem“) a v českých protějšcích: *ujet / (vy)téct / prasknout / rupnout / prdnout někomu nervy* a *rvát / trhat někomu nervy*. Je pozoruhodné, že v češtině na rozdíl od španělštiny zde existuje koherence s metaforou HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ. Tato metafora, zdá se, má přesah i do domény nervů. Hněv může vřít v nervech a je-li ho příliš, dojde k přetlaku a tedy výbuchu nervů, jež mohou vytéct, prasknout apod. Člověk v afektu tak „nemá nervy“, jelikož mu ujely. Původce emoce hněvu se aktivně podílí na ničení a ztrátě nervů, rve je a drásá.

Ztráta kontroly nad chováním se vyjevuje i v místní konceptualizaci: ROZHNĚVANÝ ČLOVĚK JE MIMO SEBE. Lze spatřovat jistou paralelu s metaforou hněv je horká tekutina v nádobě – hněv, není-li potlačen, vybublá, vypění či vybuchne a dostává se do okolí rozhněvaného člověka (ať již v podobě slov či činů), tedy mimo jeho tělesnou podstatu (což je motivováno metonymicky – společným umístěním mimo tělo pro metaforickou tekutinu a konkrétní projev hněvu). Zároveň se u tohoto pojetí projevuje opozice vůči zvířeti, jež v antropocentrické konceptualizaci představuje iracionálního tvora, což se projevuje v pojetí

²⁰³ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua española*, 23.^a ed. [online]. [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <https://dle.rae.es>.

zvířete jako hněvu. Nespoutaný tvor v amoku nemyslí na možné důsledky svého jednání, je mimo své rozumové uvažování. Tato metafora by se však dala zařadit i do následující metaforu, kterou budeme probírat.

6.7.6 HNĚV JE ODOŠOBŇUJÍCÍ SÍLA

Na metafoře rozhněvaný člověk je mimo sebe vidíme jasný příklad běžného konceptuálního schématu v jazycích: vevnitř – vně, což je, jak bylo řečeno v úvodních kapitolách, dáno tělesným ukotvení našeho pojmového systému. Jestliže se ve španělských i českých frazémeh dostaneme mimo své centrum (chápáno zde jako rozumový základ bytí), může vzniknout emoce hněvu: *estar fuera de sí* („být bez sebe“), *sacar a u. p. de tino / sus cabales / casillas / fueros a alguien* („vyvést z míry, přihrádky, nitra“), sloveso *sacar* zde implikuje pohyb ven za přičinění nějakého vnějšího faktoru. Stejný pohyb směrem ven vzniká bez jmenování činitele, kdy se subjekt sám „vyvádí z míry“: *salir(se) u. p. de sus casillas*.

Smísený obraz vzniká u: *perder los papeles* („ztratit roli“). Pomocí obrazu ztráty role, tedy vzorce chování, podle něžž se předpokládá, že se člen společnosti bude chovat, je mapován význam vzniku emoce hněvu. Bez ztraceného protokolu, podle něžž bychom měli jednat, se naše chování ve vzteku stává neovladatelné a nevypočitatelné. Jestliže je však jedinec koherentní ve svém jednání, neztrácí rozvahu ani svou roli danou společností, v níž žije, ani v mezních situacích, říkáme ve španělštině, že: *tiene mucha cuerda* („má velký provaz, popř. strunu“). Provaz či struna metaforicky drží chování člověka pohromadě, ten díky tomu vydrží mnoho a nedá se snadno vyvést z míry²⁰⁴. Obdobné metaforické vyjádření odolávání hněvu jsme v české frazeologii nenašli.

V české frazeologii nacházíme tyto realizace konceptualizace projev hněvu – venku: *vyvést někoho z míry, vyletět / vyskočit z kůže* (opět může existovat souvislost s horkou tekutinou v nádobě), pohyb pryč od sebe je též zahrnut ve výrazech *vyřítit se na někoho jak saň, vyletět na někoho jak čert*. Být mimo svůj rozum je zahrnuto ve frazému *být zlostí / vztekem / vzteky (celý) bez sebe*.

²⁰⁴ Slovník RAE vysvětluje frazém: „Tener capacidad para encajar las críticas o reproches.“ („Být schopný přijmout kritiku.“), což podporuje náš metaforický výklad.
Cf. REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua española*, 23.^a ed. [online]. [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <https://dle.rae.es>.

6.7.8 Orientační metafory hněvu

Nyní se podívejme na metafory z hlediska tradiční typologie (strukturní, orientační a ontologická metafora). V mnoha z výše jmenovaných frazémů se projevuje strukturní metafora (např. právě horká tekutina v nádobě – fáze hněvu korespondují s fázemi varu tekutiny). Pozorujeme zde však i projevy orientačních a ontologických metafor. Nejprve se podívejme na metafory orientační.

Zmiňovaná orientace směrem ven není jedinou doménou charakteristickou pro metaforické mapování hněvu. Jedním ze základních představových schémat je orientace nahoru – dolů. U emoce hněvu se více objevuje orientace směrem vzhůru. V podkapitole o orientačních metaforách jsme nastínili, že doména nahoru s sebou nese význam velkého množství (čím více na sebe naskládáme věcí, tím bude hromada vyšší) a pokud obsahuje hodnocení, tak bývá pozitivní (platí např. u emoce radosti). Dáno typickým pohlížením na hněv jako na nežádoucí jev (odtud snaha jej ve společnosti potlačit, zabránit „výbuchu“), nelze předpokládat, že by orientace nahoru zde mohla nést pozitivní konotace.

Ve španělské frazeologii je význam nahoru obsažen ve frazémech: *subirse a la parra* („vylézt na vinný keř“), *subirse a las bovedillas* („vylézt ke klenbám“), *subirse por las paredes* („vylézt po stěně“). Je u nich patrná souvislost s vnitřním pnutím nutící k pohybu, jež je též pojímáno jako var tekutiny v nádobě. Jestliže se staneme obětí hněvu, někdo si na nás *vylije zlost*, ve španělštině na nás „padá hněv“ – *caer la ira* – i zde je hněv umístěn nahoře. Cíl pohybu značí intenzifikaci vyjádření dané emoce. Mapování na opačnou orientaci, tedy dolů, jsme ve španělské frazeologii našli pouze ve frazému *ahogarse en su propia bilis* („utopit se ve vlastní žluči“), kde sloveso *ahogarse* může být vnímáno jako implikující pohyb dolů. Nicméně zde se jedná spíše o metonymii, či je zde silná metonymická motivace: EFEKT EMOCE ZA EMOCI.

V češtině identifikujeme více frazémů, které obsahují metaforické mapování směru nahoru na cílovou doménu hněvu. Orientace nahoru značící intenzifikaci se objevuje u: *bejt napruženej / nasranej až na půdu, vyskakovat do výšky / vejšky*. V konceptualizaci rozhněvané osoby bývá sám proživatel umístěn nahoře, příčina hněvu naopak dole: *mít na někoho z kopce / spadeno / spadýno, sesílat na někoho / na hlavu někoho blesky, Ten mě (tím) nadzved / nadzvednul / nadzdvih / nadzdvihnul*. Směr nahoru spojený s varem tekutiny je obsažen např. ve frazému: *vzkypět někomu krev*. Jediným nalezeným příkladem opačné konceptualizace, tedy hněv je dole, nacházíme u frazému *strhnout někoho k hněvu*. Zde se uplatňuje koherence

s představou pudových citů, jako je tento, jako něčeho nízkého, spíše zvířecího než lidského, jevu, kterému bychom se měli bránit.

6.7.9 Ontologické metafory hněvu

Držíme-li se klasického rozdělení pojmových metafor na strukturní, orientační a ontologické, je třeba poznamenat, že většinu z analyzovaných metafor prolíná metafora ontologická. Doména hněvu často bývá mapována jako fyzická entita (dříve zmiňovaná metafora psychické je fyzické), což je podpořeno metonymickým mapováním a silnou fyziologickou bází emocí, jež díky této konceptualizaci může člověka ovládat, ovlivňovat, nebo naopak ona může být člověkem vzbuzována, ovládána či potlačována. Běžná je i metafora nádoby, přičemž nádobu pro umístění emoce představují často tělo, oči, krev, žluč či slova. Pomocí ontologické metafory se můžeme o hněvu vyjadřovat též jako o příčině, může se stát předmětem, který předáváme či potlačujeme a také metaforickým místem, kde se nacházíme (*montar en*²⁰⁵ *cólera*).

Ontologická metafora též umožňuje vznik synestézie, tedy mapování emoce pomocí smyslových vjemů. U hněvu se to projevuje především u chuti: HNĚV JE JÍDLLO. Hněv ve španělštině i češtině mívá hořkou či kyselou chuť: *cara de vinagre* („kyselý, octový obličej“), *echar a alguien el agraz en el ojo* („vmést někomu do očí kyselost, kyselou hroznovou šťávu“), jídlo se též objevuje ve zmiňovaném frazému *ahumársele el pescado*. V češtině se setkáváme s tímto synestetickým frazémem hněvu: *rozlít si u někoho ocet* a s ním pravděpodobně souvisejícím *ležet někomu v žaludku*.

6.7.10 Metonymie hněvu

Jak vyplývá z analýzy, studium metafory emocí se neobejde bez zdůraznění úlohy, kterou zde hraje metonymie. V metaforickém mapování ze zdrojové domény na cílovou se často v rámci jedné domény (zpravidla zdrojové) též odehrává metonymické mapování²⁰⁶. Toto metonymické mapování bývá motivováno kognitivně-zkušenostními souvislostmi (např. fyzický pocit horka prožívaný při emoci hněvu). U některých konkrétních metaforických

²⁰⁵ Zde vidíme zároveň příklad gramatické metafory u místní předložky. Jedná se o mapování domény místa na doménu psychického stavu.

²⁰⁶ BARCELONA, A. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: Cognitive perspective*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2003, s. 31-51.

realizací již bylo metonymické mapování jmenováno, shrňme si nyní však, jaké metonymie se u emoce hněvu projevují nejčastěji.

Již samotné vyjádření psychického stavu pomocí fyzického může být interpretováno jako metonymie. Pohybujeme se zde v jedné doméně, jestliže doménu emoce chápeme jako spojení psychických a fyzických jevů. Jednalo by se tedy o metonymii ČÁST ZA ČÁST. Z jiného pohledu, pokud vnímáme fyzické projevy emoce jako důsledek psychických pochodů by se však tato metonymie též dala formulovat jako EFEKT EMOCE ZA EMOCI (např. *fruncir en ceño / entrecejo – zamračit se*). V rámci centrální metafory HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ též spatřujeme efekty metonymie. Nezřídka bývá tato metafora uskutečňována vyobrazením dílčích jevů (jako např. pěna u úst, horká krev). Stanou-li se nádobami na hněv jednotlivé části těla, též lze hovořit o metonymii (např. oči, ústa, nervy). Ve zvířecích metaforách je koherentně mapována část zvířecího těla (čumák, tlama, zuby, drápy atd.).

6.7.11 Shrnutí analýzy frazeologismů

Analýza frazeologismů přináší svá úskalí. Jednak zde máme zahrnuta pouze ustálená slovní spojení a některé běžné kolokace mohou chybět. Tento nedostatek vyvažujeme v následující části korpusovou studií. Další problém mohou představovat vysvětlivky jednotlivých hesel. Ta ne vždy obsahují metaforický význam, některé frazémy tedy mohou být opomenuty.

Z výše popsaných poznatků vyplývá, že ve španělských a českých frazeologismech má zcela dominantní postavení metafora HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ. Od ní se odvíjí řada dalších metafor (např. HNĚV JE OHĚŇ, HNĚV JE PŘÍRODNÍ SÍLA, orientační metafora mapující směr nahoru). Důležitou roli zde hraje zvíře – buď v metafoře ROZHŇEVANÝ ČLOVĚK JE ZVÍŘE či HNĚV JE ZAJATÉ ZVÍŘE.

Že má vztek sílu člověka „odosobnit“ dokazují četné příklady z obou jazyků (doména zraku, sluchu, mentálního stavu). V analýze barev spojených s hněvem se ukázalo, že oba jazyky spojují tuto emoci typicky rudou a zelenou barvou, čeština navíc s bílou a španělština s černou. V orientační metafoře je důležité schéma nahoru – dolu, hněv, potažmo rozhněvaný člověk, bývá vyobrazován nahoře, příčina hněvu naopak dole (to může nepřímou souviset s metaforou HNĚV JE SPOLEČENSKY NADŘÍZENÝ, jejíž realizace jsme zde nenašli).

Ontologie prostupuje velkou část všech druhů metafor, díky ní se v obou jazycích můžeme vyjadřovat tak, jak se vyjadřujeme. Nemalý význam má pro metaforu hněvu též metonymické mapování, jež často doprovází metaforu a mnohdy umožňuje její vznik.

Z typologie metafor emocí, jež uvádí Kövecses²⁰⁷, jsme v přehledu neuvedli všechny. Ne všechny – jmenovitě 4. typ: HNĚV JE FYZICKÁ SÍLA, 6. typ: HNĚV JE PROTIVNÍK a 9. typ: HNĚV JE BŘÍMĚ – byly ve zkoumaných frazeologismech identifikovány, některé se mohou objevovat v kombinaci s jinou metaforou (často se tak stává u 4. typu), nebo se tyto typy s hněvem jednoduše nepojí či ne v realizacích ve formě ustálených slovních spojení.

6.8 Korpusová analýza

Pro doplnění snad i méně ustálených forem, v nichž se objevuje metafora hněvu, a kolokací, jež nemusejí být považovány za dostatečně ustálené na to, aby figurovaly ve frazeologických slovnících, uvádíme též výsledky korpusové analýzy, kterou jsme uskutečnili v paralelním korpusu *InterCorp*. U španělštiny budeme zkoumat kolokace výrazů *ira*, *rabia* a *cólera*, v češtině to budou kolokace výrazů *hněv*, *vztek* a *zlost*.

Jak vyplývá z výše zmíněných poznatků ze studia frazeologie, konceptualizace emoce hněvu je ve své podstatě velmi dynamické povahy. To vyplývá především z její fyzické báze: snaha překonání překážky, příprava k útoku, případně samotný útok. Jeho schéma se dá charakterizovat typickými základními fázemi (též scénář), přičemž v některých případech se jednotlivé fáze mohou překrývat:

1. popud, příčina hněvu
2. cit hněvu („var“)
3. snaha potlačit výbuch (v některých případech nemusí být přítomná)
4. útok (projev hněvu, je-li úspěšná třetí fáze, naopak nedochází k této).

V analýze budeme jednak přihlížet k rozdělení na pojmové metafory jako u frazeologie, ale též se pokusíme zjistit, které z jmenovaných fází se nejvíce projevují u kolokací daných výrazů.

6.8.1 Metaforické kolokace španělského výrazu *ira*

Jako první byl podroben zkoumání výraz *ira*. Pro nízký počet výskytů v subkorpusu španělských originálů volíme pro analýzu celou španělskou verzi korpusu. Celkový počet

²⁰⁷ KÖVECSES, Zoltán. *Where metaphors come from: reconsidering context in metaphor*. Oxford : Oxford University Press, 2015, s. 157.

výskytů je zde 2178 (i.p.m.: 15,99). Kolokace zkoumáme v rozsahu -3;3 a výsledky řadíme podle funkce logDice, přičemž požadovaným atributem je lemma. Po vyřazení šumů identifikujeme mezi prvními 100 výskyty kolokáty obsahující pojmovou metaforu. Tyto jsou znázorněny v Příloze 2 v Tab. 2. Údaje jsou seřazeny podle absolutní frekvence, zahrnujeme však i údaje ostatních parametrů a taktéž přidáváme protějšky výrazů v české verzi korpusu. Celkem analyzujeme 25 kolokací (počet výskytů dohromady: 245).

Podle rozdělení pojmových metafor emocí podle Kövecses²⁰⁸ popsaného na začátku kapitoly identifikujeme nalezené kolokace:

1. HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ: *lleno de ira* (plný vzteku / zloby), *ira creciente* (vzrůstající vztek, pohyb tekutiny směrem nahoru), *temblar de ira* (třást se zlostí / hněvem, zde metonymie pohybu vařící tekutiny), *contener la ira* (potlačit vztek, „zadržet pohyb tekutiny v nádobě směrem nahoru), *explosión de ira* (výbuch hněvu), *canalizar la ira* (usměrnit hněv, „vylít vyžadovaným směrem“), *desahogar la ira* (vylít si vztek)
2. HNĚV JE OHEŇ: *encender la ira* (vyvolat, „zapálit“ hněv), *arder de ira* (vrít, „žhnout“ zlostí) a metonymicky v kolokaci *rojo de ira* (rudý vztek), což může ovšem odkazovat i k prvnímu typu.
3. HNĚV JE PŘÍRODNÍ SÍLA: *generar ira* (vyvolat, „vytvářet, plodit“ hněv, může být interpretováno i v rámci jiných metafor).
4. HNĚV JE FYZICKÁ SÍLA – můžeme též spatřovat v typech 6 (HNĚV JE PROTIVNÍK), případně 7 (HNĚV JE ZAJATÉ ZVÍŘE)
5. HNĚV JE SPOLEČENSKY NADŘÍZENÝ: *dominado por la ira* (ovládán vztekem, v Tab. 1 v Příloze 2 po nízkou frekvenci pouze 1 výskytu tato kolokace nezahrnuta).
6. HNĚV JE PROTIVNÍK: *ataque de ira* (záchvat „útok“ hněvu), *arrebato de ira* (záchvat, „popuzení“ zuřivosti)
7. HNĚV JE ZAJATÉ ZVÍŘE: *controlar la ira* (ovládat svůj hněv), *desatar la ira* (rozdmychat, „odpoutat“ hněv), *alimentar la ira* (přiživovat hněv), *suscitar la ira* (vyvolat, „vzbudit“ hněv), *dominar la ira* (potlačit, „ovládnout“ vztek).
8. HNĚV JE ODOSOBNŮJÍCÍ SÍLA: *ira ciega* (slepý hněv), *ira sorda* (hluchý hněv, též němý, slepý), *cegado de ira* (zaslepený zlostí) – zde dochází k metonymickému posunu, předpokládáme, že odosobnění člověka (když je mimo sebe, své rozumové jednání) s sebou nese ztrátu smyslů.

²⁰⁸ KÖVECSES, Z. *Where metaphors come from: reconsidering context in metaphor*. Oxford : Oxford University Press, 2015, s. 157.

9. HNĚV JE BŘÍMĚ: *acumular la ira* (střádat zlost), *descargar la ira* (vybíjet si zlost). Daná metaforická vyjádření se nacházejí spíše na pomezí tohoto typu.

Z tradičního dělení metafor na strukturní, orientační a ontologické zde pozorujeme především ontologickou – emoce pojatá jako fyzická entita.

U pojmových emocí výrazu *ira* pozorujeme, že jsou znázorněny všechny fáze této emoce, její vznik, citové prožívání, snaha emoci potlačit i vyjádření emoce (ať už slovní či fyzické). U jednotlivých typů, kromě 1. a 7., však většinou nebyly nalezeny všechny fáze – 2. typ obsahuje pouze fázi vzniku a citového prožívání; 3. typ fázi vzniku; 5. typ fázi vzniku či prožívání; 6. typ fázi vzniku (útoku) a prožívání; 8. typ fázi útoku – již došlo k odosobnění; 9. typ fáze prožívání, jež ústí do fáze útoku.

6.8.2 Metaforické kolokace španělského výrazu *rabia*

U výrazu *rabia* bylo ve španělské verzi *InterCorpu* nalezeno 1986 výskytů (i.p.m. 14,58). Bylo identifikováno 31 kolokací (mnoho z vyřazených kolokací obsahovalo výraz *rabia* ve smyslu „vzteklina“) obsahující metaforické vyjádření vzteku s celkovou absolutní frekvencí 376 výskytů. Podrobně jsou tyto případy vyličený v příloze v Příloze 2 v Tab. 2. Dělíme je na následující pojmové metafory:

1. HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ: *lleno de rabia* (plný zloby), *creciente rabia* (rostoucí vztek – pohyb tekutiny vzhůru), *hervir de rabia* (vařit se krev v žilách), *hirviendo de rabia* (hořící vztekem), *temblar de rabia* (třást se vztekem), *rabia contenida* (potlačovaný vztek), *ahogarse de rabia* (dusit se vztekem), *descargar la rabia* (vylít si zlost), *estallar de rabia* (puknout vzteky), *explosión de rabia* (výbuch vzteku), *reventar de rabia* (puknout vzteky)
2. HNĚV JE OHĚŇ: *encenderse de rabia* (vzplanout hněvem), metonymicky též *rojo de rabia* (rudý vzteky), *pálido de rabia* (bledý vzteky)
3. HNĚV JE PŘÍRODNÍ SÍLA: *oleada de rabia* (vlna vzteku), *ola de rabia* (vlna vzteku)²⁰⁹
4. HNĚV JE FYZICKÁ SÍLA: metonymicky vázána s dalšími typy
5. HNĚV JE SPOLEČENSKY NADŘÍZENÝ: *dominado por la rabia* (zmítat někým vztek, „ovládnout někoho vztek“), *apoderarse la rabia de alguien* (zmocnit se někoho zlost)
6. HNĚV JE PROTIVNÍK: *ataque de rabia* (záchvat, „útok“ vzteku), *arrebato de rabia* (záchvat vzteku), *invadir la rabia a alguien* (zmocnit se, „napadnout“ někoho zlost)

²⁰⁹ Obě kolokace mohou být též motivovány 1. typem.

7. HNĚV JE ZAJATÉ ZVÍŘE: *alimentar la rabia* (přiživovat vztek), *consumido por la rabia* (šířaný vztekem – zde je zobrazen spíše člověk zajatý zvířetem, též by se dalo spojovat s typem 2), *desatar la rabia* (vyvolat, „rozpoutat“ běsnění),

8. HNĚV JE ODO SOBŇUJÍCÍ SÍLA: *ciego de rabia* (slepý vzteky), *loco de rabia* (šílený vzteky – člověk kvůli vzteku pozbývá racionálního uvažování, je mimo sebe), *rabia sorda* (hluchý, tichý, němý, slepý vztek)

9. HNĚV JE BŘÍMĚ: *dar rabia* (štvát, „předávat“ vztek), *rabia acumulada* (nahromaděný vztek, též může souviset s prvním typem), *descargar la rabia* (vylít si vztek, též souvislost s hněvem coby nádobou plnou horké tekutiny).

I u výrazu *rabia* dává vzniknout dalším metaforickým kolokacím ontologická metafora. Díky ní se setkáváme s nejčastější kolokací *dar rabia* (štvát, „dát vztek“) – metaforizací emoce jako fyzické entity je možné ji mapovat v kontextu tranzitivního slovesa *dar*, emoce se stává předmětem dávání. V kolokaci *de pura rabia* (ze samého „čistého“ vzteku) je taktéž doména *rabia* mapována jako fyzický předmět, proto mu může být přívlastek *pura*.

Podíváme-li se na kolokace z hlediska fází hněvu, které označují, všechny fáze jsou opět patrné v typu 1 a zde i 9, ve 2. typu se setkáváme s fází vzniku a citového prožívání hněvu, ve 3. typu identifikujeme též fází vzniku a zároveň prožívá (když člověka zaplaví vlna vzteku, tak v sobě toto vyjádření obsahuje příchod vlny, tedy vznik i výsledný stav zaplavení emocí), 5. a 6. typ znázorňují taktéž vznik a prožívání, 7. vznik, prožívání a útok, 8. typ popisuje fázi prožívání a útoku.

6.8.3 Metaforické kolokace španělského výrazu *cólera*

Výraz *cólera* má v *InterCorpu* nejmenší zastoupení: 1040 výskytů (i.p.m.: 7,63). Mezi nimi bylo identifikováno 23 kolokací s celkovým počtem 148 výskytů. Detailní informace jsou k vidění v příloze v Příloze 2 v Tab. 3. Pojmové metafory, jež se zde nacházejí jsou především:

1. HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ: *lleno de cólera* (plný zloby), *contener la cólera* (kontrolovat hněv, „potlačit“), *acumular la cólera* (nahromadit vztek – metaforicky tekutinu), *temblar de cólera* (třást se vzteky – pohyb tekutiny), *explosión de cólera* (výbuch hněvu), *estallar en cólera* (vybuchnout vzteky), *estallido de cólera* (výbuch hněvu), *desahogar la cólera* (vylít si vztek, souvislost s dušením způsobeným stoupaním horkých tekutin),

2. HNĚV JE OHĚŇ: *encendido de cólera* (zanícený hněvem), *arder de cólera* (být rozpálený vztekem), *rojo de cólera* (rudý vzteky)

3. HNĚV JE PŘÍRODNÍ SÍLA: *relámpago de cólera* (záblesk hněvu)
4. HNĚV JE FYZICKÁ SÍLA: na pomezí ostatních metafor např. *ramalazo de cólera* (nával vzteku, „rána vztekem“)
5. HNĚV JE SPOLEČENSKY NADŘÍZENÝ: nebyly nalezeny žádné příklady této metafory
6. HNĚV JE PROTIVNÍK: *ataque de cólera* (záchvat „útok“ vzteku), *arrebato de cólera* (záchvat vzteku), *ramalazo de cólera* (nával vzteku, „rána vztekem“)
7. HNĚV JE ZAJATÉ ZVÍŘE: pravděpodobná motivace nejčastější kolokace *montar en cólera* (rozzuřit se), význam slovesa *montar* jako jezdit na něčem (tedy zajatém zvířeti) může být mapován i na význam hněvu
8. HNĚV JE ODOSOBNŮJÍCÍ SÍLA: *sorda cólera* (němý / potlačovaný / temný hněv, antepozice adjektiva vypovídá o inherentním rysu substantiva *cólera*), *ciego de cólera* (slepý vzteky)
9. EMOCE JE BŘÍMĚ: opět se jedná o pomezí typ metafor, s nímž mohou souviset např. kolokace *descargar la cólera* (vybít si zlost).

Též u kolokací výrazu *cólera* je všudypřítomná ontologická metafora. Kromě jejího působení ve výše zmíněných kolokacích umožňuje i existenci metaforického vyjádření *cólera fría* (chladný hněv), kde dochází k mapování smyslových domén na doménu emoční.

Z hlediska vyjádření jednotlivých fází hněvu se u 1. typu setkáváme s fázemi prožívání, potlačení a projevu, u 2. typu s fázemi vzniku a prožívání, u 3. s fází projevu, u 4. typu se vznikem a prožíváním, 6. typ zahrnuje fáze vzniku a prožívání, 7. typ fází projevu, 8. fází prožívání a útoku a 9. typ fází útoku.

6.8.4 Shrnutí analýzy španělských kolokací *ira*, *rabia*, *cólera*

Z analýzy španělských výrazů značících hněv vyplývá, že zatímco největší zastoupení má v korpusu výraz *ira*, v metaforických kolokacích měl větší počet výskytů *rabia*. Nejmenší frekvenci vykazovalo slovo *cólera* (celkově i v kolokacích). Je proto možné se domnívat, že *rabia* nabývá expresivnější funkce než *ira*, která je, jak jsme dříve naznačili, spíše užívána jako prototyp této kategorie emocí a její význam nepodléhá metaforickému mapování tak často jako ostatní výrazy.

U všech tří výrazů jsou velice výrazné realizace metafor:

1. HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ, jež poskytuje strukturu pro všechny fáze hněvu. Také
2. HNĚV JE OHĚŇ nacházíme u všech výrazů a značí zde fázi vzniku a citového prožívání emoce.

3. HNĚV JE PŘÍRODNÍ SÍLA se u jednotlivých výrazů ve svých realizacích liší, u výrazu *ira* a *rabia* bývá hněv mapován jako vlna, u výrazu *cólera* je hněv mapován jako bouře.
4. HNĚV JE FYZICKÁ SÍLA jsme označili jako hraničící s ostatními kategoriemi a jednotlivé kolokace řadili spíše k výraznějším typům.
5. HNĚV JE SPOLEČENSKY NADŘÍZENÝ měl u výrazu *ira* pouze jednu kolokaci, u výrazu *rabia* dvě a u *cólera* žádnou, lze tedy tento typ označit za minoritní.
6. HNĚV JE PROTIVNÍK se projevoval více, rozhněvaný člověk bývá často mapován jako člověk bojující proti hněvu, je zde typická snaha se mu bránit a nepoddat (což by vedlo k typu 5), většinou tento typ vyobrazuje fázi vzniku a citového prožívání emoce.
7. HNĚV JE ZAJATÉ ZVÍŘE je patrný u kolokací všech výrazů, nejvíce variant má však u výrazů *ira* (kontrolovat, přiživovat, rozpoutat), diskutabilní je otázka motivace výrazu *montar en cólera*, jež by též mohla souviset s doménou zajatého zvířete (množství významů slovesa *montar* je však velmi bohaté, mimo jiné by zde mohla být mapována i orientace nahoru obsažena v některých z těchto významů). U tohoto typu nacházíme všechny fáze emoce i výrazu *ira* a u výrazů *rabia* a *cólera* fáze citového prožívání a projevu.
8. HNĚV JE ODOŠOBŇUJÍCÍ SÍLA vyjadřuje především „bezhlavé“ jednání, tedy projev hněvu.
9. HNĚV JE BŘÍMĚ jsme, podobně jako 4. typ, označili za pomezí. Výrazy, které jsme sem zařadili, mohou označovat různé fáze emoce hněvu. Nelze tvrdit, že by u některého z výrazů převažovalo zvýrazňování některé fáze oproti ostatním.

6.8.5 Metaforické kolokace českého výrazu *hněv*

Abychom v české části analýzy disponovali podobně velkým korpusem, volíme českou verzi *InterCorpu*. Hněv má počet výskytů 1935 (i.p.m.: 7,8), identifikovali jsme u něj 50 kolokací s celkovým počtem výskytů 373. Všechny jsou k vidění v příloze v Příloze 2 v Tab. 2. V následující analýze uvádíme pouze některé. Kolokace dělíme podle toho, jaký typ pojmové metafory obsahují, na:

1. HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ: *naplňovat hněv někoho, kypět hněvem, překypující hněv, potlačit hněv, zadržet hněv, výbuch hněvu, dát průchod svému hněvu, opadnout hněv* (hladina tekutiny), *vylévat hněv, vyprchat hněv* (plynné skupenství tekutiny hněvu). Pozorujeme všechny fáze emoce hněvu, projev může být mimovolný nebo záměrný. Je zahrnuta dokonce i fáze následující po projevu hněvu, tedy návrat do neutrálního emočního stavu.

2. HNĚV JE OHĚŇ: *vzplanout hněvem, rozpálit se hněvem, rudý hněvem*. U této metafory pozorujeme pouze vyobrazení fázi počáteční a fázi prožívání hněvu.
3. HNĚV JE PŘÍRODNÍ SÍLA: v kolokacích *vlna hněvu a pramenit hněv* je emoce mapována jako doménou vodní živel, v kolokacích *záblesk hněvu v očích / hlase* jako bouře, kolokace *smést někoho hněv* by se dal považovat za mapování hněvu jako větru. Tento typ zahrnuje fázi vzniku, citového prožívání a projevu.
4. HNĚV JE FYZICKÁ SÍLA: i v češtině se jedná o pomezí kategorii. Jelikož se kolokace snáze identifikují s ostatními kategoriemi, řadíme je k nim.
5. HNĚV JE SPOLEČENSKY NADŘÍZENÝ: *ovládat někoho hněv, zmocňovat se někoho hněv*. Zahrnuje fáze vzniku, prožívání a patrně i projevu.
6. HNĚV JE PROTIVNÍK: *vyprovokovat hněv, čelit hněvu*. Obsahuje fáze vzniku (vyprovokovat), prožívání a implicitně i dalšího jednání.
7. HNĚV JE ZAJATÉ ZVÍŘE: *vzbudit hněv, rozpoutat hněv, ovládnout hněv, zadržet hněv, krotit hněv, utišit hněv, dát průchod svému hněvu* (lze interpretovat i jako 1. typ). Vyobrazuje všechny fáze emoce.
8. HNĚV JE ODOSOBNŮJÍCÍ SÍLA: *slepý hněv, zaslepený hněvem, němý hněv*. Většinou kolokace odkazují k fázi prožívání a projevu.
9. HNĚV JE BŘÍMĚ: nenalezeny žádné příklady této metafory.

U českých kolokací výrazu *hněv* je, podobně jako u španělského protějšku, klíčová především metafora ontologická (mapování emoce jako fyzické substance) a též strukturní (var vody v nádobě mívá stejnou strukturu fází jako její metaforické realizace spojené s hněvem). Zajímavými případy metafory, jež nenacházíme mezi Kövecsesovou typologií, jsou strukturní metafory HNĚV JE JÍDLO: *okusit hněv* (též *hrozny hněvu*²¹⁰, vysoká frekvence je však ovlivněna skutečností, že se též jedná o název knihy) a HNĚV JE ZBRANĚ²¹¹: *terč hněvu, namířit hněv proti*.

6.8.6 Metaforické kolokace českého výrazu *vztek*

Vztek se v korpusu vyskytuje z českých zkoumaných výrazů nejčastěji – ve 2147 případech (i.p.m.: 8,65). Identifikovali jsme 55 druhů kolokací obsahujících některou z pojmových

²¹⁰ Nabízí se též souvislost se španělským frazémem *subirse a la parra* („vylézt na vinný keř“) zmíněným výše.

²¹¹ Je možné, že se o tuto metaforu jedná i v případě španělských kolokací *descargar la ira, descargar la rabia, descargar la cólera*. Motivace tohoto slovesa však není zřejmá, jeho význam lze vykládat mnoha způsoby. Cf. REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua española*, 23.^a ed. [online]. [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <https://dle.rae.es>.

metafor (s celkovým počtem výskytů 518). Všechny jsou k nahlédnutí v příloze v Příloze 2 v Tab. 5.

Analyzujeme-li kolokace, pozorujeme u nich tyto hlavní tendence ve vyjadřování metafor:

1. VZTEK JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ: *vzedmout se v někom vztek, žlučovitý vztek, potlačovaný vztek, dusit se vztekem, kypět vztekem, prskat vztekem, roztrást se vztekem, zalomcovat někým vztek, zadržovaný vztek, zalykat se vztekem, vylít si vztek, dát průchod vzteku, výbuch vzteku, pukat vztekem*. Vidíme, že možnosti vyjádření této pojmové metafory jsou vsutku bohaté (patrně je to zmiňovanou etymologií výrazu *vztek*), pojmenovávají všechny fáze vzteku. Zajímavosti u této metafory je poněkud nekoherentní kolokace *zalít někoho vztek*, v níž *vztek* na rozdíl od ostatních kolokací, má původ mimo prožívajícího, přichází shora a nevychází ze samotné osoby.

2. VZTEK JE OHĚŇ: *rozpálený vztekem, zrudnout vztekem*. U této metafory nacházíme mnohem menší počet realizací než u první. Fáze, které popisuje, se týkají především vzniku a prožívání emoce.

3. VZTEK JE PŘÍRODNÍ SÍLA: tato metafora nebyla ve vzorku nalezena.

4. VZTEK JE FYZICKÁ SÍLA: opět souvisí s ostatními metaforami.

5. VZTEK JE SPOLEČENSKY NADŘÍZENÝ: *ovládat někoho vztek, zmocnit se někoho vztek*. Odkazuje hlavně k fázím vzniku a prožívání.

6. VZTEK JE PROTIVNÍK: *popadnout někoho vztek, přemoci vztek*. Ani tato metafora nemá příliš velké zastoupení. Fáze, jež popisuje, jsou vznik, prožívání i projev.

7. VZTEK JE ZAJATÉ ZVÍŘE: *ovládat vztek, utišit vztek, dát průchod vzteku, zběsilý vztek, hryzat vztekem, dupat vztekem* (motivováno metonymií). Vyobrazuje všechny fáze kromě počáteční.

8. VZTEK JE ODOŠOBŇUJÍCÍ SÍLA: *šílený vztek (vztekem), slepý vztek (vztekem), bezmocný vztek (vztekem), zaslepit někoho vztek*. Opět pozorujeme vlivem odosobnění vztekem ztrátu smyslů, vzteklá osoba pozbývá rozumu, je mimo sebe, což je koherentní s prvním typem.

9. VZTEK JE BŘÍMĚ: nenalezeny žádné příklady této metafory.

I zde se projevují metafory strukturní a ontologické. Stejně jako u výrazu *hněv* pozorujeme metaforu VZTEK JE ZBRAŇ: *namířit vztek proti někomu*.

6.8.7 Metaforické kolokace českého výrazu *zlost*

Výraz *zlost* má v korpusu ze studovaných výrazů nejnižší frekvenci: 812 výskytů (i.p.m.: 3,27). Celkem se metafory objevují ve 24 typech kolokace s celkovým počtem 169 výskytů. Všechny zkoumané kolokace jsou znázorněny v příloze v Příloze 2 v Tab. 2.

Na kolokacích výrazu je vidět, že *zlost* se často vyskytuje v témže okolí. Po prvních 50 výskytech křivka logDice prudce klesá (narozdíl od hněvu a vzteku, což ovšem může být ovlivněno i nižším počtem výskytů).

Mezi metafory zlosti patří tyto typy:

1. ZLOST JE TEKUTINA V NÁDOBĚ: *plný zlosti, plakat zlostí* (metonymický vztah tekutiny a slz), *vřít zlostí, chvět se zlostí, potlačit zlost, vybuchnout zlostí, vylít / vylévat / vylívat si zlost, vyprchat zlost*. Tato metafora se objevuje v naprosté většině analyzovaných případů. Jmenuje všechny fáze emoce. Následující metafory se objevují spíše sporadicky, pokud vůbec.
3. ZLOST JE PŘÍRODNÍ SÍLA: *vlna zlosti* (zlost mapována jako voda, což souvisí s 1. typem). Označuje fázi vzniku a citového prožívání.
6. ZLOST JE PROTIVNÍK: *popadnout někoho zlost*. Vyobrazena fáze vzniku a prožívání zlosti.
7. ZLOST JE ZAJATÉ ZVÍŘE: *ovládat zlost*. Vyobrazena fáze potlačení zlosti.

Příklady ostatních metafor: 2. ZLOST JE OHEŇ, 4. ZLOST JE FYZICKÁ SÍLA, 5. ZLOST JE SPOLEČENSKY NADŘÍZENÝ, 8. ZLOST JE ODOSOBŇUJÍCÍ SÍLA, 9. ZLOST JE BŘÍMĚ nebyly v korpusu doloženy.

I zde pozorujeme příklady ontologické a strukturní metafory a nacházíme i vyjádření metafory ZLOST JE ZBRAŇ: *zlost namířená proti*.

6.8.8 Shrnutí analýzy českých kolokací výrazů *hněv, vztek a zlost*

Z korpusového rozboru daných výrazů vyplývá, že nejčastěji se užívá výrazu *vztek*, který se též nejběžněji objevuje v metaforických kolokacích. Nejvariabilnější typologie metafor se ovšem projevuje u výrazu *hněv*. *Vztek* je silně vázán na své etymologické opodstatnění, čímž je pojmová metafora VZTEK JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ. Naprostá většina kolokací *vzteku* se váže právě k této pojmové metafoře a např. s vyobrazením vzteku jakožto přírodní síly se nesetkáváme vůbec.

Zlost představuje nejméně zastoupený výraz a ani jeho metaforické kolokace nevykazují vysokou četnost či různorodost. Stejně však jako u ostatních výrazů nalézáme kolokace obsahující metaforu horké tekutiny v nádobě, přírodní síly, protivníka a zajatého zvířete.

K typologii pojmových emocí autora Kövecse jsme v našem dělení přidali metafory HNĚV JE JÍDLO (realizuje se u všech tří výrazů) a HNĚV JE ZBRAŇ (pouze u *hněvu*).

Zastoupení fází emoce hněvu u jednotlivých typů pojmové metafory závisí především na zpracovanosti struktury dané metafory. Je-li daná metafora v jazyce častá, dá se předpokládat, že bude disponovat realizacemi označující všechny fáze emoce, pokud je však marginální, v korpusu lze očekávat ojedinělé případy značící jen některé vybrané fáze. Nelze tedy tvrdit, že by některý výraz značil významněji jednu fázi než ostatní.

6.8.9 Porovnání kolokací výrazů značících hněv ve španělštině a češtině

Pro přehlednost uvádíme shrnutí obsažených pojmových metafor v analyzovaných kolokacích v Tabulce 1:

Pojmové metafory emoce hněvu	Výrazy, se kterými se vážou metafory pro hněv ve španělštině a češtině					
	ira	rabia	cólera	hněv	vzteky	zlost
1. Hněv je horká tekutina v nádobě	ira	rabia	cólera	hněv	vzteky	
2. Hněv je oheň	ira	rabia	cólera	hněv	vzteky	
3. Hněv je přírodní síla	(ira)	rabia (voda)	cólera (bouře)	hněv (voda, bouře, vítr)		zlost (voda)
5. Hněv je společensky nadřizený	ira	rabia		hněv	vzteky	
6. Hněv je protivník	ira	rabia	cólera	hněv	vzteky	zlost
7. Hněv je zajaté zvíře	ira	rabia	(cólera)	hněv	vzteky	zlost
8. Hněv je odosobňující síla	ira	rabia	cólera	hněv	vzteky	
10. Hněv je jídlo				hněv		
11. Hněv je zbraň				hněv	vzteky	zlost

Tabulka 1: Srovnání metaforických kolokací s významem hněvu ve španělštině a češtině

Jak můžeme pozorovat v tabulce, výsadní postavení má u všech výrazů pojmová metafora HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ. Ta se jako jediná vyskytuje ve spojení se všemi studovanými výrazy. Navíc je velmi pravděpodobná metonymická souvislost této metafory s dalšími – vysoká teplota souvisí s ohněm, přírodní síla ve formě vody může souviset též s tekutinou v nádobě, může ovládat naše chování a stát se tak naší nadřizenou, proti horké tekutině můžeme bojovat, stává se tedy naším protivníkem a můžeme též tekutinu vnímat jako zajaté zvíře, které se snažíme ovládnout, aby v nás nevybuchlo. Jakmile dojde k výbuchu nádoby s tekutinou, tekutina, pára či pěna se dostává mimo nás a tím nás odosobňuje, zbavuje smyslu a čistého úsudku. V češtině se navíc oproti španělštině objevuje metafora HNĚV JE JÍDLO (má nějakou chuť a lze jej okusit) a u všech českých výrazů dokládáme existenci

metafory HNĚV JE ZBRAŇ – horkou tekutinou můžeme mířit na terč, směřovat svůj vztek na příčinu naší emoce.

Ze španělských výrazů se dle korpusových dat nejčastěji realizuje metaforický význam u *ira* a *rabia*. Naopak *cólera* se nevyskytuje u tolika typů pojmové metafory, nevystupuje jako společensky nadřizená a její konceptualizace jakožto zajaté zvíře je sporná. V češtině skýtá nejbohatší metaforickou paletou výraz *hněv*, což dokazuje jeho centrální umístění v kategorii této emoce. Motivace názvu *vzteku* se promítá i v jeho metaforických realizacích, „vztékání“ se projevuje jednoznačně v největší míře. Omezené využití má výraz *zlost*, kromě základní metafory horké tekutiny v nádobě může být pojímána jako vlna (což jasně souvisí s horkou tekutinou), protivník, zajaté zvíře a též zbraň.

Tato korpusová analýza má, podobně jako analýza frazeologismů, svá omezení. Jedno z nich je dáno charakteristikou využitých korpusů, jak bylo vysvětleno v kapitole o metodologii. Další je podmíněno samotným způsobem hledání metaforických vyjádření – musíme hledat konkrétní výrazy. A ačkoliv byly zkoumané výrazy vybrány na základě jejich reprezentativnosti pro dané kategorie, zároveň i tento výběr mohl mírně ovlivnit obdržené výsledky. I kvůli těmto důvodům jsme ve studii zahrnuli taktéž analýzu frazeologismů.

6.9 Shrnutí výsledků případové studie

Jak jsme mohli vidět v případové studii, emoce hněvu disponuje ve španělském i českém jazyce velkou škálou možností vyjádření a skutečně se nejedná o pouhé pojmenování fyziologických příznaků této emoce. Tuto skutečnost lze odůvodnit samotnou podstatou hněvu – snaha vyrovnat se s nesnází nás nutí jednat a často i verbalizovat své pohnutky.

Srovnáme-li výsledky získané v obou částech studie, pozorujeme, že obě analýzy dokládají, že metafora HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ je skutečně centrální pojmovou metaforou. Nejenže se většina metaforických vyjádření vyobrazuje tuto metaforu, ale zároveň je patrné, že metafora horké tekutiny v nádobě metonymicky (pomocí mapování subdomén jako tělesné teplo či tlak) motivuje vznik dalších metafor (např. HNĚV JE OHĚŇ, HNĚV JE PROTIVNÍK, HNĚV JE ZAJATÉ ZVÍŘE, též směr nahoru v orientačních metaforách).

Jestliže vezmeme v úvahu klasifikaci 9 základních metafor spojených s emocemi podle Kövecsesa, jejich zastoupení se v datech jednotlivých analýz liší. Zatímco u frazeologie dominují v obou jazycích HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ, HNĚV JE OHĚŇ, HNĚV JE ZVÍŘE,

HNĚV JE PŘÍRODNÍ SÍLA a HNĚV JE ODOŠOBŇUJÍCÍ SÍLA v korpusových datech se k těmto metaforám přidává též větší množství realizací metafor HNĚV JE SPOLEČENSKY NADŘÍZENÝ a HNĚV JE PROTIVNÍK. Tento rozdíl může být způsoben rozlišnými metodami, jichž bylo při zkoumání užito. Oproti jmenované typologii jsme neevidovali výrazné množství případů u metafor HNĚV JE FYZICKÁ SÍLA a HNĚV JE BŘÍMĚ. Naopak jsme však doložili ve frazeologické části v obou jazycích a v korpusové části u češtiny pojmovou metaforu HNĚV JE JÍDLO. Spíše okrajově byly v obou jazycích v korpusové analýze nalezeny příklady metafory HNĚV JE ZBRAŇ.

Při srovnání konceptualizace hněvu ve španělštině a češtině jsme kromě již načrtnutých podružných odlišností nepozorovali příliš výrazné rozdíly, většinu výše zmíněných rysů tyto jazyky sdílely.

V korpusové analýze jsme se pokusili definovat jednotlivé výrazy z hlediska fází hněvu, jež pojmenovávají. Nelze však tvrdit, že by u některého z výrazů převažovala některá z fází. O tom, které fáze jsou v realizacích pojmových metafor spíše vypovídá propracovanost těchto sad (což je ovlivněno velikostí studovaného vzorku), jelikož jedná-li se o metaforu strukturní, většinou platí, že má potenciál mapovat emoci v celém jejím rozsahu.

Na příkladu konceptualizace hněvu jsme pozorovali, že tradiční klasifikace pojmových metafor na strukturní, orientační a ontologickou, v žádném případě neznačí tři ohraničené jevy, mezi nimiž by existovala hranice. Žádná ze zkoumaných metafor se nedá charakterizovat pouze jednou z těchto tří tříd, v mnoha případech se dokonce jedná o kombinaci všech tří. Další skutečnost, jež se během studia metafor hněvu vyjevila, je, že metafora je s metonymií velmi úzce provázána, a proto se ukazuje vhodným v analýze metafor zohlednit i metonymické procesy, které metaforické konceptualizace ovlivňují.

6.10 Další možnosti studia

Studie, kterou zde předkládáme, je, jak již bylo řečeno, poněkud omezena metodologií, již využívá. Pro celistvější pohled na konceptualizaci emoce hněvu by bylo vhodné zařadit analýzu dat větších korpusů obsahujících původní texty a také zahrnout srovnávací analýzu s metaforami ostatních emocí.

Dalšími způsoby, jakými by se dalo rozšířit studium emočních metafor vycházející z kognitivní lingvistiky, je mnoho. Mimo jiné, někteří autoři stavějí své analýzy na diachronní

diferenciaci konceptualizace emocí, další studují emoce z funkčního hlediska (např. studie literárního, poetického textu). V synchronní analýze by bylo zajímavé zkoumat, jak se projevy emocí liší z hlediska diatopického (např. v evropské a americké španělštině či v rámci různých dialektů) či diastratického. Projevy metafor emocí je také možné zkoumat v z pohledu různých druhů umění (např. metafora emocí ve výtvarném umění či v hudbě).

7. Závěr

Tato práce si kladla za cíl přiblížit se poznání, jakou roli hraje pojmová metafora ve vyjadřování, konceptualizaci a prožívání na poli španělského jazyka ve srovnání s jazykem českým. Studium pojmové metafora nám ukazuje, že naše prožívání a jazyk jsou úzce spjaty. Obě oblasti se navzájem ovlivňují a formují, naše zkušenost má určující vliv na naše vyjadřování a zároveň naše vyjadřovací prostředky ovlivňují způsob, jakým vnímáme naše zkušenosti.

V teoretické části práce jsme stanovili východiska, ze kterých následně vycházela případová studie. Po nastínění základních pojmů a teorií týkajících se tématu pojmové metafora jsme studovali její vztah k dalším figurám. Ukázalo se, že je téměř nemožné analyzovat metaforu bez přihlédnutí k jejím vztahům k metonymii.

V kapitole 5 o metafoře v gramatice jsme pozorovali, že při reprezentaci konkrétního obrazu pomocí gramatické konstrukce vybíráme podle našich komunikačních záměrů různé obrazy, které nám jazyk nabízí. Vzhledem k tomu, že se gramatické systémy různých jazyků liší, je zřejmé, že se liší též obrazy, které jejich mluvčí ve svých jazykových projevech vytvářejí. Konkrétní jazyk však též nabízí velké množství obrazů pro popis jedné konkrétní scény a výběr určitého obrazu je dán kognitivními zkušenostmi, kontextem a spoustou dalších proměnných. Struktury dané gramatiky tak nepředstavují hranice, které bychom ve svém vyjadřování nemohli překračovat, posouvat a přetvářet.

Náplní případové studie bylo zkoumání metafor spojených s emocí hněvu. Snažili jsme se rozklíčovat, zda konceptuální metafora vytvářejí kulturní modely spojené s pocity, nebo zda jednoduše pouze odrážejí fyziologické projevy, s nimiž jsou emoce spojeny. Výsledky naší studie poukazují na to, že ve španělštině i češtině existují některé univerzální rysy konceptualizace emocí. Typickými rysy konceptualizace hněvu je především ontologická povaha s touto emocí spojených metafor a ústřední pojmová metafora HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ, s níž je metonymicky provázána většina dalších metafor. Oproti očekávaným typům metafor jsme navíc identifikovali poměrně časté metafora HNĚV JE JÍDLO a HNĚV JE ZBRAŇ.

Jak jsme v práci pozorovali, metafora skutečně zasahuje mnoho oblastí lidského konání a lze ji zkoumat z rozličných pohledů. Podílí se na strukturaci našeho chápání reality a díky jejímu studiu je možné lépe poznat konceptualizace, jež prostupují jednotlivé jazyky.

Résumé

Práce se zabývá pojmovou metaforou z pohledu kognitivní lingvistiky na příkladu španělského jazyka s přihlédnutím k českému. Práce je rozdělena na dvě hlavní části: teoretickou a praktickou.

V úvodní kapitole teoretické části nastiňujeme, jakým vývojem prošlo studium metafory od antiky až po současnost a jak se téma promítá v kognitivní lingvistice. V následující kapitole stanovujeme základní definici zkoumaného pojmu a popisujeme koncepty, které jsou pro analýzu pojmové metafory klíčové. Dále jsou metafory charakterizovány z hlediska typologie navržené Lakoffem a Johnsonem. Ukazujeme, jak je jejich teorie, jež se dodnes považuje za jakýsi vztažný bod pro dané téma, podrobována kritice a jak ji různí autoři modifikují a uvádějí vlastní alternativní modely.

Ve čtvrté kapitole se věnujeme metonymii a jejímu srovnání s metaforou. Dokládáme, že metonymické procesy jsou velmi často provázány s metaforickými a vzájemně se ovlivňují. Proto je vhodné, alespoň okrajově, zařadit do studia metafory též analýzu metonymie. Malý prostor poskytujeme také srovnání metafory a přirovnání.

Pátá kapitola se zabývá metaforou a metonymií ve španělském (potažmo i českém) gramatickém systému. Ta je zkoumána z hlediska různých slovních druhů a jejich funkcí, mimo jiné je zmíněna i metafora a metonymie v kontextu mluvních aktů.

Šestá kapitola je věnována případové studii. Na příkladu pojmových metafor spojených s hněvem analyzujeme, jakým způsobem je tato emoce konceptualizována ve španělštině a češtině. Studie je rozdělena na dvě části: frazeologickou a korpusovou. Ve frazeologické části vycházíme z dat dvou španělských a jednoho českého slovníku, v korpusové analýze využíváme korpus *InterCorp*.

Jednotlivá metaforická vyjádření klasifikujeme podle typologie stanovené Kövecsesem, jež zahrnuje základních 9 typů metafor emocí: 1. EMOCE JE TEKUTINA V NÁDOBĚ; 2. EMOCE JE TEPLA / OHĚŇ; 3. EMOCE JE PŘÍRODNÍ SÍLA; 4. EMOCE JE FYZICKÁ SÍLA; 5. EMOCE JE SPOLEČENSKÝ NADŘÍZENÝ; 6. EMOCE JE PROTIVNÍK; 7. EMOCE JE ZAJATÉ ZVÍŘE; 8. EMOCE JE ODOŠOBŇUJÍCÍ SÍLA; 9. EMOCE JE BŘÍMĚ. Zároveň je analyzujeme podle Lakoffovy a Johnsonovy typologie a z hlediska fází emoce, jež vyjadřují.

Z analýzy frazémů hněvu a kolokací výrazů *ira*, *rabia*, *cólera*, *hněv*, *vztek* a *zlost* vyplývá, že metafory ve frazémech a kolokacích vykazují mírně odlišné tendence, jejich příslušnost k daným typům se liší. Vezmeme-li v úvahu výsledky obou analýz, platí, že

ústřední pojmovou metaforou obou jazykových konceptualizací zkoumané emoce je HNĚV JE HORKÁ TEKUTINA V NÁDOBĚ. Ta metonymicky motivuje vznik mnoha dalších metafor. Ze zmíněné klasifikace nebyly nalezeny žádné či téměř žádné příklady metafor HNĚV JE FYZICKÁ SÍLA a HNĚV JE BŘÍMĚ. Naopak však byly doloženy příklady metafor HNĚV JE JÍDLO a HNĚV JE ZBRAŇ. Dále se ukazuje, že hlavním rysem těchto metafor je jejich ontologická povaha, jež se v některých případech často prolíná se strukturními a ve vybraných případech i orientačními rysy. Celkově lze tvrdit, že konceptualizace hněvu se ve španělštině a češtině příliš neliší, v metaforách jsme identifikovali pouze bezvýznamné rozdíly.

Ke konci práce docházíme v závěru, že vyjadřování emocí v sobě skrývá mnohem více než jen vyjadřování jejich fyziologických příznaků. Pomocí studia pojmových metafor emocí je nám umožněno lépe nahlédnout na jejich konceptualizaci v různých jazykových společnostech.

Resumen

El presente trabajo está dedicado a la metáfora conceptual desde el punto de vista de la lingüística cognitiva. El tema está estudiado sobre la base de la lengua española en comparación con la lengua checa. El trabajo consta de dos partes principales: teórica y práctica.

En el capítulo introductorio de la parte teórica esbozamos la evolución del estudio de la metáfora desde la Antigüedad hasta la actualidad y cómo se proyecta el tema en la lingüística cognitiva. En el capítulo siguiente determinamos la definición básica del término investigado y describimos los conceptos claves que lo determinan. A continuación estudiamos las características de las metáforas desde el punto de vista de Lakoff y Johnson y la tipología que proponen. Mostramos cómo su teoría, que hasta la actualidad se considera el fundamento del tema, ha sido sometido a la crítica y cómo la modifican varios autores y qué modelos alternativos proponen.

El cuarto capítulo lo dedicamos a la metonimia y su comparación con la metáfora. Evidenciamos que los procesos metonímicos con frecuencia se enlazan con los metafóricos y que los dos se influyen mutuamente. Por eso parece oportuno, por lo menos de forma marginal, incluir asimismo en el estudio de la metáfora el análisis de la metonimia. Brevemente comparamos también la relación entre la metáfora y el símil.

El quinto capítulo analiza la metáfora y la metonimia en el sistema gramatical del español (y del checo). El análisis se centra en las figuras desde el punto de vista de las clases de palabras, sus funciones y, entre otros, también en su papel en el contexto de los actos del habla.

El sexto capítulo está dedicado al estudio de caso. Analizando las metáforas conceptuales relacionadas con la ira observamos cómo se conceptualiza dada emoción en español y en checo. El estudio está dividido en dos partes: análisis fraseológico y análisis de corpus lingüístico. En la parte fraseológica partimos de los datos obtenidos de dos diccionarios de fraseología española y uno de fraseología checa. En el análisis de corpus utilizamos el corpus paralelo *InterCorp*.

Las expresiones fraseológicas las clasificamos según la tipología propuesta por Kövecses, que consta de 9 tipos de metáforas de emociones: 1. EMOCIÓN ES LÍQUIDO EN UN CONTENEDOR; 2. EMOCIÓN ES CALOR / FUEGO; 3. EMOCIÓN ES FUERZA NATURAL; 4. EMOCIÓN ES FUERZA FÍSICA; 5. EMOCIÓN ES SUPERIORIDAD SOCIAL; 6. EMOCIÓN ES Oponente; 7. EMOCIÓN

ES ANIMAL CAUTIVO; 8. EMOCIÓN ES FUERZA DEPERSONIFICADORA; 9. EMOCIÓN ES PESO. Al mismo tiempo analizamos las expresiones según la tipología de Lakoff y Johnson y según las fases de emoción que expresan.

Según el análisis de las frases hechas que expresan el significado de ira y de las colocaciones de las palabras *ira*, *rabia*, *cólera*, *hněv*, *vztek* y *zlost*, resulta que las metáforas en las frases hechas y en las colocaciones difieren un poco en cuanto a su pertenencia a los tipos. Considerando los resultados de los dos análisis, vemos que la metáfora conceptual central de la conceptualización de ira en las dos lenguas es IRA ES LÍQUIDO CALIENTE EN UN CONTENEDOR. Esta metáfora motiva de forma metonímica el origen de gran número de las demás metáforas. Si partimos de la clasificación mencionada, no encontramos ningunos o casi ningunos ejemplos de las metáforas IRA ES FUERZA FÍSICA e IRA ES PESO. Por otra parte, evidenciamos ejemplo de las metáforas IRA ES COMIDA e IRA ES ARMA. También se pone de manifiesto que el rasgo general de todas las metáforas es su característica ontológica que, en algunos ejemplos, se mezcla con carácter estructural y en otros con carácter orientacional. En general podemos afirmar que la conceptualización de la emoción de ira en español y en checo no difiere mucho, en las metáforas hemos identificado solo diferencias de poca importancia.

Al final del trabajo llegamos a la conclusión de que la base de las expresiones de emociones es más que mera expresión de sus síntomas fisiológicos. Gracias al análisis de las metáforas conceptuales de las emociones se nos proporciona una mejor perspectiva para estudiar las conceptualizaciones de distintas comunidades lingüísticas.

Bibliografie

- ARISTOTELES. *Rétorika; Poetika*. Praha : Rezek, 1999.
- AUER, P. *Jazyková interakce*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2014.
- BARCELONA, A. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: Cognitive perspective*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2003.
- BARCELONA, A. – PANTHER, K.-U. – THORNBURG, L. L. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2009.
- CANTERA ORTIZ DE URBINA, J. – GOMIS BLANCO, P.. *Diccionario de fraseología española. Locuciones, idiotismos, modismos y frases hechas usuales en español*. Madrid : Abada editores, 2007.
- CROFT, W. – CRUSE, D. A. *Lingüística cognitiva*. Madrid : Akal, 2008.
- DAVIDSON, D. What Metaphors Mean. In: *Critical Inquiry*, vol. 5, no. 1, 1978, s. 31-47.
- DEIGNAN, A. *Metaphor and Corpus Linguistics*. Philadelphia : J. Benjamins Pub., 2005.
- DIRVEN, R. – PÖRINGS, R. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2002.
- ČERMÁK, F. – HOLUB, J. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 5. Onomaziologický slovník*. Voznice : LEDA, 2016.
- ČERMÁK, P. – VAVŘÍN, M.: *Korpus InterCorp – španělština, verze 11 z 19. 10. 2018*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2018. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>
- DIRVEN, R. – RADDEN, G. *Cognitive English Grammar*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2007.
- FAUCONNIER, G. *Mental spaces: aspects of meaning construction in natural language*. New York : Cambridge University Press, 1998.
- FRIJDA, N. H. *The emotions*. Cambridge : Cambridge University Press, 1986.
- GARRIDO-GALLARDO, M. A. La narración en presente: (notas sobre el tiempo verbal del relato en español). In: *Actas del VIII Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas* : 22-27 agosto 1983, Vol. 1, s. 577-586. [online]. [cit. 2019-11-27]. Dostupné z: https://cvc.cervantes.es/literatura/aih/pdf/08/aih_08_1_061.pdf
- GEERAERTS, D. – CUYCKENS, H. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. New York : Oxford University Press, 2007.

- GIBBS, R. W. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008.
- GIBBS, R. W. – STEEN, G. J. *Metaphor in Cognitive Linguistics: Selected papers from the fifth International Cognitive Linguistics Conference, Amsterdam, July 1997*. Amsterdam : J. Benjamins, 1999.
- GRIES, S. T. – STEFANOWITSCH, A. *Corpus-Based Approaches to Metaphor and Metonymy*. Berlin : M. de Gruyter, 2006.
- HORÁLEK, K. *Úvod do studia slovanských jazyků*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1955.
- INSAUSTI, C. Procesos de gramaticalización en la formación de locuciones preposicionales en cabeza de y a la cabeza de. In: *Logos*, vol. 28, núm. 1, 2018. [online]. [cit. 2019-11-16]. Dostupné z: <https://revistas.userena.cl/index.php/logos/article/view/970/1138>
- JACKENDOFF, R. Parts and boundaries. In: B. Levin – S. Pinker, eds., *Lexical and Conceptual Semantics*, Cambridge and Oxford : Blackwell, 1991, s. 9-45.
- JANDA, L. A. Kognitivní lingvistika. In: Saicová Římalová, L. (ed.): *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2004, s. 9-58.
- JOHNSON, M. *The body in the mind*. Chicago : University of Chicago Press, 1990.
- KOMÁREK, M. - KOŘENSKÝ, J. – PETR, J. – VESELKOVÁ, J. *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. Praha : Academia, 1986.
- KÖVECSES, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York : Oxford University Press, 2002.
- KÖVECSES, Z. *Where metaphors come from: reconsidering context in metaphor*. Oxford : Oxford University Press, 2015.
- KÖVECSES, Z. Conceptual metaphor theory. Some criticisms and alternative proposals. In: *Annual Review of Cognitive Linguistics 6*. John Benjamins Publishing Company, 2008, s. 168-184.
- LAGA, S. Nietzsche o konstitutivní roli rétoriky v názorné zkušenosti (1868–1873). *Filosofie dnes*, vol. 6, no. 1, 2014.
- LAKOFF, G. The contemporary theory of metaphor. In ORTONY, A., ed., *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 202-251.
- LAKOFF, G. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. Přel. Dominik Lukeš. Praha : Triáda, 2006.

- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2014.
- LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987.
- LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2. Descriptive Application*. Stanford : Stanford University Press, 1991.
- LANGACKER, R. *Concept, image, and symbol: the cognitive basis of grammar*. Berlin : Mouton, 1991.
- LANGACKER, R. *Grammar and Conceptualization*. Berlin and New York : Mouton de Gruyter, 1999.
- LANGACKER, R. *Cognitive Grammar: A basic introduction*. Oxford : Oxford University Press, 2008.
- LE GUERN, M. *Sémantique de la Métaphore et de la Métonymie*. Paris : Librairie Larousse, 1973.
- LLAMAS SAÍZ, C. *Metáfora y creación léxica*. Pamplona : EUNSA, Ediciones Universidad de Navarra, 2005.
- NAKONEČNÝ, M. *Emoce*. Praha : Triton, 2012.
- Ottův slovník naučný*. Praha : J. Otto, 1901, sv. 17.
- PEPPER, S.. Metaphor in Philosophy. In: *The Journal of Mind and Behavior*, vol. 3, nos. 3-4, 1982.
- POTTIER NAVARRO, H. *La Polisemia léxica en español: teoría y resolución*. Madrid: Gredos, 1991.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Diccionario panhispánico de dudas*. 2005. [online]. [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <http://www.rae.es/recursos/diccionarios/dpd>
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. Banco de datos (CORPES XXI). *Corpus del Español del Siglo XXI (CORPES)*. [online]. [cit. 2019-12-09]. Dostupné z: <http://www.rae.es>
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua española*, 23.^a ed. [online]. [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <https://dle.rae.es>
- REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. Voznice : Leda, 2001.
- RICŒUR, P. *The Rule of Metaphor: Multi-disciplinary Studies of the Creation of Meaning in Language*. Přel. Robert Czerny. Toronto : University of Toronto Press, 1993.

- ROSEN, A. – VAVŘÍN, M. – ZASINA, A. J. *Korpus InterCorp – čeština, verze 11 z 19. 10. 2018*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2018. Dostupný z WWW:
<http://www.korpus.cz>
- SHARIFIAN, F., ed. et al. *Culture, body, and language: conceptualizations of internal body organs across cultures and languages*. Berlin: de Gruyter, 2008.
- Slovník spisovného jazyka českého*. [online]. [cit. 2019-12-09]. Dostupné z:
<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>.
- STEFANO, M. et al. *Metáforas en uso*. Buenos Aires : Biblos, 2006.
- TAYLOR, J. R. *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford : Clarendon Press, 1989.
- VARELA F. – KUBARTH H. *Diccionario fraseológico del español moderno*. Madrid : Gredos, 1996.
- WIERZBICKA, A. *Sémantika: elementární a univerzální sémantické jednotky*. Přel. Martin Beneš. Praha : Karolinum, 2014.
- ZAVADIL, B. – ČERMÁK, P.. *Mluvnice současné španělštiny: lingvisticky interpretační přístup*. Praha : Karolinum, 2010.

Příloha 1: Frazeologismy spojené s významem hněvu

Část 1: Španělská frazeologie

A. *Diccionario de fraseología española. Locuciones, idiotismos, modismos y frases hechas usuales en español*²¹².

- estar hecho / ponerse como un basilisco:** estar muy enfurecido / enfurecerse
- estar u. p. que bota:** estar furioso, no poder reprimir la cólera
- revolverle u. p. / u. c. la bilis a alguien:** causar intenso aborrecimiento a alguien
- tragar u. p. bilis:** aguantar la rabia, el coraje o la irritación
- ponerse u. p. buena:** enfadarse mucho
- estar u. p. que bufa:** estar muy enfadado o indignado
- sacar a u. p. de sus cabales a alguien:** enojar, enfurecer a alguien
- parar u. p. el carro:** moderar el enojo
- salir(se) u. p. de sus casillas:** excederse llevado por la ira
- sacarle u. p. / u. c. de sus casillas a alguien:** irritar a alguien
- (des)arrugar / fruncir u. p. el ceño / entrecejo:** poner gesto de enfado, disgusto o preocupación
- montar u. p. en cólera:** encolerizarse
- ponerse u. p. de mil colores:** cambiar el color del semblante por vergüenza o por cólera reprimida
- buscarle u. p. las cosquillas a alguien:** buscar el modo de irritar a alguien
- tener u. p. mucha cuerda:** sufrir pacientemente bromas o burlas sin enfadarse
- echar u. p. chispas:** dar muestras de enojo o furor
- darse u. p. al demonio / a todos los demonios:** encolerizarse
- llevar(se) el demonio / (todos) los demonios a alguien:** encolerizarse
- echar u. p. espumarajos por la boca:** estar muy encolerizado
- (echar u. p.) fuego por los ojos:** estar enfurecido
- (estar) fuera de sí:** muy encolerizado
- sacar u. p. / u. c. de sus fueros a alguien:** impacientar o enfurecer a alguien
- (estar u. p.) hecha una furia:** estar furioso

²¹² CANTERA ORTIZ DE URBINA, J. – GOMIS BLANCO, P.. *Diccionario de fraseología española. Locuciones, idiotismos, modismos y frases hechas usuales en español*. Madrid : Abada editores, 2007.

dejarse u. p. llevar del genio: encolerizarse

tragar u. p. hiel: sufrir pacientemente y reprimiendo la cólera

estar / ponerse u. p. de hocicos / morros: estar con / poner gesto de enojo o desagrado

meterle / pasarle / restregarle u. p. por los hocicos algo a alguien: hacerle ver algo a alguien con enojo / mostrarle algo a alguien con ánimo de despertar envidia

ponerle u. p. (el hocico / (los) hocicos a alguien: manifestar enojo a alguien

ladrarle u. p. a la luna: manifestar inútilmente ira o enojo contra algo o alguien (a quien no se puede causar daño)

estar u. p. a matarse con alguien: estar muy irritado o enemistado con alguien

estar u. p. de monos: estar ligeramente enfadado

estar u. p. que muerde: rabiar, estar muy enfadado

estar u. p. de morros: estar enfadado

echar u. p. las muelas: estar muy enfadado, furioso

poner u. p. negro a alguien: enojar o enfadar a alguien

ponerse u. p. negra: enfadarse, encolerizarse

ponerse u. p. por las nubes: enfadarse, encolerizarse

subirse u. p. a la parra: enfadarse, encolerizarse

enviar / mandar u. p. a paseo a alguien: despedir a alguien con enojo o de mala manera

andar / estar de picadillo (con alguien): estar ligeramente enfadado

poner u. p. a cien a alguien: enojar enfurecer a alguien

buscarle u. p. las pulgas a alguien: buscar el modo de irritar o provocar a alguien

ser u. p. de / gastar / tener malas pulgas: ser de / tener mal genio, carácter irritable

estar u. p. a rabiar (con alguien): estar muy enfadado (con alguien)

echar u. p. rayos (y centellas / truenos): manifestar grande ira con acciones o palabras

alterarle u. p. / alterársele / encender(se)le / pudrir(se)le/ quemar(se)le la sangre a alguien: impacientar(se) o enfurecer(se)

bullirle / hervirle la sangre a alguien: estar furioso

echar u. p. la sangre por los ojos: estar enfurecido

hacerle u. p. / u. c. mala sangre a alguien: enfadar, irritar a alguien

hacerse u. p. mala sangre: enfadarse, irritarse

estar u. p. que trina: rabiar, impacientarse, enfurecerse

andar / estar u. p. de uñas (con alguien): estar enfadado o reñido (con alguien)

enverdecerse de ira: rabiar

B. Diccionario fraseológico del español moderno²¹³

echarle el agraz en el ojo (a alguien): decirle algo enojoso

ahumársele el pescado: encolerizarse

alterar / calentar / encender / freír / pudrir / quemar la sangre (a alguien / +sele a alguien): irritarlo, exasperarlo / irritarse, exasperarse

alterar / atacar / crispas los nervios: excitarse, irritarse

alterársele la bilis: sentir un desagrado muy grande

darle la basca (a alguien): enfadarse, enojarse

tragar bilis: disimular el enfado o la irritación

estar que bota: estar furioso irritado / estar muy alegre muy contento

estar que bufa: estar muy enfadado

calentar la sangre (a alguien): irritarlo, exasperarlo

cara de perro: se dice de una cara desagradable, como de enfado

cara de vaqueta: se dice de una persona con cara de enfado

cara de vinagre: cara de enfado o de mal humor

poner mala cara: dar muestra de desagrado o de enfado

coger el cesto de las chufas: enfadarse / marcharse de manera brusca tras un enfado

echando chiribitas: enfadado

estar chiribitas: estar muy enfadado / mostrar su enfado

echando chispas / centellas: con enfado o con indignación

montar en cólera: encolerizarse

comer pimienta: picarse, mosquearse, enfadarse

como perro con cencerro / con cuerno / con maza / con vejiga: se dice de una persona que se marcha enfadada

como puta por rastrojo: de manera enojosa

como un basilisco / una fiera / una furia / una hidra: enfurecido, encolerizado, muy irritado

como un energúmeno: enfurecido, violento

como un demonio / como un diablo / como demonios / como diablos: con muy mala intención / furioso, muy irritado

²¹³ VARELA F. – KUBARTH H. *Diccionario fraseológico del español moderno*. Madrid : Gredos, 1996.

darse al demonio / al diablo / a todos los demonios / a todos los diablos: irritarse, enfurecerse

llevárselo / llevárselo el demonio / el diablo / los demonios / los diablos / todos los demonios / todos los diablos: irritarse, enfurecerse, ponerse hecho un energúmeno / malograrse, fallar

¡Qué demonio! ¡Qué diablo!: se dice para expresar enfado o protesta

¡Qué demontre!: se dice para expresar enfado o protesta

echar los dientes: irritarse

echar rayos y centellas: manifestar gran enfado

echarle un gato a la cara (a alguien): encolerizarlo, producirle un gran enfado o irritación

encender la sangre: irritar, enfurecer, exasperar

soltar / echar la escandalosa: enfadarse, escandalizarse

echar espumarajo por la boca: mostrarse muy enfadado o irritado

freír la sangre (a alguien): irritarlo, exasperarlo

fruncir / arrugar el entrecejo / el ceño / la frente: dar muestra de disgusto o de desagrado, o de enfado, o de preocupación

echar fuego / lumbre por los ojos: manifestar irritación en la misma cara

dejarse llevar del genio / por el genio: encolerizarse

ser de / tener genio vivo / pronto: carácter fácilmente irritable

echar el hatilo al mar: ponerse de malas, enfurecerse

hecho un basilisco / una fiera / una furia / una hidra: enfurecido, encolerizado, muy irritado

hecho una miura: con furia

hecho un toro de fuego: se dice de una persona furiosa y muy irritada

hinchársele las narices (a alguien): perder la paciencia, enfadarse, ponerse furioso

estar de hocicos: con cara de enfado

poner hocico / hocicos (a alguien): mostrarle desagrado, enfado o enojo

echar humo / estar que echa humo (una persona): estar irritado, estar de mal humor

echarle humo la cabeza / estar que le echa humo la cabeza: estar irritado, estar de mal humor

subírsele el humo / los humos a las narices: enfadarse, irritarse, encolerizarse

jurar en arameo / en hebreo: encolerizarse / decir palabrotas

echar lumbre: mostrarse enfadado

echar lumbre por los ojos: mostrar en la mirada su enfurecimiento

mandar a paseo / a la porra / al carajo / al cuerno / al demonio / al diablo / al infierno / al guano / a la eme / a la mierda / a buscar berros / a capar moscas / a capar ratones / a escardar cebollinos / a esparragar / a espulgar galgos / a freír espárragos / a freír buñuelos / a freír monas / a hacer gárgaras / a hacer morcillas / a hacer puñetas / a tomar viento: rechazar con desprecio o con enfado
 mascar las aguas: disimular el enfado o la contrariedad (/sufrir)
 mascar retama: estar enfadado
 estar / poner / ponerse a mil: muy excitado, irritado
 estar / ponerse de monos: enfadado
 estar que muerde: estar rabioso, enfadado
 morderse los dedos: en sentido metafórico se dice para significar enfadarse, irritarse
 estar / ponerse de morros: con cara de enfado o de desagrado
 echar las muelas: estar muy enfadado
 estar negro: estar enfadado
 ponerse los nervios de punta: excitarse, irritarse
 nube de verano: en sentido metafórico, se dice de un enfado pasajero
 ponerse por las nubes: coger un gran enfado
 pelarse la barba: hacer ostentación de enfado
 perder los papeles: dejarse llevar por un impulso de enfado y perder la compostura debida
 de picadillo: ligeramente enfadado
 tener un pique (con alguien): enfadarse con él
 poner a cien (a alguien): enfadarlo, irritarlo
 poner negro (a alguien): enfadarlo, enojarlo
 ponerse como / hecho un basilisco / una fiera / una furia / una hidra: enfadarse, irritarse, enfurecerse
 ponerse de hocicos: poner gesto de enfado o de desagrado
 ponerse de malas: enfadarse
 ponerse negro: enfadarse, enojarse
 dar un portazo: marchar enfadado cerrando la puerta bruscamente o con fuerza
 tomar / coger la puerta: marcharse – se dice sobre todo cuando se hace por enfado
 estar / tener malas pulgas: mal genio, enfado
 dar rabia: producir una gran contrariedad o un gran enfado
 estar a rabiar (con alguien): estar muy enfadado con él

hacer rabiar: producir enfado, poner de mal humor

sacar de quicio: exasperar, enojar, hacer perder la cabeza

sacar de sus casillas / de sus cabales (a alguien): ponerlo fuera de sí, hacerle perder la paciencia, hacer que pierda los estribos / enfurecerlo, enojarlo

echar saetas: se dice de la reacción de una persona irritada

a sangre caliente: en un momento de irritación

echar sangre por los ojos: estar enfurecido

subírsele la sangre a la cabeza: encolerizarse, irritarse

estar / poner fuera de sí: descompuesto, exaltado, irritado, furioso

subirse a la parra: enfadarse encolerizarse

subirse a las bovedillas: irritarse, montar en cólera

subirse por las paredes: se dice para significar un estado de fuerte irritación o enojo

templar gaitas: actuar tratando de evitar enfados y procurando calmar los ánimos

sacar de tino: irritar, poner furioso

torcer el gesto: dar, con el rostro, muestra de enfado, disgusto o contrariedad

tragar hiel: aguantar el enfado, la cólera

estar que trina: estar muy enfadado

estar de uñas: enfadado, contrariado, hostil, en mala disposición

darle (a alguien) la vena / la venada: se dice de una persona que de repente experimenta un ataque de ira o de rabia o simplemente de mal humor

echar venablos: mostrarse enfurecido o colérico

verde de rabia: se dice de una persona muy irritada

Část 2: Česká frazeologie

*A. Slovník české frazeologie a idiomatiky 5. Onomaziologický slovník.*²¹⁴

být červený zlostí (přirov.): být červený jak kohout, jak krocan

být rozčilený (slov.): nemoct se na to / něco / někoho (už) dívat / koukat, být / bejt ve varu

být rozzlobený: bručet / bublat / brumlat si něco n. mluvit pod fousy / do fousů, mít něčeho / toho (tak) akorát, být / bejt nabuzenej, bejt načuřenej (z něčeho), být / bejt (celý / celej) naježený / naježenej, bejt napruženej / nasranej až na půdu / našňupnutej (z něčeho), být / bejt v ráži **-na někoho:** nemoct někomu přijít na jméno, mít na někoho z kopce / spadeno / spadýno, bejt naštětnej (na někoho / něco), mít na někoho pífku, mít s někým nevyřízené / otevřené účty, nechtít / nemoct to / něco / někoho (už) ani vidět, bejt na někoho vysazenej, mít (už) něčeho / někoho / toho (tak právě / akorát) dost, nemít pro něco / někoho omluvu

být rozzuřený (přirov.): být jak rozzuřený býk / rozzuřený jak býk, je nasranej jak brigádýr, být jak čertem posedlý, rádit jak čert / deset čertů, jak drak, jak d'ábel, jak d'áblem posedlý, je nasranej jak dělo, jak kanonýr, jak kýbl, je napruženej jak péro, rádit jak tajfun, měl vztek, že by vraždil, být rozpálený jak žehlička / cihlička **-a útočný:** vyletět na někoho jak čert, jak drak, jak fúrie, to je jak píchnout do vosího hnízda, vyřítit se na někoho jak saň, být na někoho jak sršeň / sršáň, jak vosy

být rozzuřený (sloves.): mít rozpálenou hlavu, mít penu u / kolem huby, moct z někoho / něčeho dostat psotník, být / bejt rozpálený / rozpálenej / rozžhavený / rozžnavenej do běla, chytat se stropu, skákat / vyskakovat až do stropu

být vznětlivý (sloves.): být / bejt horká hlava, mít horkou hlavu / krev, mít prudkou / vznětlivou letoru / náuru / povahu, nedat / nenechat si nic líbit

být vzteklý (přirov.): rádit (být vzteklý) jak čert, jak d'ábel, jak křeček, jak pes, měl vztek že by vraždil, být jak podebranej vřed, bejt jak kudla

být vzteklý (sloves.): na bleších vstávat (a) na hromech líhat, mít svůj den, být / bejt fúrie, moct puknout / prasknout vztekem / vzteky / zlostí, třást se / zezelenat vztekem, být / bejt

²¹⁴ ČERMÁK, F. – HOLUB, J. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 5. Onomaziologický slovník*. Praha : LEDA, 2016.

vztekem / vzteky / zlostí (celý / celej) bez sebe, nevědět vzteky co dělat, prskat / rudnout / třást se/ zezelenat / zrudnout vzteky, bejt (celej) zelenej

dělat a tak rozčilovat (přirov.): dělat něco tak, že by (z toho / z něj) člověk vyletěl z kůže

dívat se zamračeně, vzdorovitě (přirov.): koukat jak čert, jak sedm / devět / sto čertů, jak sedm / devět / sto hromů, jak jezevec, jak kakabus, jak lupič / loupežník, jak (černý) mrak, jak Petrovský / petrovští, jako by chtěl rybník vypálit, jak sůva z nudlí, jako by chtěl ves vypálit, jak zbojník

dívat se na něco / někoho výhružně (sloves.): posílat / pouštět / vysílat (hromy a) blesky na někoho

hněvat se (sloves.): dělat brajgl, mít tichou domácnost, být / bejt s někým / spolu na facky

hněv, vztek, zloba, zlost (neslov.): hrozny hněvu, psí nálada, pláč a skřípění zubů, spravedlivé rozhořčení, (celý) zelený vzteky / vztekem, vzteky zelený, bledá / zelená závist, lidská zloba, ve zlém, prasklá žluč

mluvit vztekle (sloves.): drtit něco mezi zuby

nadávat někomu (sloves.): posílat / sesílat na někoho / na hlavu někoho blesky, pouštět / posílat / svolávat hromy a blesky na někoho / na hlavu někoho, přivolávat / svolávat kletby na někoho / na hlavu někoho, dávat někomu co proto, neříct někomu jinak, než, mýt někomu hlavu za něco, posílat někoho do horoucích pekel, svolávat prokletí na hlavu někoho, spílat někomu z plných plic, nadávat někomu od plic, dělat někomu peklo

odejít rozzloben (sloves.): prásknout dveřmi / dveřma

on je rozčilený (větné): Krev mu kypí v žilách. Div nevylít / nevyletěl / nevyskočil z kůže (když...). n. Moh vyletět z kůže (když...). Z vočí mu lítaj / létají blesky. Vře to v něm. n. Všechno v něm vře. n. Vře / vaří se v něm krev. Mluví z něj zlost. Zlost jím lomcuje. Zlost v něm hárá. Zlostí div nepuknul. Nabíhají mu žíly.

on rozčilil se (větné): Vzrypěla v něm krev. Zrudnul, jako by ho krví polil. Ujely mu nervy. Tečou mu nervy. n. Vytekly mu nervy. Praskly / ruply / prdly mu nervy. Z očí / vočí mu létají / lítají / lítaj blesky. Měls / měl jsi vidět ten tanec! Zmocnil se / chytil / popad ho vztek. Popadla ho zlost. n. Zmocnila se ho zlost. Překypěla / hnula se v něm žluč. Div mu žluč nepraskla.

on rozčiluje mě (větné): Pije mi krev. n. Ten / to mi pije krev. Ten mě (tím) nadzved / nadzvednul / nadzdvih / nadzdvihnul! Má u mě vroubek / dloužek! n. Ten má u mě vroubek.

on začal zuřit (větné): Popad / popadl ho amok. Vzkypěla v něm krev. Nabíhají mu žíly.

projevit vztek (sloves.): vypěnit / vyšumět / zezelenat vztekem / vzteky, zrudnout vzteky, zaskřípat zubama

projevit zlost (sloves.): zrudnout hněvem, zezelenat zlostí

projevit zlost bezmocnou (sloves.): blýsknout očima (po někom), zatnout zuby

projevovat vztek (sloves.): hořet / planout / soptit / sršet / třást se hněvem / vztekem / vzteky / zlostí, skákat metr dvacet, prskat / rudnout vzteky, skřípat / skřípět zubama

projevovat zlost (sloves.): mlátit dveřmi / dveřma, rudnout hněvem, cedit nadávky mezi zuby, vyskakovat do výšky / vejšky, být celý zelený vztekem / vzteky / zlostí, moct prasknout / puknout vztekem / vzteky / zlostí

rozčítit někoho (sloves.): strhnout někoho k hněvu, vehnat někomu krev do tváře, zpěnit někomu krev, přivést / uvést / vyvést někoho z míry, hnout / pohnout někomu žlučí

rozčítit se (sloves.): udělat brajgl / cambus, vzkypět / vzplanout / zahořet / zrudnout hněvem, zrudnout nevolí, mít (hned) u prdele oheň / voheň, udělat (velký) rámus (když...), dostat se do varu, vypěnit / vyšumět vztekem / vzteky, zezelenat vztekem / vzteky / zlostí, myslet že ho z toho / něj trefí šlak

rozčítit se na někoho nespravedlivě (sloves.): vylít si na někom / něčem hněv / vztek / zlost

rozčilovat někoho (sloves.): pěnit někomu krev, **-schválně:** dělat někomu něco na / pro vztek / zlost, **- silně:** rvát / trhat někomu nervy

rozčilovat se (přirov.): ježit vousy jak kocour, prskat jak kočka, zlobit se / hudrovat jak krocan, rozčiloval se, div z toho nedostal mladý, vyskočil jako když ho píchne

rozčilovat se (sloves.): dělat brajgl / cambus, rudnout hněvem, dělat / udělat (velký / velké) rámus (když... / kvůli někomu, něčemu), vyskakovat do vejšky, být / být vztekem / vzteky / zlostí (celý / celej) bez sebe; **-často:** na blescích vstávat (a) na hromech líhat; **-malicherně:** rozčilovat / zlobit se pro hloupost; **-zbytečně:** dělat / nadělat mnoho povyku pro nic; **-na někoho nespravedlivě:** vybíjet / vylévat si na někom / něčem hněv / vztek / zlost

rozhněvat někoho (sloves.): strhnout někoho k hněvu

rozhněvat si někoho (sloves.): rozlít si (s něčím) u někoho ocet, podělat / posrat si to u někoho, rozházet si to (něčím u někoho / s někým

vyvolat zlost někoho (sloves.): ležet někomu v žaludku

Příloha 2: Korpusová analýza

Tabulka 1: Španělské metaforické kolokace výrazu *ira*

Španělské metaforické kolokace výrazu <i>ira</i>	České protějšky	Freq	MI-score	T-score	logDice
lleno de ira	plný vzteku / zloby	26	7,04	5,06	5,87
ataque de ira	záchvat vzteku	25	7,41	4,97	6,17
rojo de ira	rudý vzteky	24	7,17	4,87	5,97
controlar la ira	ovládat svůj hněv	18	6,72	4,20	5,52
contener la ira	potlačit vztek	14	5,59	3,66	4,49
temblar de ira	třást se zlostí / hněvem	13	7,95	3,59	6,29
generar ira	vyvolat hněv	12	6,70	3,43	5,39
desatar la ira	rozdmychat hněv, rozhněvat	11	9,63	3,31	6,89
descargar la ira	vybíjet si zlost	10	8,93	3,16	6,57
despertar la ira	vyvolat ("vzbudit") hněv	10	5,99	3,11	4,77
alimentar la ira	přiživovat	9	7,20	2,98	5,62
arranque de ira	výbuch vzteku	8	9,62	2,83	6,54
arrebato de ira	záchvat zuřivosti	7	8,73	2,64	6,16
ira ciega	slepý hněv	7	6,70	2,62	5,16
encender la ira	vyvolat ("zapálit") hněv	7	6,43	2,62	4,98
ira sorda	hluchý vztek (též němý, slepý)	6	7,44	2,44	5,50
acumular la ira	střádat zlost	6	7,24	2,43	5,40
explosión de ira	výbuch hněvu	6	7,23	2,43	5,39
suscitar la ira	vyvolat hněv	5	7,76	2,23	5,50
cegado de ira	zaslepený zlostí	4	9,05	2,00	5,63
canalizar la ira	usměrnit hněv	4	9,27	2,00	5,67
ira creciente	vzrůstající vztek	4	6,12	1,97	4,51
dominar la ira	potlačit vztek	3	6,30	1,98	4,61
desahogar la ira	vylít si vztek	3	11,31	1,73	5,45
arder de ira	vřít zlostí	3	6,39	1,71	4,48

Tabulka 2: Španělské metaforické kolokace výrazu *rabia*

Španělské metaforické kolokace výrazu <i>rabia</i>	České protějšky	Freq	MI-score	T-score	logDice
dar rabia	štvát	123	5,52	10,85	4,44
ataque de rabia	záchvat vzteku	28	7,70	5,27	6,36
temblar de rabia	třást se vztekem	22	8,85	4,68	7,10
lleno de rabia	plný zloby (spíše překl. Jako zuřivě)	22	6,93	4,65	5,65
rabia contenida	potlačovaný vztek	21	6,31	4,53	5,09
de pura rabia	ze samého vzteku	18	7,45	4,22	6,03
ciego de rabia	slepý vzteky	16	8,02	3,99	6,40
loco de rabia	šílený vzteky	12	5,22	3,37	4,03
estallar de rabia	puknout vzteky	10	8,00	3,15	6,14
rojo de rabia	rudý vzteky	9	5,89	2,95	4,57
rabia sorda	hluchý (ale i tichý, němý a slepý) vztek	8	7,99	2,82	5,98
invadir la rabia a alguien	zmocnit se někoho zlost	7	7,83	2,63	5,81
explosión de rabia	výbuch vzteku	6	7,36	2,44	5,45
dominar la rabia	zmítat někým vztek ("ovládnout někoho")	6	7,02	2,43	5,25
encenderse de rabia	vzplanout hněvem	6	6,34	2,42	4,80
oleada de rabia	vlna vzteku	5	8,79	2,23	5,89
descargar la rabia	vylít si zlost	5	8,06	2,23	5,65
ola de rabia	vlna vzteku	5	7,04	2,22	5,16
desatar la rabia	vyvolat ("rozpoutat") běsnění	4	8,30	1,99	5,52
apoderarse la rabia de alguien	zmocnit se někoho zlost	4	8,20	1,99	5,49
reventar de rabia	puknout vzteky	4	8,19	1,99	5,49
arrebato de rabia	záchvat vzteku	4	8,06	1,99	5,44
ponerse pálido de rabia	zblednout vzteky	4	6,82	1,98	4,89
rabia acumulada	nahromaděný vztek	4	6,79	1,98	4,88
creciente rabia	rostoucí vztek	4	6,26	1,97	4,56
soltar la rabia	dát průchod vztek	4	5,50	1,96	4,02
hervir de rabia	vařit se krev v žilách	3	10,64	1,73	5,54
hirviendo de rabia	hořící vztekem	3	8,53	1,73	5,27
consumido por la rabia	sžíraný vztekem	3	7,05	1,72	4,80
ahogarse de rabia	dušit se vztekem	3	6,39	1,71	4,47
alimentar la rabia	přiživovat vztek	3	5,75	1,70	4,08

Tabulka 3: Španělské metaforické kolokace výrazu *cólera*

Španělské metaforické kolokace výrazu <i>cólera</i>	České protějšky	Freq	MI-score	T-score	logDice
montar en cólera	rozzuřit se, rozlítit se	44	10,35	6,63	8,04
dominar la cólera	ovládnout hněv	8	8,37	2,82	5,96
temblar de cólera	třást se vzteky	8	8,32	2,82	5,92
ataque de cólera	záchvat vzteku	8	6,83	2,80	4,68
sorda cólera	němý / potlačovaný / temný hněv	7	8,73	2,64	6,17
ciego de cólera	slepý vzteky	6	7,54	2,44	5,22
rojo de cólera	rudý vzteky	6	6,24	2,42	4,10
cólera fría	chladný hněv	6	6,10	2,41	3,97
explosión de cólera	výbuch hněvu	5	8,03	2,23	5,53
estallar en cólera	vybuchnout vzteky	5	7,94	2,23	5,46
estallido de cólera	výbuch hněvu	4	9,80	2,00	6,33
relámpago de cólera	záblesk hněvu	4	9,46	2,00	6,20
descargar la cólera	vybít si zlost	4	8,68	2,00	5,82
encendido de cólera	zanícený hněvem	4	8,40	1,99	5,66
arder de cólera	být rozpálený vztekem	4	7,87	1,99	5,32
lleno de cólera	plný zloby	4	5,40	1,95	3,29
ramalazo de cólera	nával vzteku	3	14,00	1,73	6,53
desahogar la cólera	vylít si vztek	3	12,38	1,73	6,46
arrebato de cólera	záchvat vzteku	3	11,74	1,73	6,41
arranque de cólera	záchvat hněvu	3	9,27	1,73	5,88
disimular la cólera	skrývat vztek	3	8,59	1,73	5,58
acumular la cólera	nahromadit vztek	3	7,31	1,72	4,80
contener la cólera	kontrolovat hněv	3	4,43	1,65	2,35

Tabulka 4: České metaforické kolokace výrazu *hněv*

České metaforické kolokace výrazu <i>hněv</i>	Freq	MI-score	T-score	logDice
výbuch hněvu	37	9,47	6,07	7,14
záchvat hněvu	21	8,76	4,57	6,40
vyvolávat hněv	20	8,31	4,46	6,03
čelit hněvu	19	8,01	4,34	5,77
nával hněvu	14	9,98	3,74	6,95
vzbudit hněv	13	7,09	3,58	4,91
hrozny hněvu	12	9,48	3,46	6,59
ovládnout hněv	12	8,00	3,45	5,63
vlna hněvu	12	6,56	3,43	4,43
dát průchod svému hněvu	11	9,16	3,31	6,36
vzplanout hněvem	10	9,56	3,16	6,50
přivolat hněv	9	8,77	2,99	6,01
slepý hněv	9	6,94	2,98	4,70
ovládat hněv	9	6,92	2,98	4,68
rudý hněvem	9	6,55	2,97	4,37
utišit hněv	7	8,81	2,64	5,87
potlačit hněv	7	7,82	2,63	5,28
vybuchnout hněvem	7	7,70	2,63	5,20
nechat se unést hněvem	7	6,96	2,62	4,65
zadržet hněv	7	6,76	2,62	4,49
seslat hněv	6	9,61	2,45	6,07
zaslepený hněvem	5	10,42	2,23	6,09
potlačovat hněv	5	8,72	2,23	5,57
planout hněvem	5	8,36	2,23	5,40
terč hněvu	5	8,25	2,23	5,34
zmocňovat se někoho hněv	5	8,19	2,23	5,31
zblednout hněvem	5	8,18	2,23	5,30
němý hněv	5	7,40	2,22	4,84
sršet z někoho hněv	4	9,79	2,00	5,70
zrudlý hněvem	4	9,77	2,00	5,70
vybít hněv	4	9,54	2,00	5,64
zkřivený hněvem	4	9,47	2,00	5,62
vyprovokovat hněv	4	8,73	2,00	5,38
pramenit (hněv)	4	8,35	1,99	5,22
smést hněv někoho	4	8,10	1,99	5,10
zrudnout hněvem	4	7,47	1,99	4,76
naplňovat hněv někoho	4	7,23	1,99	4,61
záblesk hněvu (v očích, hlase)	4	7,13	1,99	4,55
namířit hněv proti	4	6,83	1,98	4,35
kypět hněv	3	9,75	1,73	5,37
překypující hněv	3	9,65	1,73	5,35
vzplanutí hněvu	3	9,40	1,73	5,29
vylévat hněv	3	9,17	1,73	5,24
opadnout (hněv)	3	9,08	1,73	5,22

České metaforické kolokace výrazu <i>hněv</i>	Freq	MI-score	T-score	logDice
krotit hněv	3	8,96	1,73	5,18
rozpálit se hněvem	3	8,95	1,73	5,18
okusit hněv	3	8,65	1,73	5,09
vyprchat (hněv)	3	8,52	1,73	5,04
rozpoutat hněv	3	7,96	1,73	4,82
roztrást se hněvem	3	7,60	1,72	4,65
vylít si hněv	3	7,43	1,72	4,56

Tabulka 5: České metaforické kolokace výrazu *vztek*

České metaforické kolokace výrazu <i>vztek</i>	Freq	MI-score	T-score	logDice
záchvat vzteku	80	10,54	8,94	8,29
popadnout někoho vztek	34	8,67	5,82	6,56
přejít někoho vztek	28	7,28	5,26	5,32
výbuch vzteku	21	8,50	4,57	6,28
nával vzteku	20	10,35	4,47	7,39
potlačovaný vztek	18	11,37	4,24	7,65
šílený vztek	17	7,34	4,10	5,29
vylít si vztek	16	9,70	4,00	6,90
ovládat vztek	16	7,60	3,98	5,49
vybít vztek	14	11,20	3,74	7,34
slepý vztek / vztekem	14	7,43	3,72	5,31
(projet někým, zvednout se v někom) vlna vzteku	13	6,52	3,57	4,53
cloumat někým vztek	12	10,95	3,46	7,11
bezmocný vztek	11	8,44	3,31	5,96
vybíjet si vztek	10	11,73	3,16	7,04
dusit se vztekem	10	8,49	3,15	5,93
ovládnout vztek	10	7,59	3,15	5,33
vyvolávat vztek	10	7,16	3,14	5,00
dostávat vztek	10	6,18	3,12	4,18
vylévat si vztek	8	10,44	2,83	6,54
zmocnit se někoho vztek	8	6,77	2,80	4,62
lomcovat někým	7	10,15	2,64	6,33
popadat někoho vztek	7	9,55	2,64	6,15
kypět vztekem	6	10,60	2,45	6,25
zalít někoho vztek	6	8,32	2,44	5,51

České metaforické kolokace výrazu <i>vztek</i>	Freq	MI-score	T-score	logDice
přemoci vztek	6	7,42	2,44	4,99
přecházet někoho vztek	6	6,66	2,43	4,45
utížit vztek	5	8,18	2,23	5,31
dát průchod vzteku	5	7,87	2,23	5,15
potlačit vztek	5	7,19	2,22	4,74
zaslepit někoho vztek	4	10,43	2,00	5,72
potlačený vztek	4	10,10	2,00	5,67
pukat vztekem	4	9,60	2,00	5,58
zběsilý vztek	4	8,44	1,99	5,23
rozpálený vztekem	4	7,46	1,99	4,78
dohnat k něčemu vztek	4	7,40	1,99	4,75
zrudnout vztekem	4	7,32	1,99	4,70
vjet do někoho vztek	4	7,27	1,99	4,67
vybuchnout vztekem	4	6,74	1,98	4,34
namířit vztek proti	4	6,68	1,98	4,30
žlučovitý vztek	3	11,48	1,73	5,44
zalomcovat někým vztek	3	10,32	1,73	5,35
sžít někoho vztek	3	9,96	1,73	5,30
vzednout se v někom vztek	3	9,95	1,73	5,30
zadržovaný vztek	3	9,75	1,73	5,27
zaslepený vztekem	3	9,54	1,73	5,23
zalykat se vztekem	3	9,09	1,73	5,14
zkřivený vztekem	3	8,91	1,73	5,10
prskat vztekem	3	8,87	1,73	5,09
hryzat vztekem	3	8,87	1,73	5,09
dupat vztekem	3	8,12	1,73	4,86
planout někomu oči vztekem	3	7,47	1,72	4,58
roztrást se vztekem	3	7,45	1,72	4,57
zmocňovat se někoho vztek	3	7,30	1,72	4,50
hluchý vztek	3	6,79	1,72	4,22

Tabulka 6: České metaforické kolokace výrazu *zlost*

České metaforické kolokace výrazu <i>zlost</i>	Freq	MI-score	T-score	logDice
vylít si zlost	28	11,91	5,29	8,24
vylévat si zlost	15	12,75	3,87	8,38
nával zlosti	11	10,89	3,32	7,12
plný zlosti	11	5,83	3,26	2,59
záchvat zlosti	10	8,94	3,16	5,54
vybít si zlost	9	11,97	3,00	7,62
přejít někoho zlost	9	7,04	2,98	3,77
vybuchnout zlostí	8	9,15	2,82	5,68
vyvolávat zlost	7	8,05	2,64	4,69
vybíjet si zlost	6	12,39	2,45	7,41
ovládat zlost	6	7,58	2,44	4,25
plakat zlostí	5	6,50	2,21	3,22
vylívat si zlost	4	14,16	2,00	7,22
vyprchat zlost	4	10,19	2,00	6,14
vřít zlostí	4	9,94	2,00	5,99
chvět se zlostí	4	7,56	1,99	4,17
výbuch zlosti	4	7,51	1,99	4,13
popadnout někoho zlost	4	6,98	1,98	3,65
třást se zlostí	4	6,87	1,98	3,54
vlna zlosti	4	6,23	1,97	2,93
vylejvat si zlost	3	14,08	1,73	6,83
potlačovaná zlost	3	10,19	1,73	5,94
zlost namířená proti	3	9,26	1,73	5,42
potlačit zlost	3	7,85	1,73	4,36